

Cetinje, zima 2022.

broj 8, godina IV

cijena 3 eura

ISBN 2704-4912

identitet

ČASOPIS ZA KULTURU, NAUKU, POLITIKU, ISTORIJSKA I DRUŠTVENA PITANJA CRNOGORSKE DIJASPORE

**Emigrantske priče
iz Japana i Brazila**

**Crnogorska biblioteka
u Briselu**

**San Marino
i Crna Gora**

**Crna Gora
u Italiji**

SADRŽAJ

Umjesto uvodne riječi	
Mladen Lompar: Neće nas naslijediti tišina	5
Crna Gora	
Srđa Martinović: Crnogorci u američkoj vojsci – II dio	
Italija	
Ksenija Vujović Catapano: Spomen ploča kraljici Jeleni u Mađoneu	10
Danijela Đurđević: Dani Crne Gore u italijanskoj regiji Umbrija	12
Belgija	
Boris Lazarević: Začetak fonda crnogorske biblioteke u Belgiji	15
San Marino	
Nenad Stevović: San Marino i Crna Gora	18
Brazil	
Gordan Stojović: Sjećanje na čika Dragišu	28
Japan	
Dijana Bošković: Crnogorske ledene skulpture u zemlji izlazećeg sunca	31
Kosovo	
Zvonko Pavličić: Crnogorski umjetnici na Kosovu i Metohiji	34
Srbija	
Milan Gašović: Tuđemilska noć skuplja milenijuma	40
Jana Krivokapić: Crnogorski kulturni centar u Lovćencu u 2022. godini	52
Crna Gora	
Vukota Vukotić: Konzularna predstavništva knjaževine/ kraljevine Crne Gore	58
Dušan Pejaković: Nepodnošljiva lakoća (p)ostajanja	65
Arhiv	
Pismo iz Bjut Montane	70
Pripovijetka	
Srđa Martinović: Izgnanik	72
Knjiga	
8. Internacionalni sajam knjiga u Podgorici	77
Sport	
Nenad Stevović: Sportske legende Lovćenca	78
Biseri Emigracije	
Stojan Stamenić: Prva borbena pilotkinja svijeta bila iz Crne Gore	84
Crnogorska emigrantska poezija	
Dr Ivo Jovičević	86

Spomenik princezi Kseniji otkriven na Cetinju

9. novembar 2022.

Bronzana skulptura princeze Ksenije Petrović, autorsko djelo crnogorskog slikara i vajara Dimitrija Popovića koji živi i stvara u Zagrebu, svečano je otkrivena u Njegoševoj ulici na Cetinju.

Operativni rukovodilac projekta je bio Vesko Pejović, a skulpturu su otkrili predsjednik Inicijativnog odbora za podizanje spomenika Marko Špadijer i gradonačelnik Cetinja Nikola Đurašković.

IDENTITET
časopis za kulturu, nauku, politiku, istorijska i društvena pitanja
crnogorske dijaspore

Izdavač: Crnogorski identitet, Cetinje

Uređuje redakcijski kolegijum
Glavni i odgovorni urednik: Nenad Stevović

Prelom: Pal Aniko
Fotografije: Mijat & STEV design
Prevod: Akademija Oxford

Kontakt: cg.identitet@gmail.com
Žiro račun: 520-34743-24 Hipotekarna banka, Podgorica

Časopis izlazi kvartalno
Štampa: Panonia-print, Bačka Topola
Tiraž: 500 primjeraka

Rješenjem Ministarstva kulture Crne Gore broj: 05 – 2582/2 od 12.07.2019. časopis
Identitet je upisan u registar medija pod rednim brojem 796.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетинје

ISSN 2704-4912 = Identitet
COBISS.CG-ID 39342864

UMJESTO UVODNE RIJEČI

Mladen Lompar (1944-2017)

Neće nas naslijediti tišina

Opet će
iz našeg strpljenja buknuti bijes
jer nećemo klečati
dok god ima
Montenegra
i njegove neporažene zastave
neće nas naslijediti tišina
ni kad neki jadnik
otvori utrobu darovnog konja
(i ode prebrojavati srebrnjake)
i ne nadaj se –
nikad ovđe
neće biti posljednjeg boja
mi smo vječita meta.

SRĐA MARTINOVIĆ

CRNOGORCI U AMERIČKOJ VOJSCI

II dio

Dr Srđa Martinović (1988), univerzitetski profesor, publicista. Predsjednik Fondacije „Sveti Petar Cetinjski”, osnivač i rukovodilac Instituta za vojnu istoriju Crne Gore. Autor sedam monografija i više stručnih i naučnih tekstova u zemlji i inostranstvu. Dobitnik državne nagrade Crne Gore „Miroslavljevo jevanđelje” i nagrade prijestonice Cetinje „13. novembar”.

„Iz daleke Amerike
Crnogorac vitez hita:
Dal ću prispjet u boj ljuti?
On u svaki pristan pita.
Gine li se il dobiva,
Je li barjak naš visoko?
Brižno ploveć okeanom
Crnogorski pita soko...”

*Pjesma „Kolo crnogorskih Amerikanaca”,
kralj Nikola, 9. januar 1913.*

Potomci crnogorskih iseljenika kao dobrovoljci bili su u prvim redovima američke vojske tokom Prvog svjetskog rata, a nijesu izostali ni iz kasnijih ratova. Kao američki vojnici, podoficiri, oficiri, piloti, mornari i padobrancii borili su se u Drugom svjetskom ratu u Evropi, na Atlantiku, Dalekom Istoku, ali i u Korejskom i Vijetnamskom ratu. Ostalo je zapisano da su se braća i rođaci prilikom upisivanja u dobrovoljce po dogovoru upisivali koji će u američkoj, a koji u crnogorskoj vojsci vjerujući da će makar jednom sreća biti pri ruci. Mnogi od njih položili su svoje živote za Sjedinjene Američke Države, u tuđoj uniformi boreći se za iste ideale za koje su se borili i njihovi sunarodnici u otadžbini Crnoj Gori. Iako nema pre-

ciznih podataka pretpostavlja se da se samo tokom Prvog svjetskog rata u različitim američkim jedinicama borilo nekoliko hiljada Crnogoraca i to najčešće u Francuskoj, Belgiji ili Italiji. Nosioći su najvećih američkih odlikovanja i priznanja. Ovo je dio priče o njima, časnim potomcima časnih predaka, koji su, ma đe god da bili, rodnu Crnu Goru nosili zauvijek u srcu. Priča koja će se vjerovatno vječno pričati, nikad dovršena, samo pomalo dokučena, ali toliko im dugujemo.

Tokom Prvog svjetskog rata u američkoj vojsci borio se i **Mitar Vukićević** iz sela Releza kod Cetinja. Mitar je rođen 1886. godine, a 1900. godine, sa 14 godina je otišao za Sjedinjene Američke Države. Najviše vremena radio je u rudnicima u Montani zajedno sa većom grupom svojih sunarodnika. Na poziv kralja Nikole 1912. godine vratio se u Crnu Goru i učestvovao u Prvom balkanskom ratu 1912-1913. i borbama na Tarabošu i Skadru. Nakon balkanskih ratova vratio se u SAD i nastavio započete poslove. U Prvom svjetskom ratu kao dobrovoljac se prijavio u američkoj vojsci i učestvovao je u borbama

protiv njemačkih trupa u Francuskoj. U Crnu Goru se vratio 1923. godine kao američki penzioner. Nije ga mimoišao ni Drugi svjetski rat 1941-1945. godine kada je zarobljen i interniran u Italiji. Nakon oslobođenja logora, od strane američke vojske, jedno vrijeme je bio prevodilac. Nije se priključio američkim vojnim snagama već je pristupio prekomorskoj partizanskoj birgadi sa kojom je učestvovao u borbama u Italiji kao i nakon dolaska u Jugoslaviju.

U redovima američke vojske borio se i **Joko Steva Šutova Leković** iz crmničkog sela Godinje. U američkoj vojsci je bio oficir, a učestvovao je u jednoj od najkrvavijih svjetskih bitaka na Verdenu 1916. godine protiv njemačke vojske. O učestvovanju u američkoj vojsci tokom Prvog svjetskog rata svjedoči i nadgrobna ploča crnogorskog iseljenika **Milije Vojvodića** iz Morače u gradu Kenetu na kojoj stoji bronzani vijenac američkog predsjednika Ričarda Niksona na kojem piše „On je ratovao za Ameriku 1917. godine”.

Među crnogorskim iseljenicima koji su se borili u redovima vojske SAD na Zapadnom ratištu tokom Prvog svjetskog rata 1914-1918. godine ovom prilikom pomenućemo neke. **Ilija Spasojev Vukićević** zvan „Mrko” koji je kao američki vojnik teško ranjen 1916. godine na Verdenu kada je izgubio oko. Preminuo je 1966. godine kao teški invalid u dubokoj starosti. U bici na Verdenu 1916. godine teško je ranjen i **Blažo Nikov Gojnić**. Kao dobrovoljac iz Amerike došao je da se bori u crnogorskoj vojsci u balkanskim ratovima 1912-1913. godine i **Ivo Čeklić** koji je rođen 1890. godine u Gluhom Dolu. Nakon ovih ratova vratio se u SAD i po izbijanju Prvog svjetskog rata kao američki vojnik borio se

protiv njemačke vojske u Evropi. Kako nijesu mogli stići do svoje Crne Gore kao američki dobrovoljci Crnogorci su se prijavili i borili na Verdenu, između ostalih i: **Mitar Markov Dapčević** sa Brajića, **Đuro Filipov Dapčević**, **Vukoman-Vuk Janković** iz Grabovice Drobnjačke, braća **Ilija** i **Đuro Vukolovi Jovičić**, **Đuro Vukov Martinović**, **Niko Dumov Martinović**, **Mitar Gašov Martinović**, **Risto Batrićev Popović**, **Đuro Krstov Raičković**, **Boško Markov Stojanović**, **Niko Perov Šćepančević**, **Vuko Kustudija** sa Majstora, **Mašo Jovović** iz crmničkog Gluhog Dola, **Savo Čelebić** sa Ceklina, braća **Tatar**, **Filip Aleksije Andrijašević** sa Vilusa u rezervnoj sastavu američke vojske vratio se 1921, **Mitar Šćepanov Andrijašević** poginuo 1918. godine kao američki vojnik na Verdenu itd.

Tako se **Stojan Pavića Perova Vukčević** kao američki dobrovoljac zajedno sa američkim i engleskim oficirima padobranom iskrcao u Bosni i priključio se Narodnooslobodilačkoj vojsci. U američkim jedinicama borili su se

Grb Ratnog ministarstva SAD (1789-1947)

Savo Radulović (1911-1992)

i poznati crnogorski i američki slikar **Savo Radulović**, kao i **Vladimir Šarčević** koji se američkoj vojsci priključio u Italiji 1943. godine. Slikar Savo Radulović je kao umjetnik angažovan u Ministarstvu rata SAD, a borio se u Africi i Italiji. Odlikovan je 1944. godine za hrabrost od američke Pete armije. Na Dalekom Istoku protiv japanskih kamikaza borio se i **Ljubo Ilijin Vukmanović** iz crmničkog sela Podgor. Istakao se hrabrošću u borbama na ostrvu Okinava zbog čega je odlikovan visokim američkim odlikovanjima. Ljubo Vukmanović je stigao u SAD, u Pensilvaniju 1939. godine kod svog oca Ilije koji je sa ostalim Crnogorcima radio u rudniku kamenog uglja u Hazeltonu. Sa ocem se 1945. godine preselio u Kaliforniju i nastanio u gradu San Gabriel u blizini Los Anđelesa. Istaknuti je bio iseljenik i aktivista, član iseljeničkih organizacija u Kaliforniji i drugim djelovima SAD. Često je pomagao i sarađivao u antifašističkoj štampi „Našim novinama“ iz Toronta, „Slobod-

Ljubo Vukmanović

noj riječi“ iz Pitsburga i drugim. Učestvovao je gotovo na svim iseljeničkim susretima u Detroitu, Čikagu, Njujorku, Torontu i na Cetinju, a ostavio je značajnu fotodokumentaciju o svom životu i ratovanju. Dobitnik je priznanja grada San Gabriel. Među dobrovoljcima u Drugom svjetskom ratu je bio i **Nikola Kovačević** koji je sa grupom iseljenika iz Kanade krenuo brodom u Evropu. Kako se prijavio prilično veliki broj dobrovoljaca iseljenika vršene su selekcije. Prvu selekciju sprovodili su sami iseljenici, a drugu selekciju organizovala je engleska komanda koja je imala namjeru da dobrovoljce obuču za padobranice. Prilikom prelaska Atlantika njihov brod je potopila njemačka podmornica iz grupe „vučji čopor“ koje su nemilosrdno gospodarile tim područjem. U ovom napadu Nikola Kovačević je bio teško ranjen ali je uspio da se spasi.

Izuzetno zanimljive ličnosti nešto novije vojne istorije su otac i sin **Niko i Robert**

Janković. Niko je rođen na Cetinju u porodici Steva Jankovića, majka mu je Joše kćerka Toma Markova Martinovića, upravnika Dvora na Cetinju. Stevo Janković je bio perjanik na Dvoru kralja Nikole. Zbog političkih razloga svog tasta Toma, zajedno sa suprugom Jošom otišao je za SAD. Niko je bio najstariji od šestoro dece. Tokom Drugog svjetskog rata ovaj izdanak crnogorskih stijena služio je u vazduhoplovstvu. Kao kapetan u saobraćajnoj komandi Armijskog korpusa Sjedinjenih Američkih država učestvovao je u brojnim pilotskim misijama širom svijeta. Po završetku Drugog svjetskog rata učestvovao je u izgradnji prvog aerodroma u Geriju u Indijani. Njegov sin Robert Janković krenuo je očevim stopama. Gimnaziju „Lu Valas“ je završio 1947. godine u Geriju, a 1952. godine diplomirao je na Državnom koledžu u Koloradu. Zaljubljen od malena u visine, u Koloradu je završio program za rezervne vazduhoplovne oficire kada je i primljen u službu. Tokom studija je bio član studentskog kluba „Teta Ki“. Tokom rata u Vijetna-

mu je bio komandant aviona B-52, strateškog bombardera velikog dometa, u 410. bombarderskom krilu, koje je bilo smješteno u aviobazi „K.I. Sojer“ u Mičigenu. U američkoj vojsci je bio major Ratnog vazduhoplovstva, a odlikovan je između ostalog Letačkim krstom za izuzetne zasluge zbog podviga tokom leta u jugoistočnoj Aziji 20. septembra 1971. godine (*Opšte naređenje: Štab 7. vazduhoplovne grupe, specijalno naređenje broj 0387 od 14. marta 1972*). Odlikovan je i kao član jedne od najboljih borbenih posada u Strateškoj vazduhoplovnoj komandi Druge grupe Ratnog vazduhoplovstva. Kao istaknuti član borbenih grupa u februaru 1970. godine odabran je da prisustvuje specijalnoj konferenciji u avio bazi Barksdejl u Luizijani u programu promovisanja mješovitog povezivanja znanja i vještina. Nakon Vijetnamskog rata bio je angažovan u civilnom vazduhoplovstvu. Pilotirao je komercijalnim avionima. Tokom jednog takvog leta poginuo je u avionskoj nesreći u septembru 1982. godine.

Američki bombarder B-52A

KSENIJA VUJOVIĆ CATAPANO

SPOMEN PLOČA KRALJICI JELENI U MAĐONEU

Ksenija Vujovic (1995) udata Catapano, rođena je u Kotoru. Diplomirala je na Filozofskom Fakultetu u Beogradu na katedri za Sociologiju. Magistrirala je na Američkom Univerzitetu u Rimu na interdisciplinarnom programu Mirovnih studija - politika i religija. Trenutno živi u Napulju i radi kao predavač engleskog jezika, a govori tečno italijanski i španski jezik. Članica je Udruženja Italia-Montenegro „Regina Elena” iz Perude.

Kada je Francesco Giromoloni, prijatelj i saradnik Udruženja Italia Montenegro „Regina Elena”, pronašao dokument registrovan u Perudi 11. aprila 1933. godine, po kojem je kraljica Jelena od Savoje (Elena di Savoia) finansijski pomogla dječiji vrtić u mjestu Mađone, koje se nalazi 15 km zapad-

no od Perude, Udruženje je započelo inicijativu postavljanja spomen ploče posvećene kraljici upravo na objektu u kojem je ranije bila ta dječija ustanova, a sada se nalazi gradska biblioteka.

Spomen ploča je svečano otkrivena 3. decembra 2022. godine, i rezultat je dvogodišnjeg rada italijansko-crnogorskog udruženja sa sjedištem u Perudi. Povodom tog događaja sastale su se delegacija Crne Gore i Uprava opštine Mađone, koje između ostalog spaja i važna istorijska veza. Naime, poznati italijanski diplomata i misionar iz srednjeg vijeka - Giovanni di Pian del Car-

Spomen ploča u čast kraljice Jelene

pine (1182-1252), čuven po svojim putovanjima čak do Mongolije, rođen je u Mađoneu, a život je okončao kao biskup u Baru.

Nakon sastanka gradonačelnik Mađonea Giacomo Chiodini i Ambasadorica Crne Gore Milena Šofranac Ljubojević otkrili su ploču posvećenu crnogorskoj princezi i kraljici Italije Jelene od Savoje. Ploča se nalazi na ulazu u gradsku biblioteku, u glavnoj ulici tog gradića. Bio je to trenutak koji je učinio ponosnim sve Crnogorce i prijatelje Crne Gore ne samo u Mađoneu i Perudi, već i širom Italije.

U nastavku programa u Zanku reda malteških vitezova u Mađoneu održana je diskusija o privrednim aktivnostima i saradnji Crne Gore i Umbrije. Pored gradonačelnika Mađonea i ambasadorke Crne Gore na konferenciji su govorili i sekretarka za ekonomiju opštine Mađone Silvia Burzigotti, predsjednica udruženja „Regina Elena” Danijela Đurđević, predsjednik URAT (Unione Ristoratori Albergatori del Trasimeno) Michele Benemio i sekretarka udruženja „Regina Elena” Marta Mussini, dok je za projekte Evropske Unije bio zadužen Graziano Cappanelli iz agencije „Thraub di Gubbio”.

Istaknuta je važnost bilateralne ekonomske saradnje sa akcentom na turistički potencijal Crne Gore i Umbrije. Naznačena je važnost bolje povezanosti avio linijama i vodenim saobraćaj-

Ambasadorica Milena Šofranac Ljubojević i gradonačelnik Mađonea Giacomo Chiodini

jem, kako bi se povećalo kretanje putnika u oba pravca. Ono što je svakako uzeto u obzir su geografska blizina, što je već velika prednost za obje zemlje.

Kada je u pitanju ekonomska saradnja u vidu uvoza i izvoza dobara Umbrija je statistički gledano italijanska regija koja prednjači u izvozu proizvoda za Crnu Goru, te je bilo riječi o agrarnim programima finansiranim od strane Evropske Unije u kojima bi i Crna Gora dobila priliku da učestvuje kao akter i ostvari svoj potencijal. Diskusija je zaključena komentarima učesnika da osim istorijsko-kulturnih veza, Crna Gora i Italija treba da rade i na jačanju ekonomske saradnje koja je značajna za obje zemlje.

DANIJELA ĐURĐEVIĆ

DANI CRNE GORE U ITALIJANSKOJ REGIJI UMBRIJA

Danijela Đurđević (1976), udata Cicioni, je rođena u Baru. Nakon što je diplomirala turizam u Beogradu, na Univerzitetu za strance u Perudi je diplomirala na smjeru Italijanski jezik kroz ekonomiju i turizam. Dvije decenije živi u Italiji i aktivno se bavi radom u turističkoj djelatnosti istovremeno promovišući odnose Crne Gore i Italije. Osnivač je i predsjednica udruženja „Italia-Montenegro Regina Elena” i „Udruženja Crnogoraca i prijatelja Crne Gore u Italiji”.

Lijepi romantični italijanski grad Spoleto, smješten u jugoistočnom dijelu Umbrije na strmoj padini iznad koje se uzdižu središnji Apenini, tokom posljednje sedmice aprila 2022. godine bio je mjesto promocije Crne Gore. Nekoliko događaja zavređuju pažnju da budu zabilježeni.

U zvaničnoj poseti opštini Spoleto boravila je Ambasadorica Crne Gore u Italiji Milena Šofranac Ljubojević. Nakon svečanog prijema i razgovora sa gradonačelnikom Andreom Sistijem, ambasadorica je imala susret sa privrednicima tokom kojeg je predstavila potencijale Crne Gore i njene pogodnosti kao investicione destinacije.

Amb. Milena Šofranac Ljubojević, gradonačelnik Andrea Sisti, Danijela Đurđević i Nenad Stevović

Izlaganje je privuklo pažnju prisutnih i ambasadorica je dugo odgovarala na pitanja privrednika koji su pokazali interesovanje da Crna Gora učestvuje na narednom Internacionalnom kongresu Privredne komore Perude. Aktivnu ulogu u organizaciji ovog susreta imalo je i udruženje „Kraljica Jelena” iz Perude (Associazione Italia-Montenegro „Regina Elena”).

Promocija romana Aleksandre Skvarte

U Monumentalnom kompleksu San Nikolo u Spoletu održan je kulturni događaj i predstavljen roman Aleksandre Skvarte Pričaj mi o njemu (Alessandra Squarta Mi racconti di lui?). Knjiga je dvojezično na crnogorskom i italijanskom jeziku objavljena u izdanju Udruženja Crnogoraca Srbije i italijanske promocije, roman je početkom godine uspješno predstavljen u Crnoj Gori, u glavnom gradu Podgorici i prijestonici Cetinje.

Nakon što je uvodnu riječ dao gradonačelnik Spoleta Andrea Sisti, video porukom obratio se i gradonačelnik Cetinja Nikola Đurašković. Spoleto i Cetinje su pobratimski gradovi od 1972. godine. Pored autorke italijanske književnice Aleksandre Skvarte, na promociji knjige govorili su i ambasadorica Crne Gore u Italiji Milena Šofranac Ljubojević, gradonačelnik opštine Nočera Umbra Virđinio Kaparvi, sekretar za kulturu Spoleta Danilo Khiodeti, predsjednica udruženja „Kraljica Jelena” iz Perude Danijela Đurđević, univerzitetska profesorica Marta Musini, istoričar Đanpjetto Kjodini i urednik knjige publicista Nenad Stevović. Kulturnom događaju je prisustvovao i Stefano Gionovic, unuk glavnog junaka romana crnogorskog partizana u Italiji Steva Đonovića. Stefano živi u Italiji i ne govori crnogorski jezik. Emotivan je bio trenutak kada je od istraživača crnogorske dijaspore Nenada Stevovića dobio uramljenu fotografiju svog đeda iz ratnog perioda. Na kraju promocije izdavači su omogućili da svi posetioци dobiju na poklon primjerak ovog jedinstvenog književnog djela.

Sporazum o kulturnoj saradnji

Na 60 km udaljenosti od Spoleta nalazi se drevni grad Peruća, jedan od najstarijih na području Italije karakterističan po srednjovjekovnoj arhitekturi. Grad koji je puno dao razvoju renesanse. Pored Etruskog luka koji je izgrađen u 3. vijeku prije nove ere, fontane Mađore koja se nalazi u samom centru grada, Peruća obiluje velikim brojem znamenitosti, istorijskim spomenicima i impresivnom vjekovima starom arhitekturom.

U ovom gradu je i sjedište Udruženja Italia-Montenegro „Regina Elena” koje okuplja Crnogorce i prijatelje Crne Gore iz cijele Italije. Ta organizacija i Udruženje Crnogoraca Srbije „Krstaš” iz Lovćenca potpisali su Sporazum o kulturnoj saradnji koji obuhvata neposrednu saradnju u svim oblastima crnogorskog savremenog i tradicionalnog stvaralaštva i očuvanja kulturne baštine Crne Gore u Italiji i Srbiji. U ime dva udruženja Sporazum su potpisali predsjednici Danijela Đurđević i Nenad Stević.

Tom prilikom u izjavi za medije uvaženi Norberto Cacciaglia profesor italijanskog jezika i književnosti, između ostalog je istakao: „Kao potpredsjednik udruženja Italia-Montenegro „Regina Elena”, osećam se ponosnim u ovom trenutku što zvanično uspostavljamo saradnju

Danijela Đurđević i Nenad Stević nakon potpisivanja Sporazuma o kulturnoj saradnji

sa crnogorskim udruženjem „Krstaš”. Oduvijek sam imao posebnu pažnju i naklonost prema stanovnicima s druge strane Jadrana, i zbog toga što je ta strana Jadrana bila vezana, i u dobru i u zlu, u prošlosti sa istorijom Italije. Sećamo se kraljice Jelene, rođene u Crnoj Gori, koja je bila voljena kraljica Italije, posljednja kraljica Italije. Glavni zadatak naših udruženja, koji treba podvući, je da radimo na jačanju kulturnih veza, istorijskih veza koje nas spajaju. Možda griješim kad ovo kažem, ali čini mi se da je Evropa, kakva se trenutno predstavlja, više ekonomska Evropa, ili čak špekulativna, nego Evropa civilizacija i domovina, a mi bismo htjeli, na naš mali i jednostavan način, da saradujemo tako kako bismo osigurali da zaista Crna Gora postoji kao nacija sa svojom istorijom, koja priznaje isti narod i isto porijeklo”.

Italijanski i crnogorski mediji su posvetili značajnu pažnju događajima u regiji Umbrija koji su uspješno promovisali Crnu Goru i bili primjer aktivnosti i saradnje crnogorskih udruženja u dijaspori.

BORIS LAZAREVIĆ

ZAČETAK FONDA CRNOGORSKE BIBLIOTEKE U BELGIJI

Boris Lazarević (1984) inženjer informatike. Studije primijenjenog računarstva završio na Elektrotehničkom fakultetu Univerziteta Crne Gore, magistrirao iz oblasti digitalne forenzike i sajber bezbjednosti na Državnom Univerzitetu Irske u Dublinu. Živi u Briselu, radi u NATO Agenciji za informaciono-komunikacione sisteme.

Nijesam se nadao da ću nekada, izvan granica Crne Gore, imati čast i priliku da promovišem i ponosno predstavim svoju zemlju. Ipak, desilo se da na međunarodnom konkursu radnih mjesta NATO Agencije za komunikaciono-informacione sisteme dobijem posao i svoj život, zajedno sa porodicom, na ljeto 2020. godine preselim u Belgiju. Ljudi kažu „nije mala stvar” i ja dijelim to mišljenje, ali uvijek punog srca naglasim da zahvalnost za profesionalni uspjeh i satisfakciju ne dugujem samo porodici koja me podržala, već i Ministarstvu odbrane i Vojsci Crne Gore, đe sam radio dugi niz godina, usavršavao se, sticao iskustvo i vrijedne kontakte. Posebno mi je drago da sam svojim primjerom uspio da pokažem da prosečan inženjer koji dolazi iz naše državne uprave, školovan na državnom Univerzitetu Crne Gore i te kako može biti konkurentan na međunarodnom tržištu rada đe se nadmeću inženjeri iz ostalih dvadeset devet NATO članica.

Ako bih morao u jednoj rečenici da opišem život u Belgiji, onda bih rekao da

je to zamlja đe je sve podrijeđeno porodici, a posebno deci i njihovom odrastanju. Pored pregršta mogućnosti da svoju decu upišem u internacionalne škole i vrtiće, đe se program nastave uglavnom izvodi na engleskom jeziku, odlučio sam da ona pohađaju belgijski vrtić i školu na francuskom jeziku. Smatrao sam to minimumom pristojnosti i izrazom zahvalnosti za kvalitet života i gostoprimstvo koje pruža belgijska država. Školske aktivnosti obiluju kulturnim događajima, posetama muzeja i drugih kulturnih centara, dok su preferirane vannastavne aktivnosti atletika, ples i balet. Moram priznati da sam kao roditelj izuzetno zadovoljan svakodnevnim kulturnim životom svoje dece, ali ujedno i zabrinut kada u razgovoru sa njima čujem pogrešan padež ili crnogorsku riječ neošetno zamijenjenu riječju francuskog jezika. Moja roditeljska misija jeste obrazovanje dece ali i očuvanje njihovog osećaja pripadnosti crnogorskoj naciji i identitetu, jer da bi uživali poštovanje u bilo kom društvu moraju znati poštovati sebe i svoje korijene.

Upravo podstaknut ovim razmišljanjima došao sam na ideju da uz podršku donatora iz Crne Gore započnem formiranje fonda crnogorske biblioteke ili možda bolje reći crnogorskog kulturnog kutka u Belgiji. Za tako nešto već postoje idealni preduslovi u NATO sedištu SHAPE, đe sam zapošljen, koji ima sve sadržaje koje primjera radi poseduje jedan omanji grad. Tu su zdravstvena klinika, tereni za ragbi, atletiku, tenis i bejzbol, bioskop-pozorište, kuglana, supermaketi i sve ostalo što život u SHAPE-u čini izuzetno kvalitetnim i sadržajnim. Ipak, kao posebno kulturno mjesto pomenuo bih SHAPE međunarodnu bibiloteku. Tačnije, prikladniji naziv bi bio kulturni centar, jer pored ogromnog broja naslova koji potiču iz svih zemalja članica NATO Alijanse, bibiloteka je namjenski opremljena i za rad sa decom. Uspo-

stavljene su brojne sekcije prilagođene uzrastima, kao što su STEM (*Science, Technology, Engeenering, Mathematics*), tematski kursevi engleskog, francuskog i njemačkog jezika, geografije i ostalog. Pored svega navedenog, dostupna je i on-line biblioteka sa ogromnim brojem naslova u PDF i audio formatu, pa je moguće tim sadržajima pristupiti virtuelno sa bilo kog kraja svijeta. Prema tvrdnjama naučne zajednice, fond knjiga je dovoljno dobar za ozbiljne naučno-istraživačke radove. Upravo sva pomenuta infrastruktura i postoji kako bi nacije prezentovale i promovisale svoju kulturu jedne drugima. Kako je Belgija idealno povezana sa ostatkom Evrope, oni malo stariji nerijetko svrate u biblioteku da se iz štampanih izdanja upoznaju o kulturi, istoriji i turističkoj ponudi zemlje u koju planiraju putovati. Dešava se često da

Međunarodna biblioteka u NATO sedištu SHAPE u Briselu

pošetioci traže i knjige o Crnoj Gori, ali nažalost crnogorski fond publikacija predstavlja svega par turističkih brošura koje čitaocu ne mogu prezentovati sve ono čime se ponosimo.

Razumijem da daljina, komplikovane carinske procedure i ne baš jeftin transport predstavljaju otežavajuće okolnosti, ali takođe smatram da putnik namjernik uvijek može naći mjesta u koferu za par knjiga o svojoj zemlji koja ga šalje u svijet. Vođen idejom o začetku fonda crnogorske biblioteke kontaktirao sam prijatelje iz Fondacije „Sveti Petar Cetinjski” iz Podgorice, koji su drage volje izašli u susret i donirali skroman fond knjiga crnogorske tematike. Tačnije donirana je ona količina za koju smo mogli obezbijediti transport i rekao bih da je to veliki korak. Takođe, uprava bibiloteke je kontaktirana kako bi se obezbijedio prostor za budući crnogorski fond knjiga. U narednom periodu, pored izdanja na crnogorskom jeziku, plan je pribaviti

i izdanja prevedena na svjetske jezike. Naglasak će biti na pribavljanju publikacija za decu svih uzrasta, materijala za učenje kroz igru, ali i elektronskih izdanja. U eri opšte digitalizacije dečiju pažnju posebno okupiraju Internet sadržaji pa će on-line verzija biblioteke biti idealna prilika da se uz učenje stranog jezika pročita ili čuje i nešto na crnogorskom jeziku. Smatram da će ovo biti svojevrsan doprinos i za svu decu sa prostora našeg govornog područja čiji roditelji rade u NATO sedištu, ali i za one starije. Nije mala stvar ni činjenica da nacijama stoji na raspolaganju i savremen bioskop-teatar sa skoro 700 mjesta, đe bi se recimo mogli projektovati dokumentarni filmovi promotivno-turističkog karaktera. U nadi da me deca neće pitati postoji li i neka crnogorska knjiga u biblioteci prije nego se knjige nađu na polici, šaljem čitaocima časopisa *Identitet* srdačne pozdrave iz zemlje čokolade i piva.

NENAD STEVOVIĆ

SAN MARINO I CRNA GORA

Nenad Stevović (1962) politikolog, publicista i istraživač. Objavio više monografija o migracijama sa prostora Crne Gore, publikacija o crnogorskoj emigraciji, stručnih i naučnih radova u zemlji i inostranstvu. Osnivač više kulturno prosvjetnih društava, biblioteka i časopisa u crnogorskom iseljentištvu. U Vladi Crne Gore radio u Ministarstvu vanjskih poslova i evropskih integracija (dipl. zvanje: prvi savjetnik), Upravi za dijasporu (šef Odsjeka za identitetska pitanja) i Ministarstvu kulture. U San Marinu istraživao i skupljao građu za knjigu o Marinu Borbikoniju koja će izaći početkom 2023. godine.

Republika San Marino je evropska mikrodržava smještena u Apeninskim planinama na području veličine od 61 km². U političkoj geografiji predstavlja enklavu bez izlaza na more, potpuno okružena Italijom, odnosno sa dvije italijanske regije – sa Emilija Romanja (Emilia Romagna) na severoistoku i sa Marše (Marche) na jugozapadu. Nakon Vatikana i Monaka, treća je najmanja nezavisna država u Evropi, a sve do 1968. godine i nezavisnosti Naurua, bila je najmanja republika na svijetu.

Bogata i viševjekovna istorija San Marina je tipična za Apeninsko poluostrvo i daje odgovore kako je opstala i preživjela kao jedini italijanski grad-država. San Marino, poput Andore, Lihtenštajna i Monaka, je podšetnik na vremena kada je Evropa - posebno Njemačka, Italija i Pireneji - bila sastavljena od sićušnih političkih jedinica, koje se ponekad nijesu protezale dalje od dometa topa koji se mogao ispaliti sa njihovih gradskih zidina.

Za godinu osnivanja San Marina uzima se 301. godina kada je hrišćanski

klesar Marin Dalmatinac bježeći od vjerskog progona rimskog cara Dioklecijana napuštio dalmatinsko ostrvo Rab i utočište našao na vrhu planine Titano, najvišem od sedam brda San Marina. Klesar je osnovao malu zajednicu koja je slijedila hrišćanska uvjerenja, a Felicisima, vlasnica zemlje iz Riminija, u znak zahvalnosti za izlječenje svog sina, ostavila mu je u nasljedstvo zemlju, koju je Marin prije smrti zavještao toj maloj hrišćanskoj zajednici, uz amanet da uvijek ostanu ujedinjeni. Iza sebe je ostavio teritoriju i stanovništvo kojem je usadio osećaj zajedništva i nezavisnosti. U čast klesara, teritorija je preimenovana u „Zemlja San Marino”, a kasnije je konačno promijenjena u današnje ime, „Republika San Marino”.

Dokumenti iz 9. vijeka govore o dobro organizovanoj, otvorenoj i ponosnoj zajednici. Izvorna struktura vlasti bila je sastavljena od samoupravne skupštine poznate kao Arengo, koja se sastojala od glava svake porodice (nalik rimskom Senatu, Patres). Godine 1243. uspostavljeni su položaji kapetana regenta kao zajedničkih šefova država.

Najraniji statuti države datiraju iz 1263. godine.

Kopneno područje San Marina do 1463. godine sastojalo se samo od planine Titano. Kao rezultat ratnog savezništva, papa Pio II je San Marinu poklonio dvorce i gradove Fiorentino, Montegiardino i Seravale. Malo kasnije iste godine, grad Faetano se samostalno pridružio republici. Od tog vremena veličina San Marina ostala je nepromijenjena. Smatra se da Republika San Marino ima najranije pisane upravljačke dokumente koji su još uvijek na snazi, budući da su statuti iz 1600. godine još uvijek u središtu ustavnog okvira ove države.

Tokom svojih osvajачkih pohoda Napoleon Bonaparta je sa simpatijama gledao na nezavisnost San Marina, pa je ovu državu prvi priznao 1797. godine Tolentinskim mirovnim sporazumom između revolucionarne Francuske republike i Papske države. Napoleon je ponudio narodu San Marina prijateljstvo, darove i proširenje teritorija do mora. Sanmarinci su bili zahvalni na ukazanoj časti, ali su instiktivnom mudrošću odbili teritorijalno proširenje da ga ne bi platili sopstvenim granicama. Druge evropske države su Republiku San Marino priznale na Bečkom kongresu 1815. godine. Svi kasniji pokušaji da se podvrgne Papinskoj državi su propali, pa je ispunjena želja stanovnika ove ponosne države da bude izostavljena iz Garibaldijevog italijanskog ujedinjenja sredinom 19. vijeka, budući da je ranijih godina nudila sigurno utočište brojnim istaknutim pristalicama ujedinjenja. Nakon ujedinjenja Kraljevine Italije ugovorom iz 1862. potvrđena je nezavisnost San Marina.

Američki predsjednik Abraham Lincoln pokazao je prijateljstvo prema San Marinu u pismu kapetanima regentima, 1861. godine, u kojem između ostalog navodi: „*Tako je vaša teritorija mala, ipak je vaša država jedna od najuglednijih u cijeloj istoriji svijeta. Ona je svojim iskustvom pokazala istinu, tako punu ohrabrenja za prijatelje čovječanstva, da se vladom utemeljenom na republikanskim načelima može upravljati državom tako da bude sigurna i postojana.*”

U ovoj zemlji slobode nikada nije uskraćeno pravo na azil i pomoć prognjenima, bilo kojeg stanja, porijekla ili ideje. Tokom Drugog svjetskog rata Republika San Marino je bila neutralna država sa svega 15.000 stanovnika, a ugostila je i udomila 100.000 prognanika sa susjednih italijanskih teritorija koje su bile izložene bombardovanju. Nakon rata, San Marino je postao prva država na svijetu kojom je u koaliciji vladala komunistička partija putem demokratskih izbora. Vladajuća koalicija Komunističke partije i Socijalističke partije trajala je od 1945. do 1957. godine.

Različiti ugovori o prijateljstvu potpisani su sa Italijom otkako se ona ujedinila, ali San Marino ponosno ističe svoju nezavisnost đe god je to moguće. Politika San Marina odvija se u okviru parlamentarne predstavničke demokratske republike, u kojoj funkciju šefa države obnašaju kolektivno kapetani regenti. Veliko i Generalno vijeće je jednodomno zakonodavno tijelo Republike San Marino sa 60 članova. Svakih pet godina održavaju se proporcionalni izbori u svih devet upravnih okruga. Svakih šest mjeseci vijeće bira dva kapetana regenta koji zajednički obav-

ljaju dužnost šefa države. Kapetani se biraju iz suprotstavljenih političkih strana kako bi postojala ravnoteža snaga i njihov mandat traje šest mjeseci. Investitura kapetana regenta održava se 1. aprila i 1. oktobra svake godine. Po isteku mandata, građani imaju tri dana za podnošenje pritužbi na njihov rad i, ako zatraže, može se pokrenuti i sudski postupak protiv bivšeg(ih) šefa države. Praksa dvojnih poglavara država, kao i česti reizbor istih, proizlaze izravno iz običaja Rimske Republike. Vijeće je ekvivalentno rimskom senatu, a kapetani regenti su usporedivi s konzulima starog Rima.

Arhitektonski, ono što dominira u San Marinu jesu tvrđave. Duž planine Tita nailazimo na tri jedinstvene građevine – tvrđave Gvajta, Cesta i Montale. Svaka od njih ima toranj sa kog se pruža impresivan pogled na Apenine, pa čak i na obalu Dalmacije. Najstarija od njih je Gvajta koja je sagrađena

1253. godine, a najviša je Cesta u kojoj se nalazi i muzej drevnog oružja. Turizam je glavna sanmarinska privredna grana, sa godišnjom pošetom od 3 do 4 miliona turista. Druge važne grane su bankarstvo, elektronika i keramika. Klima je mediteranska, s toplim ljetima i blagim zimama, a neravan teren omogućuje ograničene poljoprivredne proizvode, žitarice, voće, sir i masline. Od stoke uzgajaju se goveda i svinje.

San Marino je pun muzeja, a najzanimljiviji od njih su Nacionalni muzej sa arheološkim kolekcijama iz raznih perioda, zatim Muzej voštanih figura, Muzej zanimljivosti, pa onda Muzej starih automobila Roso Ferrari, Muzej modernog oružja, Muzej poljoprivredne kulture, kao i Muzej novca i poštanskih marki. Posebno bogat je Emigrantski muzej koji je smješten u prostorijama samostana svete Klare i ima za cilj čuvanje šecanja o iseljavanju stanovnika San Marina širom

Tvrđava Gvajta u San Marinu

Emigrantski muzej u San Marinu

svijeta, kroz fotografije, dokumente i predmete.

Republika San Marino je priznala nezavisnost Crne Gore 26. juna 2006, dok su diplomatski odnosi uspostavljeni 29. marta 2007. godine. Ambasada Crne Gore u Rimu, zadužena je za diplomatsko predstavljanje Crne Gore u Republici San Marino. Pošeta Crnoj Gori kapetana regenata Republike San Marino - Đan Nikole Bertija i Masima Andrea Ugolinija, realizovana 5. i 6. septembra 2016. godine, prva je u istoriji bilateralnih odnosa između ove dvije države. Prva zvanična poseta crnogorskog predsjednika San Marinu dogodila se 4. marta 2022. godine. Tom prilikom kapetani regenti Frančesko Musoni i Đakomo Simonćini odlikovali su predsjednika Crne Gore Mila Đukanovića ordenom Viteza velikog krsta, najvišeg stepena.

Marino Borbikoni

Jedan od inostranih prijatelja Crne Gore i posvijećeni borac za njeno nepravedno oduzeto pravo na državnu nezavisnost u periodu između dva svjetska rata je bio i profesor Marino

Borbikoni iz San Marina, pedagog, naučnik i državnik.

Marino Borbikoni se rodio 28. februara 1862. godine u skromnoj i časnoj zanatскоj porodici, u dvorcu – gradu Seravaleu, koji je vjekovima Republici San Marinu darivao domišljate ljude, majstore politike i cijenjene držav-nike. Kao što je dobro služio školi, prosvjeti i nauci, Marino Borbikoni je bio od velike koristi otadžbini vršeći visoke državne funkcije. U svojoj 30-godišnjoj karijeri pet puta je biran za kapetana regenta. Državničku karijeru je započeo 1. oktobra 1894. kada je inaugurisan u kolektivnog šefa države zajedno sa starim plemićem Setimijem Beluci-

Marino Borbikoni (1862-1925)

jem (Setimo Beluzzi), kojemu je to bilo jedanaesto regenstvo. Na najodgovorniju državnu funkciju šefa države, kapetana regenta, biran je još 1898, 1903, 1909. i na kraju 1923. godine. Između ostalih priznanja odlikovan je i Ordenom Italijanske krune, kao i Ordenom Legije časti od strane Francuske.

Marino Borbikoni je jedna je od najznačajnijih ličnosti u životu San Marina od kraja 19. do dvadesetih godina 20. vijeka, zanimala su ga sva područja naučnih pitanja, okrećući se i meteorologiji. U San Marinu je pionir te nauke koja se bavi proučavanjem atmosfere sa posebnim naglaskom na vremenske procese i prognoziranje vremena. Zalažući se za otvaranje *Meteorološke opservatorije*, izvršio je, opremom iz školske laboratorije, brojna proma-

tranja, bilježeći vrijednosti temperature, pritiska i padavina. Obavljao je i dužnost direktora Telefonije Republike San Marina i autor je pravilnika te institucije za službenike svih državnih ureda. Bio je i dugogodišnji član Komisije za očuvanje i zaštitu istorijskih šecanja San Marina i antike. Bio je i pionir biciklizma San Marina. Kada su mu brojne obaveze to dopuštale, često se mogao vidjeti kako, obučen sportski, pedalira sa svojim robusnim, dobro podmazanim biciklom, izazivajući znatiželju, čuđenje i simpatije građana.

Marino Borbikoni je bio čovjek velike kulture, koji se zalagao da nauka primi veću važnost u društvu, insistirajući na njenom širenju. Međutim, ljubav prema nauci, težnja za inova-

Autor teksta pored spomenika Bartolomeu Borgeziu u San Marinu

cijama i česti eksperimenti znali su ga dovesti i u neprijatnu situaciju. Pa tako 1915. godine, imajući u vidu da u tom trenutku nije postojala nikakva regulacija po pitanju radio veza i frekvencija sa Italijom, spaja dva tornja San Marina bakarnom žicom kako bi napravio radio antenu. Reakcija Kraljevine Italije, koja je ušla u Veliki rat, bila je trenutna i veoma oštra i Borbikoni je bio primoran da razmontira sve. Kroz diplomatske krugove i pojedinu štampu, u Italiji i Njemačkoj, uslijedilo je i nekoliko priča u propagandne svrhe u cilju kreiranja špijunske afere. Unatoč brojnim državnim dužnostima, Borbikonijeva glavna životna preokupacija je bila nastava, pa se prosvjetnom radu posvetio do kraja života.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio je član Boračkog komiteta, koji je štitio dobrovoljce iz San Marina koji su hrlili u redove italijanske vojske. Komitet je aprila 1917. godine poslao poljsku bolnicu u ratnu zonu, sa opremom i osobljem isključivo iz San Marina, a nije lišio pomoći ni venecijanske izbjeglice u San Marinu nakon povlačenja iz Kabarida (Caporetto). Nakon završetka Prvog svjetskog rata, prilikom proglašenja italijanske pobjede, ushićeni Marino Borbikoni je na slavljeničkom banketu, 4. novembra 1918. godine, od sreće zaplakao i održao uzvišeni govor kojim je hvalio italijansko oružje i vrline italijanskog roda koji je od tog dana, kako je rekao, ponovo krenuo stazom civilizatora svijeta. Posebno je naglasio zahvalnost palim sanmarinskim borcima Karlu Simončiniju (Carlo Simoncini) i Sadiju Serafiniju (Sady Serafini), dobrovoljcima i Ratnoj bolnici, koji su svojim herojstvom još jednom neraskidivo povezali ime nacionalne Republike sa imenom majke Italije.

Simončini i Serafini bili su jedina dva građanina San Marina koji su poginuli za vrijeme Prvog svjetskog rata, obojica kao dobrovoljci u Kraljevskoj italijanskoj vojsci.

Profesor Marino Borbikoni, pedagog, naučnik, političar i građanin za primjer je preminuo iznenada, od srčanih problema, 22. novembra 1925. godine. Bio je jedna od najcjenjenijih figura prve polovine dvadesetog vijeka i jedna od najinteresantnijih ličnosti savremene istorije San Marina. Iza sebe je ostavio ćerku Liu, koja je u trenutku njegove smri završavala studije u Firenci. O njemu je ponosno govorio Kapetan Regent na skupštinskom zasjedanju 17. decembra 1925. godine: „*Pozdravimo poslednjeg od starijih koji je isuviše brzo otišao našim očevima, i čijih savjeta treba uvijek da se pridržavamo i da se ugledamo na njegova djela zarad vječnog dobra naše Republike*”.

Procrnogorski komitet u San Marinu

Pobjednički ishod Velikog rata riješio je mnoge probleme za koje se zalagao Borbikoni kao pojedinac i kroz razne nacionalne i patriotske institucije. Međutim, pojavile su se nepravde i novi problemi koji su privukli pažnju ovog naučnika, humaniste i državnika. Žrtvovanje Kraljevine Crne Gore od strane saveznika pohlepnim težnjama Srbije za teritorijalnim proširenjem i izlaskom na more je posebno pogodilo Borbikonija.

Profesor Marino Borbikoni je jedan od onih inostranih prijatelja Crne Gore koji su nesebično davali sebe u promociji njenih državotvornih interesa. Simpatije prema Crnoj Gori je stekao mnogo ranije, slušajući impresije svog

dugogodišnjeg prijatelja, kolege sa studija, docenta Univeziteta u Bolonji profesora Antonija Baldačija (Antonio Baldacci), koji je Crnu Goru više puta posetio u cilju botaničkog istraživanja. Italijanski botaničar i geograf je i autor više desetina stručnih radova o flori, geografiji, etnografiji, arheologiji i istoriji Crne Gore. Nakon sloma Crne Gore Antonio Baldači je bio osnivač i predsjednik Centralnog komiteta za nezavisnost Crne Gore u Italiji, sa sedištem u Bolonji. Entuzijazam najagilnijih članova bolonjskog komiteta, Antonija Baldačija, Đakoma Gonflera (*Giacomo Gonflera*) i Etoea Maconija (*Ettore Mazzoni*) prenio se i na Borbikonija koji je uz njihovu podršku u San Marinu osnovao analogni Komitet čiji je bio *spiritus movens*, vođa i duša.

Tokom 1920, 1921. i 1922. godine u skoro svim većim gradovima Italije osnovani su procrnogorski komiteti, a za obnovu nezavisnosti Crne Gore borilo se mnoštvo italijanskih senatora i poslanika u parlamentu. Tu ideju su podržavali i o njoj afirmativno govorili pripadnici različitih političkih opcija, pa i fašisti, njihov lider Musolini, kao i mnogi čelnici te stranke koji će kasnije postati ministri. Očekivanja da će nakon dolaska na vlast povesti odlučniju akciju u korist crnogorske nezavisnosti pokazala su se pogrešnim. Upravo oni onemogućili su dalji rad crnogorske političke emigracije u Italiji i zabranili rad procrnogorskih komiteta. Po dolasku na vlast 1922. godine, raščerali su ostatke crnogorske emigracije, naročito poslije potpisivanja Rimskog sporazuma, između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Bilo je to novo razočaranje za italijanske pregaoce i prijatelje Crne Gore, ali ne i razlog za napuštanje ideja, pa se aktivnosti

komiteta za crnogorsku nezavisnost prenose u San Marino koji je bio van dometa Musolinijeve administracije.

Procrnogorski komitet u San Marinu je bio privremeno utočište za veliki broj crnogorskih patriota koji su morali napustiti Italiju nakon uskraćivanja domaćinstva od strane italijanske vlade i raspuštanja crnogorske vojske, kao posljedica Rapalskog ugovora i politike Đovanija Đolitija (*Giovanni Giolitti*) i Karla Sforce (*Carlo Sforza*) prema crnogorskom pitanju. Rapalski ugovor je međudržavni sporazum, potpisan 12. novembra 1920. u Rapalu pored Đenove, između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kojim je riješeno tzv. Jadransko pitanje, utvrđivanje poslijeratnih granica na istočnoj jadranskoj obali između dviju kraljevina. Tokom strogo povjerljivih, zavjereničkih pregovora delegacija Italije, koju su činili premijer Đovani Đolito, ministar vanjskih poslova Karlo Sforca i ministar rata Ivanoe Bonomi, nakon dogovora sa delegacijom beogradske vlade koju je predvodio premijer Milenko Vesnić odlučili su da Italija obustavi održavanje crnogorske vojske, da se ista razoruža i rasformira i da se proćeraju crnogorski emigranti sa italijanske teritorije. Tako je sredinom 1921. godine crnogorska izbjeglička vojska u Italiji prestala formalno da postoji.

Podršku za svoje aktivnosti procrnogorski komitet u San Marinu je imao sa najvažnijih državnih i intelektualnih adresa Republike. Marino Borbikoni je bio na čelu komiteta i u periodu dok je obavljao dužnost kapetana regenta, od 1. oktobra 1923. do 1. aprila 1924. godine, dok je zajedno sa njim u delegaciji San Marina na kongresu za Crnu Goru (*Convegno Pro Montenegro*) koji

Krsto V. Martinović (1864-1933)

je održan novembra 1922. godine u Milanu bio i Onofrio Fratori (*Onofrio Frattori*), tadašnji kapetan regent. Marino Borbikoni, kao predsjednik procrnogorskog komiteta iz San Marina, poslao je Ligi naroda u Ženevi protest zbog odnosa međunarodne zajednice prema crnogorskom pitanju i zločina srpske vlasti prema herojskom crnogorskom narodu.

Lider Komiteta za crnogorsku nezavisnost iz Bolonje profesor Antonio Baldači piše da će Borbikoniju i vladi San Marina „ostati titula vječne slave” zbog proglašenja Ligi naroda u znak protesta za zločine nad Crnom Gorom i njenim narodom i navodi da Crna Gora nikada neće moći da zaboravi uzvišeni gest slavne, male države, kada je maja 1923. godine prihvatila i pomogla crnogorske junake, ostatke slavne vojske, u njihovoj želji da se pridruže braći po oružju na crnogorskim planinama koji su prolivali krv za oslo-

bađanje svoje otadžbine. Ti junaci su u Crnoj Gori pali sa puškama u ruci, jedan protiv hiljadu, ili čame umirući po srpskim zatvorima. Njihove riječi, u tragičnom činu odlaska, na obali Jadrana, bjehu riječi blagoslova Marinu Borbikoniju, njegovim saborcima i Republici San Marino. Prvi čovjek Procrnogorskog komiteta u San Marinu je do svoje smrti bio profesor Borbikoni, a nakon njega komitet je vodio crnogorski politički emigrant i suverenista Krsto Martinović.

Marino Borbikoni i Krsto Martinović, saborci i prijatelji

Saborac po crnogorskom pitanju i prijatelj Marina Borbikonija je bio inženjer Krsto Martinović, politički emigrant i oficir kraljevske crnogorske vojske. Njihovo prijateljstvo je započeto u Bolonji, a upoznao ih je zajednički prijatelj profesor Antonio Baldači.

Martinović je nakon potpisivanja Rapalskog ugovora i tajnih dogovora između vlada Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, kritikovao italijansku politiku Đoliti-Sforca prema crnogorskom pitanju i zalagao se za opstanak crnogorske vojske u Gaeti. Zbog ovakvih stavova, kao i uticaja koji je imao među crnogorskom emigracijom, ministar Karlo Sforca je naredio 18. juna 1921. godine da se u najvećoj tajnosti iz Italije proćeraju Krsto Martinović i njegovi istomišljenici Vladimir Đ. Popović, Savo Petrović i Krsto Bajković. Ne želeći da se vrati u Crnu Goru, koja nije bila onakva za kakvu se borio, inženjer Krsto Martinović se na poziv Marina Borbikonija stacionirao u San Marinu, odakle je nastavio politički da djeluje i bori se za Crnu Goru i njenu nezavisnost.

Biograf Marina Borbikonija, bivši kapetan regent Marino Valdes Franciosi piše: „Borbikoni je pružio utočište u svom domu herojskom pukovniku, inženjeru po struci Krstu Martinoviću“. Bivši kapetan regent San Marina Onofrio Fatori, savremenik i prijatelj Marina Borbikonija, u tekstu povodom njegove smrti piše da se pokojni profesor kao predsjednik procrnogorskog komiteta do posljednjeg dana života neumorno borio za pogaženo pravo crnogorskog mučeničkog i prevarenog naroda i navodi: „Zajedno sa mnogom i svim građanima San Mari-

na, svjedok njegovog herojstva bio je Crnogorac, inženjer po struci i komandir Krsto Martinović, kojeg je primio u svojoj kući i sa kojim je dijelio hljeb na zajedničkoj trpezi i zajedničku bol.“

Crnogorski emigrant Krsto Martinović je bio poliglota, između ostalih govorio je tečno i italijanski jezik. Odmah se uključio u rad procrnogorskog komiteta, a prijateljstvo sa Borbikonijem omogućilo mu je ulazak u visoko društvo i komunikaciju sa političkim i kulturnim establišmentom San Marina. Objavljivao je brojne članke na

italijanskom i drugim jezicima, objašnjavajući zavjeru protiv kralja Nikole i nečasne postupke srpske Vrhovne komande i aktuelizovao crnogorsko pitanje zalažući se za nezavisnost svoje domovine. Nakon što je Marino Borbikoni iznenadno preminuo 1925. godine, njegovu misiju u procrnogorskom komitetu preuzeo je Martinović, vodeći snažnu političku i propagandnu borbu za slobodnu i nezavisnu Crnu Goru, a protiv velikosrpske okupacije i politike unitarne Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je 1929. godine formalno promijenila ime u Kraljevina Jugoslavija.

O Martinovićevoj upornoj političkoj borbi za Crnu Goru govori i povjerljiva depeša Stalne delegacije Kraljevine Jugoslavije pri Društvu naroda u Ženevi upućena 19. avgusta 1931. godine Političkom odjeljenju Ministarstva inostranih poslova u Beogradu. U opširnom dokumentu „Akcija crnogorskog emigranta Krsta Martinovića kod Društva naroda“ koji potpisuje sekretar Ivo Andrić, između ostalog se navodi: „Kraljevskoj stalnoj delegaciji čast je izvestiti Ministarstvo, da je crnogorski emigrant Krsto Martinović iz San-Marina uputio u poslednje vreme Sekretarijatu Društva Naroda čitav niz protesta protiv naše Kraljevine, a za „samostalnost i slobodu“ Crne Gore. U dosijeu crnogorskih protesta, u Političkoj Sekciji Sekretarijata, nalazi se 17 Martinovićevih predstavlki samo iz 1931. godine“.

Krsto Vukov Martinović je rođen 1864. godine u Bajicama nadomak crnogorske prijestonice Cetinja. Kao stipendista kralja Nikole školovao se u Italiji. U Trstu je završio inženjerijsku školu, nakon toga 1893. odlazi u Rusi-

ju na dalje školovanje. Učesnik je rusko-japanskog rata 1904-1905. godine, đe je pokazao izuzetno hrabrost i više puta je odlikovan. Naročito se istakao u pomorskim borbama od Baltičkog mora do Dalekog Istoka. Učesnik je Božićnog ustanka 1919. godine, a nakon njegovog sloma odlazi u Italiju. U komandi crnogorske vojske u Gaeti, kao inženjerski komandir, imenovan je za načelnika Saobraćajnog odjeljenja. Bio je član uprave Crnogorske stranke seljaka i radnika. Često je pisao članke u detroitskom listu „Crnogorski glasnik“, naročito u periodu 1923-36. godine. Bliski je saradnik Međunarodnog komiteta za obnovu Crne Gore i njegovim istaknutim predstavnicima, kao i sa crnogorskom emigracijom u Evropi, Južnoj i Sjevernoj Americi. Usko je saradivao i sa Nikolom Petanovićem, urednikom lista „Crnogorsko ogledalo“ iz San Franciska. Održavao je komunikaciju sa crnogorskom političkom emigracijom u Sovjetskom Savezu, prije svega sa brigadirom Ivanom Bulatovićem. Takođe je saradivao sa makedonskim, bugarskim i hrvatskim emigrantskim krugovima. Ostao je dosljedan svojim ideološkim i političkim ubjeđenjima, nastavio je i u egzilu borbu za pravo, čast i slobodu Crne Gore i u vremenu kada je ta borba, sa stanovišta real-politike, bila osuđena na propast. Nikada se nije vratio u Crnu Goru, kojoj je ostao vjeran do kraja. Umro je 26. maja 1933. godine u San Marinu, đe je i sahranjen. Nekrolog mu je izašao u listu „Cetinjski odjek“, u kojem se između ostaloga kaže: „U San Marinu 26. maja je umrla jedna markantna figura Crne Gore. On nije bio čovjek koji mijenja vjere niti ideje, već je bio dosledan svakoj riječi koja je iz njegovih usta izašla, a još više ideji“.

GORDAN STOJOVIĆ

SJEĆANJE NA ČIKA DRAGIŠU

Gordan Stojović (1977), bavi se istraživanjem migracija u Južnoj i Sjevernoj Americi, međunarodnim odnosima, te razvojem odnosa sa crnogorskim iseljeništvom u novom svijetu. Bio je ambasador Crne Gore u Argentini, Brazilu, Čileu i Urugvaju. Autor je brojnih tekstova i knjiga sa tematikom migracija i historije crnogorskog iseljenišva. Jedan je od osnivača časopisa *Global Talks*, koji se bavi temama geopolitike, ekonomije i diplomatije.

Ovaj tekst predstavlja prilog sjećanju na Dragišu Pavličića slavnog emigranta iz Crne Gore koji je tokom Drugog svjetskog rata učestvovao u spašavanju grupe mađarskih Jevreja koja se preko Jugoslavije povlačila prema Istanbulu.

Sa jevrejskom zajednicom je bio sudbinski vezan. Njegova supruga je bila Jevrejka, a bjekstvo i spašavanje više desetina Jevreja je organizovao 1941.

godine u saradnji sa Josipom Abrahamom sekretarom jevrejske zajednice u Zagrebu. Crnogorac starog kova o broju spašenih i o samom događaju nije želio previše govoriti i sebi praviti publicitet, ali jevrejska zajednica je to duboko cijenila i ovog plemenitog čovjeka poštovala i vodila računa o njemu do kraja života. Na žalost, do danas je ostao nepoznat i zaboravljen u svojoj mnogo voljenoj Crnoj Gori.

Dragiša Pavličić (1914-2015)

Katedrala Sao Paulo, jedan od najvećih svjetskih neogotičkih hramova

Vrijedi poslušati jedan od njegovih posljednjih intervjua za televiziju jevrejske zajednice Shalom TV (na njihovom Youtube kanalu) u Brazilu gdje tako lijepo govori o vjerskoj toleranciji i nepostojanju pošasti antisemitizma ili rasizma u Crnoj Gori.

Dragiša Pavličić je rođen 1914. godine u Bjelopavličima (Kraljevina Crna Gora). Prije nego što je napustio ratom opustošenu Jugoslaviju, radio je kao činovnik u Poštanskoj štedionici u Beogradu, bio je neobično talentovan i što je u to vrijeme bilo rijetko pravi poliglota. Njega i suprugu je put imigracije naveo prvo u Francusku pa onda u Brazil, kao krajnju destinaciju. Nijesu imali djece, te su usvojili kćerku. U Sao Paulo je stigao 1947. godine brodom "San Žorž" koji je prevozio Jevreje iz Evrope. U ovoj brazilskoj metropoli je proveo skoro 7 decenija, sve do svoje smrti 2015. godine.

Radni vijek je proveo kao sudski tumač i prevodilac sa naših jezika na portu-

galski, i bio najbolji u svom poslu u čitavom Brazilu. Radio je do posljednjeg dana života, pomogao je mnogima, bio najbolji ambasador prvo Jugoslavije, a onda Crne Gore u toj velikoj zemlji i nepregledno velikom Sao Paulu. U tom gradu je ostavio snažan pečat bjelopavličke pitomine, smirenosti i tolerancije na koju je bio mnogo ponosan, što je uvijek isticao u brojnim razgovorima za medije. Interesantno je da nikada nije koristio kompjuter i da je sve sudske prevode kucao isključivo na pisačkoj mašini.

Vjerovao je u potpunu slobodu izbora pojedinca i bio veliki individualista. U jednom razgovoru ističe da je nakon dobivenog odlikovanja za unaprijeđenje odnosa između Brazila i SFRJ, šezdesetih godina prošlog vijeka, bio dogovorio da se vrati u Jugoslaviju i dobije neko od čelnih mjesta u TANJUG-u. Međutim, kada mu je stigao telegram u kojem piše „da se Dragiša Pavličić smesta javi XX datuma u kancelariji broj XX u Tanju-

gu radi rasporeda" kaže da mu se, kao čovjeku koji želi da pomogne, takav ton nije dopao pa je odlučio da ipak ostane u Brazilu gdje se osjećao slobodnije.

U Brazilu sam mnogo divnih stvari slušao i čitao o pokojnom čika Dragiši. Željka je bila, kako moja tako i počasnog crnogorskog konzula u Sao Paulu Marka Brajovića, da prostorije konzulata Crne Gore u toj metropoli otvori upravo Dragiša, ali na žalost to se nije dogodilo. Te noći je mnogo puta pominjan i negdje sam siguran da je bio sa nama kao neodvojivi dio rodne mu Crne Gore i Sao Paula koje je obožavao istovremeno.

Riječi kojima ga opisuje moja prijateljica Ivana Đurović, koja je imala čast da provede dosta vremena sa njim, su nešto najbliže onome što sam čuo od konzula Marka Brajovića, ljudi iz jevrejske zajednice, novinara, prosto svih koji su ga poznavali. Ona kaže: „Čovjek prije svega! Moralna gromada, intelektualac, emotivac, gospodin, Crnogorac, Jugosloven ... Sa ponosom ću se pohvaliti da sam imala privilegiju i čast da lično poznajem Senhor Dragišu. Gospodin

koji je do poslednjeg dana tiho patio za „mirisom pokošenog sijena sa Orje luke“, vikendom provodio prijepodne u Pinakoteci, sa prijateljima, naspram koje je i stanovao – Rua Prates 225, apartamento 93 (u dnevnoj sobi je bila okačena zastava Brazila i Crne Gore) a ručao u restoranu „kod Grka“ (kako bi on govorio). Svaki naš susret je bio emotivan za oboje, a on bi mi uvijek odrecitovao par stihova iz Gorskog vijenca. Savjetovao me je roditeljski, iskreno i mudro. Čika Dragiša je bio „glavna karika“ za svakoga ko bi došao u Brazil, sa prostora bivše Jugoslavije. Jednostavno, bez njega se nije moglo!”

Nije dobro i tužno je što se ovakvim ljudima Crna Gora nikada neće odužiti. Da je Dragiša Pavličić bio Holanđanin ili Francuz danas bi ulice nosile njegovo ime, snimali se filmovi i cio svijet bi znao za takav primjer ljudskosti i požrtvovanosti koji pominjemo na početku ove priče. A on bi taj događaj tiho prokomentarisao da je to za njega bila jedina moguća opcija, nešto najnormalnije... jer ljudi moraju spašavati ljudske živote, u protivnom ljudi nijesu.

DIJANA BOŠKOVIĆ

CRNOGORSKE LEDENE SKULPTURE U ZEMLJI IZLAZEĆEG SUNCA

Dijana Bošković (1998) rođena u Asahikavi na japanskom ostrvu Hokaido, živi u Tokiju. Kćerka pokojnog crnogorskog slikara i vajara Rajka Boškovića i japanske pijanistkinje Shoko Adachi. Bavi se manekentvom i indijskim (hindi) jezikom koji je studirala na Univerzitetu za međunarodne studije u Tokiju.

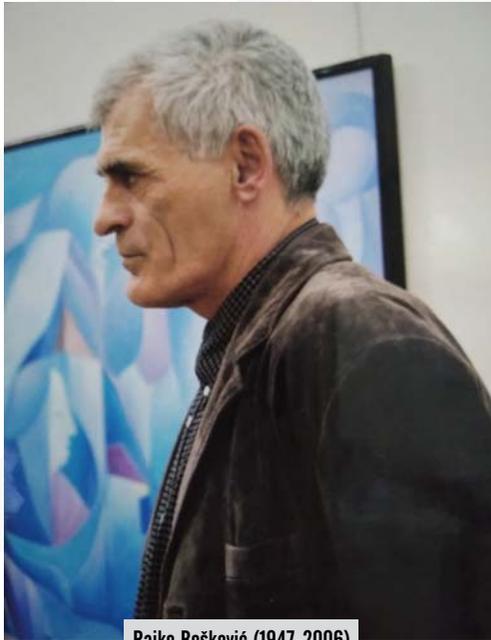

Na krajnjem severu Japana, na ostrvu Hokaido, smješten je grad Asahikava koji predstavlja idealno mjesto, meku za slikare i sve one koji se bave umjetničkim stvaralaštvom. U njemu živi približno 350.000 stanovnika i drugi je po veličini grad na ostrvu. Zime u ovom dijelu Japana su veoma hladne, imajući u vidu da se ostrvo Hokaido nalazi preko puta Sibira. Snijeg napada i do dva metra, a prosječna temperatura je 20 celzijusovih stepeni ispod nule. Ovo po mnogo

čemu jedinstveno ostrvo zovu „Ivica Svijeta“ ili „Kraj Svijeta“, jer je život u polarnom krugu zaista kao život van planete zemlje.

U Asahikavi sam provjela djetinstvo i ranu mladost živjeći sa svojim roditeljima u harmoničnoj umjetničkoj porodici. Dijete sam pokojnog crnogorskog slikara i vajara Rajka Boškovića 1947-2006 i japanske pijanistkinje Soko (Shoko Adachi), čiji otac, a moj ded, je bio poznati slikar i pedagog u tom gradu.

Rajko Bošković (1947-2006)

Moj otac je u Japan došao početkom devedesetih godina prošlog vijeka, nakon što se zapalilo balkansko bure baruta i počeo rat na prostoru bivše Jugoslavije. Prve dvije godine otac je živio u milionskom Tokiju, zajedno sa mojom majkom koju je, inače, upoznao nekoliko godina ranije u Beogradu đe je boravila kao pijanistkinja. Tokio je grad-mravinjak koji po mnogo čemu oduševljava svakog ko ga posjeti, ali ipak nije idealan za umjetnike. Veličina te metropole i brzina života u njemu guši slobodu stvaraocu, pa su moji roditelji odlučili da se nastane na najsevernijem ostrvu Hokaido u gradu umjetnosti Asahikavi.

Početak umjetničkog uspjeha slikara Rajka Boškovića u Japanu je vezan za uspješno učestvovanje na konkursnoj izložbi slika za prijem na međunarodnu izložbu u tokijskom Metropolitenu. Pored velike konkurencije i veoma strogih kriterijuma njegove slike „Pri-

viđenje” i „Kidanje u metežu” su bile dio izložbene postavke u prestižnoj galeriji Metropolitenu muzeja u Tokiju. Nakon toga sa svojim slikarskim djelima učestvovao je na još jednoj velikoj međunarodnoj izložbi u istom muzeju. Japanska vlada je prepoznala i cijnila stvaralaštvo Rajka Boškovića pa mu je dodijelila doživotni boravak u ovoj zemlji, kao i sva građanska prava koja imaju stanovnici Japana. Pored toga primljen je u Japansku Internacionalnu Umjetničku Asocijaciju. Cio svoj život u Japanu profesionalno se bavio slikanjem, a radio je i kao pedagog u slikarskoj školi u Asahikavi. Dugo godina je bio angažovan u Odseku za edukaciju pri Ministarstvu kulture u Asahikavi sa zadatkom da na autentičan način predstavi svoju postojbinu studentima i učenicima na ovdašnjim fakultetima i školama.

Jedan od najvažnijih događaja na snijegom okovanom ostrvu Hoakido je Festival leda. U nizu umjetničkih manifestacija najviše pažnje privlači takmičenje vajara u Asahikavi koje okuplja 10 najboljih svjetskih i 30 japanskih vajara koji se bave specifičnom umjetnošću, izradom skulptura u ledu. Za učešće je potrebno ispuniti zahtjevne uslove konkursa, koji raspisuje Japanska asocijacija za led, a sama organizacija takmičenja je dovedena do perfekcije. Za spajanje ledenih blokova koristi se voda, koja ih samim dodiranjem tako zalijepi da se više na tom mjestu ne mogu odvojiti. Vrijeme izrade skulpture je ograničeno na 48 sati, tako da umjetnici rade i noću pod jakim reflektorima. Takmičenje se tradicionalno održava u februaru kada je prosečna temperatura preko dana oko minus 20, a noću se spusti i za još desetak stepeni Celzijusa. Pored umjetničke vje-

Dijana Bošković

štine takvo vrijeme je pravi test psihofizičke izdržljivosti vajara. Led kao materijal za umjetničko stvaralaštvo je bio izazov za Rajka Boškovića. Bio je to novi materijal za njega, intezivno se bavio njime, uporno i sa uživanjem je ulazio u sve njegove tajne. Njegove skulpture su ubrzo privukle pažnju stručne i laičke javnosti i on se kvalifikovao za ovo prestižno takmičenje na koje je postao stalni učesnik. Sa svojim čudesnim ledenim umjetničkim djelima redovno je osvajao nagrade i uljepšavao ambijent grada. Neposredno prije njegove iznenadne smrti trebao je djela izložiti na samostalnoj izložbi u Saporu, glavnom i najvećem gradu na ostrvu Hokaido.

Moj otac je volio i poštovao Japan i bio veoma zahvalan za ukazano gostoprinstvo i uvažavanje koje je doživio živjeći i radeći u ovoj zemlji. Ali je prije svega volio svoju Crnu Goru, svoju Boku i Herceg Novi, za kojima je čeznuo i kojima se htio vratiti. Crna Gora je njemu bila na prvom mjestu. Govore to i njegove riječi u tekstu koji sam pronašla na jednom crnogorskom portalu iz Australije: „*Tako mi je ođe idealno za slikanje i življenje, ja ću se sigurno vratiti u moju Crnu Goru. Dolaziti moram, da ovo dijete krstim u našu Crnogorsku crkvu. Ded mi je bio u Ameriku, dolazio da brani Crnu Goru i vraćao se opet tamo, ali je na kraju došao u Nikšić đe je napravio veliki kameni spomenik ispod kojeg mu kosti leže.*”

Sa svojim ocem sam imala jako blizak i prisan odnos. Bila sam tako mala ali se dobro šećam da smo provodili zajed-

no puno vremena. Tada, kao i sada, na njega gledam kao na najboljeg čovjeka na svijetu. Ljubav prema Crnoj Gori je prenio na mene, do sada sam je pet puta posetila. Majka i ja održavamo redovan kontakt sa porodicom u Herceg Novom, pogotovo sa tetkom, kao i sa Gordanom Stojovićem istraživačem Crnogoraca i crnogorske kulture u svijetu, koji nam je i omogućio kontakt sa uredništvom časopisa Identitet.

Na žalost, prosečni Japanac ne zna puno o Crnoj Gori. Zbog velike udaljenosti ne zna čak ni đe se ona nalazi. Lično pokušavam, shodno svojim mogućnostima i znanjem, da upoznajem ljude u Japanu sa Crnom Gorom. Sigurna sam da bi sve bilo drugačije da u ovoj zemlji postoji crnogorska ambasada. Njena uloga u ekonomskom, kulturnom i turističkom povezivanju bila bi više nego dragocjena.

ZVONKO PAVLIČIĆ

CRNOGORSKI UMJETNICI NA KOSOVU I METOHJI

Zvonko Pavličić (1960), rođen u Peći. Školu za primijenjene umjetnosti (unutrašnja arhitektura) završio u rodnom gradu. Diplomirao na Filozofskom fakultetu (istorija umjetnosti sa arheologijom) u Skoplju i na Akademiji umjetnosti (slikarstvo) u Prištini. Na istom fakultetu magistrirao. Učesnik na mnogim domaćim i međunarodnim izložbama, likovnim kolonijama i naučnim skupovima. Od 1981. godine objavljuje tekstove iz oblasti vizuelnih umjetnosti. Bio je urednik kulturne rubrike lista „Novi Svet” u Prištini. U zvanju docenta izabran 2000. godine na Fakultetu umjetnosti Univerziteta u Prištini. Od 2011. godine redovni je profesor na Fakultetu tehničkih nauka na Departmanu za arhitekturu. Pored slikarstva i teorije umjetnosti bavi se grafičkim i modnim dizajnom.

Ovaj rad ima za cilj da, prije svega, predstavi i približi široj javnosti crnogorske likovne umjetnike sa prostora Kosova i Metohije, sa željom da doprinese promociji i valorizaciji umjetničkog djelovanja u očuvanju i jačanju crnogorskog identiteta.

Kroz istoriju i kulturu Kosova i Metohije pominju se mnoge crnogorske umjetničke ličnosti, koje su svojim djelima i pojavama ostavile neizbrisiv trag u dugogodišnjem stvaranju i razvoju likovnog obrazovanja, bogatog prirodnog, kulturno-istorijskog i duhovnog područja. Riječ je o likovnim umjetnicima koji su na Kosovu i Metohiji proveli dio svog života a vode porijeklo iz Crne Gore, a u kulturi i umjetnosti dali određeni doprinos. Ima među njima i onih koji su na Kosovu i Metohiji rođeni, a radili van ovih prostora, kao i onih, koji su ovdje izvjesno vrijeme živjeli

i stvarali. Najveći broj stvaralaca iz Crne Gore se doselio u vrijeme kolonizacije i agrarne reforme, između dva svjetska rata. Oni su svojim stvaranjem zajedno sa onima kojih je već bilo, ili su pristizali, znatno doprinosili obogaćivanju kulturnog života.

Počeci razvoja likovne umjetnosti na ovom prostoru vezani su tek za početak druge decenije 20 vijeka, nakon oslobođanja od Turaka 1912. godine. Tada se ubrzano mijenja i razvija kultura i obrazovanje, počinju se ošjećati novi impulsi i novi duh. Formiraju se prve gimnazije i učiteljske škole, u koje po dekretu dolaze nastavnici vještina, odnosno crtanja i lijepog pisanja, kako bi ukorijenili likovnu kulturu. Godine 1913. osnovane su niže gimnazije u Peći, Prizrenu i Prištini, a nekoliko godina kasnije, tačnije 1919. i gimnazija u Kosovskoj Mitrovici. U tom periodu

ovi gradovi već dobijaju svoju kulturnu fizionomiju i postaju središta kulture i umjetnosti.

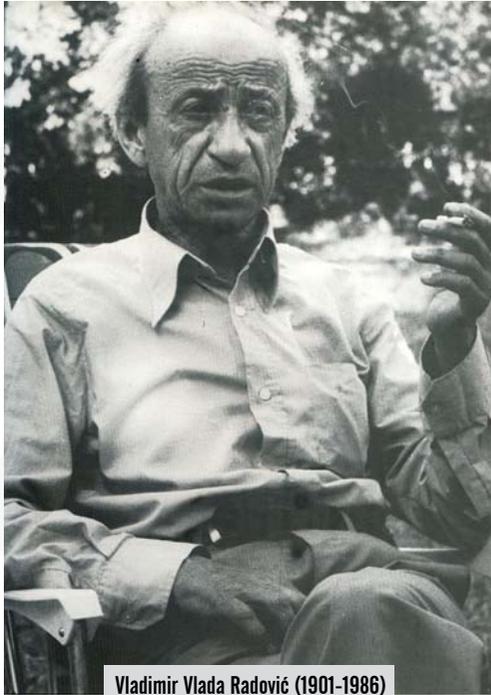
Krajem prve polovine minulog vijeka, tačnije 1949. godine u Peći se formira Srednja umjetnička škola. Potom, 1958. godine, u Prištini se otvara Viša pedagoška škola, a 1973. godine i Akademija likovnih umjetnosti. Što je i očekivano, ubrzo se pojavljuju školovani slikari realističkog stilskog opredjeljenja, čije je stvaralaštvo, bez sumnje, dostiglo zavidan nivo umjetničkog kvaliteta. Riječ je u stvari o umjetnicima koji su postavili osnove savremenog slikarstva na Kosovu i Metohiji, a pored stvaralačkog rada, djelovali su i kao likovni pedagozi, organizatori umjetničkog života, i što je vrlo važno, presudno su uticali na osnivanje kulturnih institucija. Njihovo stvaralaštvo u to vrijeme, nije imalo jedinstvenu stilsku orijentaciju i kretalo se od tradicionalnih shvatanja sa naglašenim folklornim elementima, preko socrealizma, ili bolje rečeno angažovanog realizma do ekspresivnog izraza i sadržaja.

Među imenima u periodu između dva svjetska rata, kao i u vrijeme nakon rata, do 60-ih godina prošlog vijeka, pored ostalih, pominju se umjetničke ličnosti: slikari Vladimir Novosel, Vladimir Vlado Radović, Đorđe Šijaković, Vukosava Vojinović, Jovan Zonjić, Bogdan Bakić, Cvetko Radović, Luka Stanković, Ivo Novaković, Aleksandar Tomašević, Risto Otović, Rufim Lazović, Raco Bulatović, Sava Laban, Živko Đurović, Darko Đurišić, Tomo Šijaković, Radovan Đuričković, Hilmija Čatović, Sava Rakočević, Petar Božović, Mišo Đurđević, Dragan Vukosavljević, Slobodan Mihajlović, Veroljub Radović, Milija Ljumović, Ilija Šoškić, Stevan

Čukić, Ljiljana Dragović... zatim vajari Radoslav Musa Miketić i Vojislav Vujić, te grafičar Đeljoš Đokaj.

Svakako, prvi školovani slikar na Kosovu i Mitohiji je **Vladimir Novosel**, koji se javlja na početku druge decenije 20. stoljeća. Slikar realističkog stilskog opredjeljenja, koji je dao značajan doprinos na ovim prostorima u razvoju umjetnosti i obrazovanja. Njegovim djelovanjem, umjetnost se postepeno afirmiše i popularizuje. Inače, Novosel je beogradski i praški đak, đak Vlaha Bukovca. Po završetku studija 1910. godine priređuje svoju prvu samostalnu izložbu. Slikao je portrete u duhu akademskog realizma, istorijske kompozicije i pejzaže pod uticajem praške škole. Izlagao je kolektivno sa Udruženjem likovnih umjetnika Crne Gore i Udruženjem likovnih umjetnika Srbije. Još kao profesor kod učenika pečke gimnazije ostavio je veliki trag i neposredno uticao na svog đaka Vladimira Vlada Radovića, kasnije utemeljivača i doajena slikarstva na Kosovu i Metohiji.

Vladimir Vlado Radović je prvi slikar rodom sa Kosova i Metohije, inače Morčanin i bliži rođak Ivanu Radoviću, jednom od najznačajnijih slikara srpskog i jugoslovenskog kulturnog prostora. Vlado Radović je bio rodonačelnik Kosmetske likovne istorije, ali i ličnost koja je bila zaljubljena u svoj zavičaj, u svoju Metohiju. Sem likovnih vrijednosti, Radović zaslužuje veliku pažnju i poštovanje kao pedagog, i kao predan likovni hroničar, tada varošice, ili bolje rečeno, kasabe. Njegovi akvareli imaju i dokumentarno – istorijsku vrijednost za Peć i cijelu Metohiju, te s pravom možemo reći da je Radović, kao slikar, sebe ugradio u istorijsku čitanku Kosova i Metohije, gdje je ostavio sve što je

Vladimir Vlada Radović (1901-1986)

od umjetnosti nosio u sebi. Redovno je izlagao na izložbama Društva likovnih umjetnika Vardarske banovine, Udruženja likovnih umjetnika Kosova i Udruženja likovnih umjetnika Srbije.

U Peći je izvjesno vrijeme živio i stvarao jedan od istaknutijih crnogorskih i jugoslovenskih slikara **Jovan Zonjić**, đak Ljube Ivanovića i Milana Milovanovića, velikana srpske moderne. Na likovnoj sceni Srbije stupio je 1931. godine, nakon diplomiranja, te je po prvi put izlagao na Jesenjem salonu u Beogradu. Od tada aktivno izlaže na grupnim izložbama u zemlji i inostranstvu. Boravio je u više navrata u Parizu, gdje je bio stipendista francuske vlade. Izlaže na pariskom Jesenjem salonu. Autor je slike pod nazivom „Fetija“, za koju je, 1934. godine, na Jesenjem salonu u Beogradu dobio nagradu. Treba reći da je nagrađeni rad nastao u Peći, gdje je živio sa svojim roditeljima.

Bogdan Bakić, slikar i vajar iz Nerodimlja kod Uroševca, koji je po završetku Umjetničke škole u Beogradu 1930. godine postavljen za nastavnika crtanja, a 1939. godine nastavio da službuje u Valjevskoj gimnaziji gdje je dao veliki doprinos u afirmaciji likovne umjetnosti tog grada. Riječ je o stvaraocu i likovnom pedagogu koji je najviše uticao na slikara, akademika Ljubu Popovića.

U Kosovskoj Mitrovici je između dva svjetska rata živio **Đorđe Šijaković**, rodom sa Cetinja. Iako samouk, njegovo slikarstvo je ostalo zabilježeno na likovnoj sceni naivne i marginalne umjetnosti i van granica tadašnje Jugoslavije. **Cvetko Radović**, samoobrazovani slikar i vajar iz Peći, pripada malobrojnoj grupi umjetnika u to vrijeme koji su, u kontinuitetu sa velikim entuzijazmom stvarali i izlagali.

Jovan Zonjić (1907-1961)

U Peći, u međuratnom periodu, pored ostalih, stasava i utire put savremenim likovnim tokovima, slikar i vajar **Luka Stanković**, erudita i pedagog, profesor u pečkoj gimnaziji, a kasnije i jedan od inicijatora formiranja Umjetničke škole u Peći gdje je radio kao profesor. Izvjesno vrijeme je radio u hercegovačkoj umjetničkoj školi. Stanković je beogradski đak, učenik Ljube Ivanovića. Izlagao na izložbama Udruženja likovnih umjetnika Srbije i Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore.

Tridesetih godina minulog vijeka, tačnije do početka rata 1941. godine u Prizrenskoj gimnaziji je radio i stvarao **Ivo Novaković**, istaknuti crnogorski slikar i revolucionar, koji je na samom početku rata izgubio život za slobodu i otadžbinu. Novaković je beogradski đak, učenik Milana Milovanovića.

Aleksandar Tomašević, jedan od najistaknutijih slikara šeste decenije prošlog vijeka, koji je nakon studija u Beogradu i Parizu, priredio vrlo zanimljivu izložbu. Ovaj mitrovčanin je stekao veliku popularnost i kao konzervator i kao pedagog, držeći nastavu kao profesor na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Beogradu. Član grupe „Samostalni“ kao i član „Decembarske grupe“. Radio je na konzervaciji i restauraciji slika, kao i fresaka u mnogim crkvama i manastirima.

Rufim Lazović, profesor Umjetničke škole u Peći i konzervator, inače potomak čuvenih ikonopisaca braće Lazović iz Bijelog Polja, koji su za života radili na konzervaciji i restauraciji fresaka u Dečanima i drugim crkvama. **Raco Bulatović**, umjetnički fotograf, rodom iz Đakovice, jedan od pionira i pokretača u popularisanju i afirmaciji

umjetničke fotografije. Živio u Beogradu. Fotografije objavljivao u više listova i časopisa. Izlagao na značajnim izložbama u zemlji i inostranstvu.

Vajar **Vojislav Vujisić**, rođen u Đakovici. Školovao se u Beogradu. Usavršavao se u Italiji i Francuskoj. Učestvovao je na mnogim kolektivnim izložbama Udruženja likovnih umjetnika Srbije, Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije, te na Oktobarskom salonu u Beogradu. Učestvovao je u radu umjetničkih kolonija u Dečanima, Prištini, Ečki. Bio je profesor na Akademiji primijenjene umjetnosti u Beogradu i na Akademiji likovnih umjetnosti u Prištini.

Risto Otović, slikar i profesor Umjetničke škole u Peći. Izlagao je na više izložbi. Inače, Otović je bio prisutan i kao pjesnik, objavljujući svoje stihove u mnogim književnim časopisima. Sava Laban, slikar, učio slikarstvo u Peći kod Vladimira Vlada Radovića. Kasnije, jedan od glavnih inicijatora stvaranja moderne galerije u Valjevu. Izlagao samostalno u Valjevu, Ljubljani, Titogradu, Baru, Herceg Novom, Kotoru, dok je kolektivno učestvovao na izložbama Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore, kao i na drugim izložbama.

Darko Đurišić, rođen na Kosovu i Metohiji, profesor Umjetničke škole u Herceg Novom, kasnije na Višoj pedagoškoj u Nikšiću. Slikarstvo učio kod Petra Lubarde i Mila Milunovića na Cetinju, dok je Akademiju likovnih umjetnosti završio u Beogradu u klasi Ljubice Cuce Sokić. Usavršavao se u Italiji i Francuskoj. Samostalno izlagao više puta, a grupno učestvovao na izložbama Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore.

Radoslav Musa Miketić, jedan od umjetnika Kosova i Metohije koji su ime ovog prostora prenijeli i van granica tadašnje Jugoslavije. Tokom više decenija svog plodonosnog rada Miketić je stvorio veliki broj skulptura. Priredio je na desetine samostalnih izložbi. Izlagao je u Peći, Prištini, Grožnjanu, Kosovskoj Mitrovici, Prizrenu, Bolonji, Rimu, Firenci, dok je učestvovao na više kolektivnih izložbi kod nas i u svijetu.

Radoslav Musa Miketić, spomenik u Vitomirici

Radovan Đuričković, slikar koji se školovao u Skoplju i Beogradu. Samostalno izlagao u Tuzli, Banja Luci, Zenici, Mostaru, Titogradu, Beogradu, a od 1982. učestvuje na izložbama Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore. **Tomo Šijaković**, rođen u Kosovu Polju, studirao u Ljubljani, a afirmisao se u Skoplju. Jedan od najpoznatijih savremenih slikara u Makedoniji. Dobitnik mnogih međunarodnih priznanja.

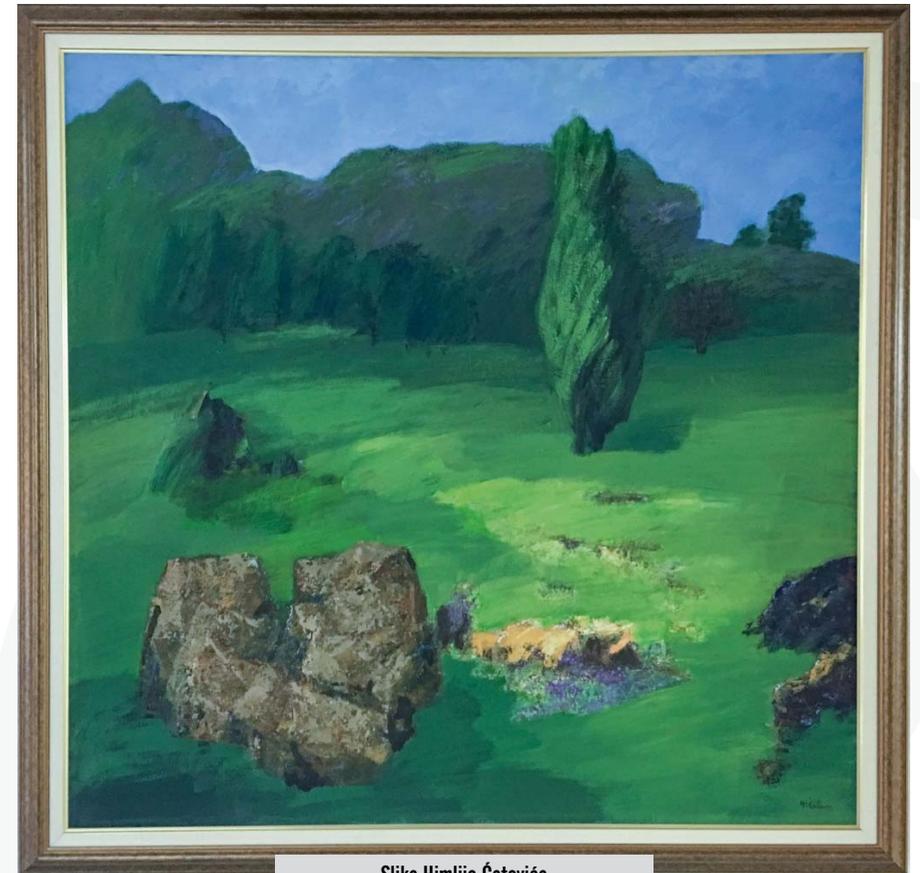
Sava Rakočević, jedan od najuglednijih umjetnika sa prostora Kosova i Metohije, koji već više decenija živi i radi u Čikagu. Rodom iz Peći, završio studije slikarstva na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Beogradu u klasi Vinka Grdana. Izlagao je u mnogim uglednim galerijama Pariza, Moskve, Njujorka, Čikaga, Beograda.

Đeljoš Đokaj, slikar i grafičar. Osnivač grafičkog odsjeka na Akademiji likovnih umjetnosti u Prištini, gdje je izvjesno vrijeme živio i radio. Izlagao samostalno u Prištini, Prizrenu, Beogradu, Podgorici, kao i u Italiji, gdje je kasnije prešao da živi. Učestvovao je na više stotina grupnih izložbi, na svim kontinentima. **Nikola Gvozdrenović**, jedinstvena ličnost crnogorske umjetničke scene. Proveo nekoliko godina, živjeći i stvarajući u Prištini. Bio je profesor na Višoj pedagoškoj školi i izveo nekoliko generacija. Izlagao je u Prištini 1964. i 1966. godine.

Ilija Šoškić, rođen u Dečanima, istaknuti konceptualista koji se, pored Marine Abramović i Braca Dimitrijevića afirmisao kao jedan od najvećih slikara u medijima performansa i instalacija. Školovao se u Peći, Herceg Novom i Beogradu. Već nekoliko decenija živi i stvara u Italiji.

Stevan Čukić, slikar tekstila i tapiserista, rođen u Peći gdje je završio Umjetničku školu. Akademiju primijenjenih umjetnosti završio u Beogradu. Član ULUPUDS-a. Od 1966. godine, profesionalno se bavi monumentalnim slikarstvom.

Hilmija Čatović, školovao se u Skoplju i Beogradu. Akademiju primijenjenih umjetnosti završio u klasi profesora

Slika Hilmije Čatovića

Vinka Grdana. Svojim stvaralaštvom svrstavao se među istaknute slikare Kosova i Metohije. Aktivno je izlagao na više samostalnih i grupnih izložbi u zemlji i inostranstvu. Bio profesor na Fakultetu umjetnosti u Prištini.

Pomenuli smo, uglavnom umjetnike stvaraoce, i mahom zaslužne likovne pedagoge koji su izveli puno darovitih đaka, i dali nemjerljiv doprinos u razvoju likovne kulture, pa je tako Umjetnička škola u Peći postala rasadnik talenata i matica umjetničkog razvoja, usavršavanja i oblikovanja likovne stvarnosti na Kosovu i Metohiji.

U slijedećoj fazi razvoja umjetnosti crnogorskih slikara, vajara, grafičara na ovim prostorima 60-ih i 70-ih godina 20. vijeka, pojavljuju se nova imena: Dragomir Jašović, Slavko Šćepanović, Mirko Radulović, Pavle Popović, Biljana Dragović, Borislav Rmuš, Drago Đokić, Dušan Raičković... a nešto kasnije i Slobodan Perović, Veselin Drašković, Momir Knežević, Momir Rmuš, Zoran Ivanović, Nedeljko Burić, Musa Prelvukaj, te Zoran Bulatović, Radoslav Milošević, Veselin Rajović, Zvonko Pavličić, Dobrivoje Bato Krgović, Slavko Tepavčević, Zake Prelvukaj, Ervin Čatović i mnogi drugi, što će biti predmet istraživanja u narednom periodu.

MILAN GAŠOVIĆ

TUĐEMILSKA NOĆ SKUPLJA MILENIJUMA

Dr Milan Gašović (1954) rođen u Nedajnom, Plužine - Crna Gora. Bio je vanredni profesor za naučnu oblast Marketing na Ekonomskom Fakultetu Subotica, Univerzitet u Novom Sadu i redovni profesor za naučnu oblast menadžment na Univerzitetu Union u Beogradu. Publikovao je preko 100 naučnih i stručnih radova, kao i 4 monografije i 5 univerzitetskih udžbenika. Od 2016. je u penziji. Živi u Beogradu i Baru.

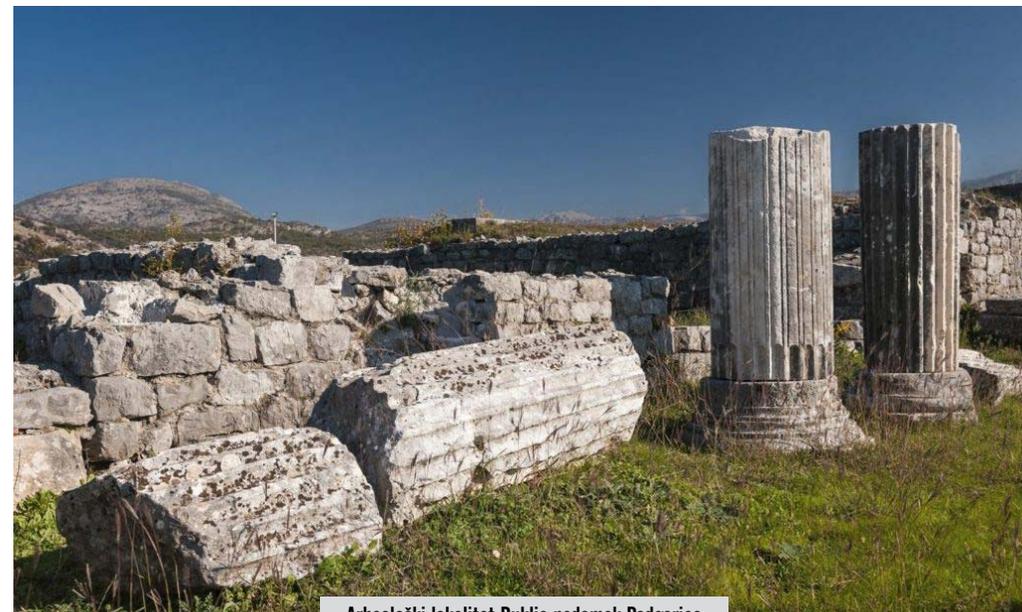

Mirna je tuđemilska noć ovog 6/7. oktobra 2022. godine. Nebo je bez zvijezda, tajanstveno i duboko. Povrh brežuljaka, maslinjaka i bašta barskog prigradskog naselja Tuđemili, podno Sutormana, plovi noć, možda ista kao ona sudbonosna, davne 1042. godine. U podnožju blistaju svijetla lijepog i modernog grada Bara.

Spomenik u Tuđemilima

Stojimo podno veličanstvenog spomenika na kome piše: „Pobjednicima sa Tuđemila 1042. godina”. Ispod su ispisani besmrtni Njegoševi stihovi: „Spomenik je vašega junaštva, Crna Gora i njena sloboda”. Preplavljeni smo istorijom i ponosni na saznanje da nas samo dvije decenije dijele od milenijuma velike pobjede naše dukljanske vojske nad vojskom carske

Arheološki lokalitet Duklja nadomak Podgorice

Vizantije. Tuđemilska bitka nad bitkama porodila je kneževinu Duklju, prvu crnogorsku nezavisnu državu. Na čelu ustaničke vojske je bio knez Vojislav, rodonačelnik prve crnogorske dinastije Vojislavljevića, neosporni otac domovine. Vojislavljevići su vladali kneževinom, pa kraljevinom Dukljom punih 147 godina. Od tada do danas našu domovinu čuva nesalomivi državotvorni duh i crnogorska samosvojnost koja je mogla izdržati hiljadu godina borbe za sopstvenu državu. Istovremeno sa tugom i šetom se pitamo koliko naših ljudi zna i prihvata da od te magične 1042. godine, sa nekoliko prekida, teče državni kontinuitet naše domovine. Zato je skupa tuđemilska noć pobjede, skuplja i od milenijuma otkako se dogodila. Na žalost danas se u nezavisnoj i suverenoj Crnoj Gori sistemski zaobilazi i potiskuje njena dukljanska prošlost. Prečutkuje se i činjenica da se kralj Nikola 1910. godine prilikom proglašenja Crne Gore za kraljevinu, pozvao na kraljevsku krunu Vojislav-

ljevića i naše istorijsko pravo na državu. Pitamo se koliko se država i naroda u svijetu može dičiti sa hiljadugodišnjom državnim tradicijom. Narod koji ne zna da vrednuje svoju prošlost, nije sposoban graditi ni svoju budućnost. Odavde ispod spomenika tuđemilskim bastadurima moramo kazati da se ne smije dozvoliti da potamni dukljanska nasmijana zora, koja je osvanula tog davnog 7. oktobra 1042. godine.

Tuđemilska pobjeda – početak svega našeg

Istorijski izvori navode da je knez Vojislav, nakon ubistva njegovog strica blaženog kneza Vladimira, podigao ustanak u Duklji protiv Vizantije, oko 1035. godine. On je pokušao da iskoristi nestabilnost u Carigradu posle smrti cara Romana III i zbaciti vrhovnu vlast Vizantije. Međutim, nakon prvih uspjeha i pobjede kod Vranjine, ustanici su pretrpjeli poraz, a knez Vojislav je zarobljen i odveden u Carigrad. Po-

Knez Vojislav s Dukljanima nakon slavne pobjede kod Bara 1042. (litografija iz 19. vijeka)

slije godinu dana zatočeništva on uspijeva da pobjegne i vrati se u Duklju, đe započinje pripreme za novi oružani ustanak. Bio je veoma omiljen vladar koji je znao da narod sve teže podnosi teške represivne mjere i odmazdu vizantijskih vlasti, što je umnogome dizalo želju za ustankom. Istovremeno, slučaj ili igra sudbine omogućili su knezu Vojislavu da dođe do velike količine novca i zlata koji su njegovi ljudi pronašli na nasukanoj vizantijskoj lađi u blizini Bara. Time su, uključujući i tajnu podršku crkve, bile olakšane pripreme za ustanak. Blago je bilo namijenjeno vizantijskom caru, koji je odmah zatražio da mu ga knez Vojislav vrati. Navodno, on je to odbio, pozvavši se na običajno morsko pravo prema kome tako nađeno blago pripada onom ko ga je našao. To je izazvalo ogorčenje na carskom dvoru, o čemu piše pop

Dukljanin u svom djelu nazvanom „Kraljevstvo Slovena”, odnosno „Barski Ljetopis”: „Vizantijski car razbiješnjen, a nesrećan u duši, posla odmah izaslanike sa prilično zlata i srebra da daju raškom županu, bosanskom banu i knezu Zahumske oblasti Ljutovidu, da bi ovi poslali vojsku i narod protiv kneza. Tada župan i ban, pošto sakupe mnoštvo naroda, poruče Ljutovidu da on bude vođa... A car, s druge strane, sakupivši vojsku mnogo veću nego ranije, pošalje je u Drač i naredi nekom Kursiliju da sakupi sav narod Dračke zemlje i da se stavi na čelo čitave vojske i da krene i uhvati kneza i njegove sinove čim ih bude pronašao. U okolini Skadra se sakupila ogromna vojska, koja je potom, prešavši rijeku Bojanu, stigla u ravnicu grada Bara. Knez Ljutovid sa svojom vojskom stigne u Travuniju”.

Knez Vojislav, vladao od 1018. do 1043. godine

Knez Vojislav, kako ga Dukljanin naziva kralj Dobroslav, znao je da protiv njega, iz pravca Skadra dolazi jaka vizantijska vojska. Druga vojska, pod komandom kneza Ljutovida, kretala je prema Bokokotorskom zalivu kako bi ga prešla i napala s leđa ustanike koji su tada bili u Crmnici. Knez Vojislav je kao daroviti strateg prozrio namjere neprijatelja i odlučio se na brzu noćnu vojnu akciju, što je značilo udariti iznenada i brzo na glavninu vizantijske vojske koja se tada nalazila na području Tuđemila i barskog polja. Cilj je bio pobijediti Vizantince prije nego im stigne pomoć vojske kneza Ljutovida. O samoj taktici bitke, pop Dukljanin piše: „Dozvavši svojih pet sinova, reče im: neka dvojica od vas Gojislav i Radoslav ostanu, a vi ostala trojica uzmite svaki po deset spretnih ljudi sa trubama i rogovima i popnite se na brda, pa se po vrhovima brda tako razmjestite da Grci izgledaju u sredini. Ja ću sa ovima što su sa mnom usred noći provaliti u njihov logor. Kada budete čuli glas trube i roga i vi u brdima uokolo oglasite se jekom truba i rogova i jakom vikom. Potom, spuštajući se malo pomalo, približite se njihovom logoru, i kad budete blizu nemojte se plašiti, hrabro i muški se borite.”

Knez Vojislav se sa svojim odredima oprezno i tiho, pod okriljem noći, približavao vizantijskom glavnom logoru. Oko ponoći dukljanska vojska je stigla do prvih vizantijskih izvidnica

i straža, koje je Kursilije postavio daleko od logora. Iznenadivši ih, neke pobije, a ostale nagna na bijeg. Odmah zatim se oglasila kneževa truba uz veoma glasnu viku i duvanje u rogove. Čuvši te signale, trojica kneževih sinova koji su bili na okolnim visovima, počеше sa tri strane trubiti uz veliku buku i lagano spuštati i približavati prema neprijatelju. Vizantijska vojska je bila u strahu, uvjerena da se sa brda spušta velika sila. Tome je pomogao plašt noći i prijetodna lukava dojava nekog kneževog prijatelja Baranina, koji je proširio tu lažnu vijest kako bi izazvao paniku u vizantijskom logoru. Prema Dukljaninu, te noći se na nebu pojavila kometa što je po tadašnjim vjerovanjima bio nagovještaj velike nesreće. Vizan-

tince je stoga spopao još veći strah, pa su mnogi krenuli u bijeg. Uviđevši da Vizantinci bježe, od tako malobrojnog dijela njegove vojske, knez Vojislav je pod okriljem noći i kako se zora približavala jurišao na njihov glavni logor. Udar kneževih konjanika bio je strahovit. U prvom naletu oni su razbili inače raštrkane redove Vizantinaca goneći po polju grupe bjegunaca. Ustanici su koristeći paniku i noć koja je polako izmicala, ubijali, ranjavali i zarobljavali Vizantince, tjerajući ih pred sobom sve do Prapatne, đe se nalazio dvor kneza Vojislava.

Osvit zore je slutio veliku pobjedu. Bila je to nasmijana dukljanska zora kada se rađala prva crnogorska država, slobodna i nezavisna kneževina Duklja. Ta dukljanska zora rane jeseni oktobra 1042. godine porodila je crnogorsku svijetlu majsku zoru kao najljepši početak naše nacionalne himne.

I dok su vrhove Rumije i Sutormana obasjavali prvi jutarnji zraci, pobjednički odredi dukljanske vojske su u paradnom poretku ulazili u prijestonicu Prapatnu. Za knezom Vojislavom je „koračala” prva crnogorska slobodna država. Njegovi sinovi su nastavili da gone, ubijaju i zarobljavaju Vizantince sve do rijeke Drima.

Vizantijski vojskovođa Kursilije, iako ranjen, uspio je da pobjegne u ravnici Skadarskog jezera. Međutim, tamo je podlegao ranama, pa se to mjesto zove Kursilijev krst. Međutim, knez Vojislav nije bio tako opijen pobjedom da bi zaboravio na vizantijske pomagače na čelu sa knezom Ljutovidom, koji je sa svojim i raško-bosanskim-travuniskim snagama još uvijek bio u Trebinju. Na tu vojsku je poslao

jake odrede na čijem čelu je postavio najstarijeg sina Gojislava. Dukljani su ispred sebe isturili zarobljene Vizantince, kako bi se knez Ljutovid i njegova vojska uvjerali ko je pobijedio u Tuđemilima. Najamnička i plaćenička Ljutovidova vojska nije se mogla oduprijeti dukljanskim ratnicima osokoljenim velikom tuđemilskom pobjedom. Travunija i Zahumlje pripojeni su Duklji. Nakon ove pobjede, kako kaže pop Dukljanin „*zemlja se smirila u rukama Dobroslava*”, (kako ga on zove), koji je prema Rotkoviću od slave na bojištu dobio ime Vojislav i Stefan, što je isto, samo na dva jezika.

Vizantijski hroničar Jovan Skilica u svojoj „Kratkoj istoriji” iz druge polovine XI vijeka piše o strahovitom porazu Vizantijske vojske: „*Kada putujući stigoše u tjesnace, tada neprijatelji sa visova počеше da bacaju kamenje i gađaju strijelama i svim mogućim spravama za bacanje i valjajući ogromno stijenje, dok se oni oko Mihaila (Provatas) nijesu mogli da služe ni rukama ni oružjem, niti uopšte da pokazuju primjere hrabrosti...Pade oko 40.000 hiljada, a izgibe i sedam stratega. Tužan i do suza dostojan prizor*”. Skilica je ostavio i dvije ilustracije kako vizantijska vojska strada od oburvavanja kamena u klancu i da kopa tunel kako bi se spasila.

Knez Vojislav – otac domovine

Veliki pobjednik sa Tuđemila dukljanski knez Stefan Vojislav je, s pravom, u samom temelju crnogorskog istorijskog pamćenja. Prvi je crnogorski vladar koji je i istorijski nesporno izborio nezavisnost od Vizantije za kneževinu Duklju. Prema renomiranom istoričaru D. Živkoviću, pobjeda nad združenim

neprijateljskim snagama dovela je Vizantijskog cara Konstantina IX Monomaha u poziciju da sa opunomoćenim pregovaračem Duklje, Vojislavljevim sinom Mihailom, potpiše mirovni ugovor, koji je njegovoj zemlji donio nezavisnost. Zato će pjesnik Brković reći: „*Spomenimo se Dukljani najdičnijeg kneza našeg Vojislava-Vojislavljevića iz čijih ruku prvi naš mač sijevnu*”. Način pripreme bitke, ubacivanjem svojih ljudi u neprijateljske redove kako bi širili paniku, iznenadni napad pod plaštom noći i korišćenje geografskih pogodnosti koje pružaju naši visovi, prodoli i klanci –sve te ratne taktike će vjekovima kasnije koristiti crnogorski ratnici u odbrani svoje slobode. Zato nije slučajno da crnogorska himna sadrži stihove: „*Volimo vas brda tvrda i stravične vaše klance...*”. Dukljanski ustanici su imali dragocjeno ratno iskustvo iz prijetnog ustanka i bili ustrojeni po plemenima i bratstvima đe njihovi komandiri prvi jurišaju na neprijatelja, što će biti pravilo organizovanja crnogorske narodne vojske u svim istorijskim etapama njenog bitisanja.

Knez Vojislav je tuđemilskom pobjedom, širom otvorio vrata slobode, pretvorivši je u crnogorski moralni imperativ kojim su se nadahnjivale generacije naših predaka. To je, prvenstveno značilo vjerovati u pobjedu nad uvijek brojnijim neprijateljem, što potvrđuju stihovi crnogorske vojničke pjesme koja ponosom napaja grudi: „*I u volji i nevolji niko od vas nije bolji*”. Nakon Tuđemila ta magična riječ „pobjeda”, postala je dio crnogorskog genetskog koda. Zato je istorija Crne Gore puna besmrtnih podviga naših predaka. Prvi podvižnik među njima je veliki knez Vojislav – najdostojniji otac domovine.

Istorijski razvitak svih naših država nakon preimenovanja Duklje Vojislavljevića u Zetu Balšića i Crnojevića, potom Crnu Goru sa dinastijom Petrović, kao današnja slobodna i nezavisna, međunarodno priznata država, ne bi bio moguć bez temelja koji je udario veliki knez Vojislav. Nakon pobjede na Tuđemilima, on je stvorio moćnu državu, koja je pored Duklje imala u svom sastavu slovenske provincije Travuniju i Zahumlje (Hercegovina) do rijeke Neretve i od mora do Lima. Pripojio je kneževini sve krajeve okolo Drača do rijeke Vojuše. Tamo je na granici podigao tvrđavu i ostavio odred iskusnih vojnika kao graničara. Njegovi potomci su širili državu, učinivši je najjačom na slovenskom jugu. Dukljom je vladao osam kraljeva i pet kneževa.

Nesumnjivo je da je knez Vojislav, rodonačelnik dinastije Vojislavljevića istorijska ličnost o kojoj piše, ne samo pop Dukljanin, nego i Vizantijski hroničari Kekavmen i Skilica. Njegova prijestonica je bila u Prapatni, blizu Bara. Istoričari su dugo bili u nedoumici đe se nalazila Prapatna, za koju su kao dukljansku prijestonicu znali i Rim i Carigrad. Prema popu Dukljaninu, u okolini Bara, odnosno župi Prapatni (današnji Mrkojevići) je bio dvor kneza Vojislava. Terensko istraživanje koje je sproveo akademik Božidar Šekularac potvrđuje datu tvrdnju. Naime, na samom Mrkojevićkom polju, koje se ranije zvalo Prapatno polje, nalazi se privatno imanje na kojem se prilikom oranja ralom, zapinjalo za oblikovane kamene blokove. Vjeruje se da je upravo tu bio dvor kneza Vladimira, kasnije kneza Vojislava, kao i glavna crkva u župi Prapatni. Iz razgovora sa najstarijim stanovnicima Mrkojevića zaključuje se da je u njihovoj svijesti

duboko ukorijenjeno dukljansko porijeklo. Za Šekularca, toponimi u Mrkovevićima kao što su „Kraljevo” (pašnjak u selu Lunjići; njiva u selu Grdovići), te izvor „Kneždevo”, govore sami za sebe.

Knez Vojislav je, prema pisanju popa Dukljanina, vladao dukljanskom kneževinom 25 godina. Umro je 1050. godine u svom dvoru u Prapatni. Sahranjen je u crkvi Svetog Andrije u župi Prapatna. U selu Velja Gorica nalaze se ostaci crkve Svetog Andrije. Dukljom, koja se od tada počela nazivati i Zetom, potom su vladali njegovi sinovi zajedno sa majkom, koja je umrla oko 1050. godine. Tada je na presto došao Mihailo koji je vladao do 1081. godine. On je gradio prijateljske odnose sa Vizantijom, oženivši se carevom rođakom. Vizantija mu je dodijelila zvanje protostapara i upisala ga među saveznike i prijatelje. Njegova moć i ugled Duklje (Zete) je bio veliki, što konstatuje i nepoznati Vizantijski hroničar, imenovan kao Skilicin Nastavljač. Imao je dvorove u Prapatni i Kotoru. Opisujući ustanak makedonskih Slovena 1072. godine Skilicin Nastavljač ukazuje na njihovu molbu Mihailu Vojislavljeviću da im pošalje pomoć i svoga sina kako bi ga proglasili za cara. S tim u vezi, on zapisuje: „On im se rado odazove i sabravši 300 svojih ljudi, predade ih svom sinu Konstatinu, zvanom i Bodinu i pošalje ih u Bugarsku. Kada stigoše u Prisdianu (Prizren), tu bjehu okupljeni prvaci iz Skoplja, kojima je vođa bio Georgije (Vojteh)... i za cara Bugara proglase ga promijenivši mu ime Konstatin u Petar III.”

Knez Mihailo je zatražio kraljevske insingnije od pape Grgura VII i uspostavljajući samostalnu crkvenu organizaciju za svoju državu. Papa je odgovorio dukljanskom vladaru pismom u kome

mu se obraća kao slovenskom kralju (Mihaeli sclavorum Regi). To pismo je sačuvano i datirano na 09.01.1078. godine. U njemu papa predlaže Mihailu da mu u Rim pošalje barsko-dubrovačkog biskupa Petra, kako bi ovaj izložio situaciju vezanu za crkvenu organizaciju. Nakon toga će donijeti odluku vezanu za samostalnost dukljanske crkve. Istovremeno, papa je poslao zastavu dukljanskom vladaru, što je tadašnja potvrda priznanja kraljevstva. Prijestolnica dukljanske kraljevine je 1080. prenešena iz Prapatne u Skadar. Kralj Mihailo Vojislavljević je vladao 35 godina. Umro je 1081. i sahranjen sa velikim počastima u manastiru svetih mučenika Sergija i Vaha na istočnoj obali Bojane, iako pop Dukljanin ne navodi preciznu lokaciju tog manastira.

Kralja Mihaila je naslijedio njegov sin Bodin (1081-1104), zasigurno najmoćniji vladar dinastije Vojislavljevića. On je vrlo brzo učvrstio vlast u Duklji i krenuo u njeno teritorijalno širenje. U to vrijeme je rasla moć Normana koji su ratovali sa Vizantijom. Oženivši se sa kćerkom vođe Normana Jakvintom, uspostavio je sa njima prijateljske odnose. Zato se nije miješao u borbe oko Drača koji se vodili Normani i Vizantija. Nakon pada Drača u normanske ruke Bodin je krenuo na Rašku koju je stavio pod svoju vlast. Upravu nad Raškom je povjerio županima sa svoga dvora – Vukanu i Marku, kao vazalima. Na vrhuncu svoje moći Bodin je osvojio i Bosnu, postavivši za svog namjesnika kneza Stefana. Tako je kraljevina Duklja u Bodinovo doba bila najveća i najmoćnija država na slovenskom jugu, koja se prostirala od mora do severnih granica Raške i Bosne, od rijeke Vojuše do Neretve.

Tako moćna dukljanska (zetska) država zahtijevala je i samostalnu crkvenu organizaciju. Kralj Bodin je zatražio od pape potvrdu samostalnosti dukljansko-barske nadbiskupije i mitropolije. Potvrda, odnosno pismo barskome biskupu Petru je stigla 08.01.1089. godine u kojoj između ostalog, stoji: „Stoga, dakle, opštom brigom navedeni i molbi Bodina, veleslavnog kralja Slovena, zahtjevu tvome udovoljavajući, smatramo i vjerujemo da je to pravedno i časno...Križ neka se nosi pred Tobom po čitavoj kraljevini Duklji” (Peričić, 1998: 65). U međuvremenu izabrani pravi papa Kalikst II je 1124. godine potvrdio dati pravni akt, odnosno obnovu dukljansko-barske nadbiskupije. Sedište nadbiskupije je premješteno iz Duklje u Bar.

Prema popu Dukljaninu, kralj Bodin je zauzeo i Dubrovnik i u blizini grada sagradio tvrđavu. Na jednom crtežu Dubrovnika iz XII vijeka prikazana je Bodinova tvrđava (Rocca di Bodino). Nakon toga se vratio u svoju prijestolnicu Skadar. Kralj Bodin se u pisanim izvorima zadnji put pominje 1096/97, prilikom prolaska krstaša preko njegove države. Iako su se krstaši čitavo vrijeme sukobljavali sa stanovništvom, Bodin je u Skadru prijateljski dočekao vođe krstaša na čelu sa grofom Rajmondom od Tuluzi, sa kojim se tom prilikom i pobratimio.

Prema popu Dukljaninu, posljednje godine njegove vladavine obilježili su sukobi mnogobrojnih preteđenata

Kralj Bodin Vojislavljević, vladao od 1081. do 1108. godine

na prijesto koje je podsticala njegova žena, kraljica Jakvinta, nastojeći da obezbijedi nasleđe njihovom prvorođenom sinu Mihailu. Veleslavni kralj Bodin Vojislavljević je umro 1101. godine. Vladao je 26 godina i pet mjeseci. Sahranjen je u mauzoleju Vojislavljevića u manastiru svetog Srđa i Vaha. Tada nastaje period dinastičkih sukoba i slabljenje države. U unutrašnje poslove kraljevine Duklje miješaju se Vizantija preko svojih namjesnika iz Drača, kao i Raška preko svojih velikih župana. Vrlo brzo, Raška na čelu sa svojim velikim županom Vukanom odvajala se od Duklje. Isto to je učinila i Bosna. Teritorija Duklje sastojala se od Duklje (Zete), Travunije (Trebinja) i Zahumlja. Posebno su bile jake raške pretenzije na Duklju. Predvodio

ih je Desa, sin velikog župana Uroša, koji je uspio da zauzme dio teritorije Duklje i Travuniju. Posljednji legitimni dukljanski vladar bio je knez Mihailo. On je branio posljednje ostatke svoje države od napada velikog raškog župana Stevana Nemanje. Njegova udovica Desislava je 1189. godine u pratnji barskog nadbiskupa Grgura, župana Črnehe i Crepuna i druge vjerne vlastele, morala ispred Nemanjine vojske pobjeći u Dubrovnik. Dubrovčanima je poklonila dvije lađe, što potvrđuje pronađeni ugovor. Istovremeno, to je i kraj slavne dinastije Vojislavljevića koja je vladala Dukljom 147 godina.

Milenijumska nesalomivost crnogorskog državotvornog duha

Svaka kuća, pa i državna, da bi trajala mora da ima jake temelje. Temelji državne kuće koja se zvala prvo Duklja, pa Zeta (prvi put se ovo ime javlja kod Kekaumena, oko 1080. godine) i danas Crna Gora, postavljeni su nakon velike tuđemilske pobjede 1042. godine. Imala je Crna Gora mnogo velikih bitaka i slavni pobjeda nad višestruko brojnijim vojskama velikih i moćnih carevina, ali je prva i historijski gledano, možda najznačajnija tuđemilska bitka nad bitkama, vođena 6/7. oktobra 1042. godine. U toj magičnoj dukljanskoj noći, odlučivala se sudbina naših predaka i naše prve države. Svaki ratnik bio je svjestan da nema đe nazad. Ispred je moćna i nadmena vizantijska sila sva u oklopima, spremna da ih zgazi jednom za svagda. Iza njih su visovi Sutormana i Rumije, ispod kojih su sa druge strane njihova đeca i žene, majke i sestre, njihove kuće, vinogradi i bašte, predačka groblja – njihove uspomene.

Ukoro će milenijum od tuđemilske pobjede i rađanja prve crnogorske države. Devesto osamdeset godina od tada je budan državotvorni duh naše domovine koji i u situacijama povremenog gubljenja državnosti ulivao nadu i čuvao narodnu energiju da budemo dostojni svojih dukljanskih/zetskih/crnogorskih predaka. Samo je crnogorska samosvijest mogla izdržati hiljadu godina borbe za sopstvenu državu. Zato, moramo biti svjesni da nema stabilne države bez njene emocionalne povezanosti sa nacijom, jer je Crna Gora država crnogorskog naroda i ostalih njenih građana koji je smatraju svojom domovinom.

Naša pradomovina Duklja bila je razvijena država onog vremena. Vizantijski car i historičar iz sredine X vijeka Konstantin Porfirogenet, u svom djelu „O upravljanju carstvom“, kaže: „Duklja leži prema kastelima Drača, tj. do Lješa, Ulcinja i Bara... i ide do Kotora, a planinskim stranama se graniči sa Srbijom“. Njen historijat se može pratiti počevši od „sklavinije“ Duklje koja je, okvirno pokrivala teritoriju rimske provincije Prevalisa i bila pod vizantijskom vlašću (VII-sredina IX vijeka), preko Kneževine Duklje do druge polovine XI vijeka, pa sve do Kraljevine Duklje koja je trajala do sredine XII vijeka.

Duklja je imala sve attribute klasične državne organizacije, nastala na bogatim naslagama antike. Prema historičaru D. Živkoviću, Duklja je bila „zemlja velikog međunarodnog ugleda i reputacije i naroda koji je činio najstari stratigrafski sloj crnogorskih predaka. Taj narod je u feudalnom smislu, bio svojevrsan amalgam Iliro-Romano-Slovena, sintetizovan u pojam Dukljani. On je tokom hiljadugodiš-

njeg razvitka izborio sopstveni entitet, svoje istorijsko biće.“

Koliko je bio veliki ugled i državna tradicija Duklje, potvrđuje i njena velika autonomija u državi Nemanjića. Raški namjesnik u Duklji je bio Vukan, najstariji sin velikog župana Stevana Nemanje. On nije nikada koristio titulu velikog kneza koju mu je dodijelio njegov otac. Umjesto toga zatražio je i dobio od pape kraljevsku krunu, pozivajući se na krunu Vojislavljevića. Kao ktitor crkve Svetog Luke u Kotoru, Vukan se potpisuje „kralj Duklje, Dalmacije, Trebinja, Toplice i Hvosna“.

Nemanjina razaranja u Duklji, prilikom osvajanja, najdrastičnije su pogodila njenu kulturnu baštinu, čiji su pisani latinski spomenici nestali iz dominikanskih crkava i manastira. Iako se Nemanjini sinovi – biografi hvale da je on sve dukljansko srušio, ipak je, kao i vazda, nešto preostalo. Od materijalnih svjedoka naše slavne dinastije Vojislavljevića, ostala je do dana današnjeg crkva u Stonu, zadužbina kralja Mihaila Vojislavljevića sa nje-

govim ktitorskim portretom sa kraljevskom krunom na glavi. Takođe, ostali su nam pečati arhonta Duklje Petra iz VIII vijeka koji se nalazi u muzeju u Berlinu. Isto tako, pronađeni su u Bugarskoj i dva olovna pečata kralja Đorđa Vojislavljevića, sina kralja Bodina. To nije ništa neobično jer se kraljevina Duklja jedno vrijeme graničila sa Bugarskom.

Godine 2008. pronađen je pečat kralja Bodina u Arheološkom muzeju u Istanbulu. Na aversu se nalazi kružni natpis na grčkom jeziku koji glasi „Konstatin ptotosevasteksusitast Duklje i Srbije“ (kralj Bodin je nazivan i Konstatin Bodin).

Pa ipak, tamu našeg srednjeg vijeka najviše je osvijetlio svojim djelom mudri pop Dukljanin. Ostavio nam je „Kraljevstvo Slovena“ kao prvorzredno programsko i historijsko svjedočanstvo o dukljanskoj kraljevini i njenim dinastima. I ne samo to, djelo ima snažnu ideološko-političku poruku – obnoviti slovensko kraljevstvo sa državnim središtem u Duklji i tako

Olovni pečat dukljanskoga kralja Bodina, Arheološki muzej u Istanbulu

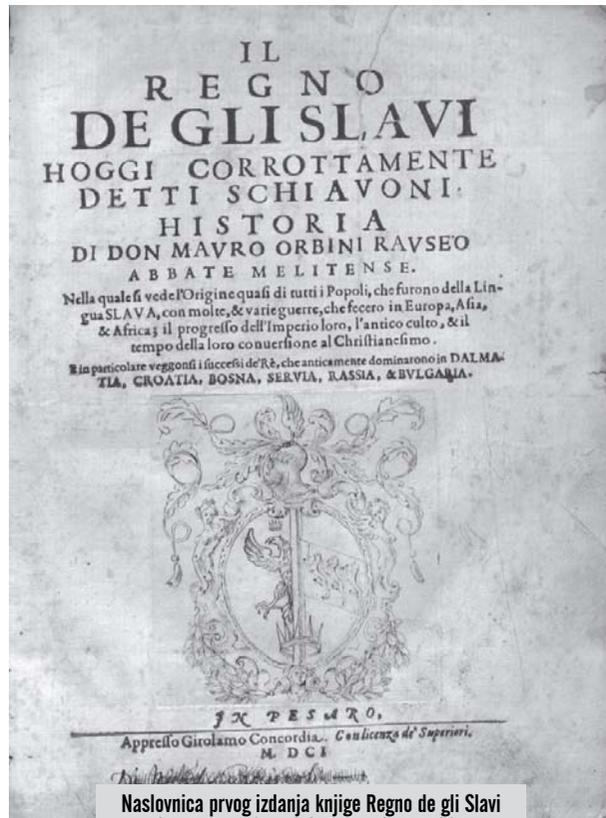
se suprostaviti Raškoj najezi. Bio je nadahnuti dukljanski patriota koji je proročanski poručivao da će i pored privremenog gubljenja suvereniteta Duklje, u budućnosti pobijediti državotvorni duh naših predaka. Uzdižanje dukljansko-barske biskupije u rang nadbiskupije smatrao je snažnom potporom očuvanju ugroženog državnog duha. S tim u vezi, istraživač dr Eduard Peričić, Zadrani i pisac izvanredne studije „Sclavorum Regnum Grgura Barskog“, zapisuje: „U Duklji je 1189. održan crkveni sabor Kraljevstva, svih surfigana mitropolije u prisustvu legata pape Inocenta III. Nakon pomenutog sabora mitropolija nikad više nije dovedena u pitanje. Država da, ali makar stalno klještena još je tu: Duklja-Zeta-Crna Gora, uvijek

živa, spremna i sposobna da ponovo stasa, čvrsta, jasna i ponosna.”

Od materijalnih izvora pronađene su i povelje dukljanskih vladara, zapisi i natpisi kao i literalni tekstovi poput barskih epitafa, legende o svetom Tripunu u Kotoru i blaženom Mikuli u Baru. Zato, poznati historičar D. Živković ukazuje, „Sve navedeno uzeto zajedno, čini svjedočanstvo o društvu, njegovoj državi, religiji, književnosti i umjetnosti. Svjedočanstvo, gotovo nepoznato većini nasljednika i te države i tog duhovnog blaga. A to je razlog više da se širom otvore prozori toj novoj svjetlosti koja dopire do nas direktno iz X-XII vijeka”.

Dakle, sve što se dešavalo od arhonta Petra i kneza Vladimira naovamo, historijski je dokumentovano i može se pratiti prema vizantijskim, latinskim i domaćim izvorima. Međutim, za čuvanje državotvornog duha i samosvijesti crnogorskog naroda, veoma je važno nastaviti temeljna istraživanja dukljanske prošlosti. S tim u vezi bila bi historijska pravda da se pronađe arhiv Barske biskupije osnovan prije skoro osam vjekova. Naime, oko 1600. godine, pred najezdom Turaka, sav arhivski materijal je prenesen u Rim, đe mu se gubi svaki trag. Tada bi imali mnogo širu dokumentaciju o svemu što se dešavalo u kneževini i kraljevini Duklji.

Još jedno otkriće bilo bi od najveće važnosti za crnogorske državne temelje. Radi se o nadgrobnim pločama naših vladara Vojislavljevića. Prema popu

Naslovnica prvog izdanja knjige Regno de gli Slavi (Kraljevstvo Slavena), Mauro Orbini 1604

Dukljaninu, manastir Sv. Srđa i Vakha, koji se nalazi na lijevoj obali Bojane koji pripada Albaniji bio je i mauzolej dukljanskih vladara. Nažalost on nije temeljno istraživao. Nije bilo ni sondaže terena ispod njegovih sadašnjih temelja. Pored toga, postoji enigma o tačnoj lokaciji navedenog manastira, jer pop Dukljanin ne navodi lokaciju manastira sv. Srđa i Vakha. U tom periodu crkava i manastira sa istim nazivom bilo je oko 15 u dukljanskoj državi. Zagonetku produbljuju novija istraživanja Poljaka Lesnog, koji tvrdi i da manastir sv. Srđa i Vakha treba tražiti blizu dvora kneza Vojislava u Prapratni – današnjim Mrkojevićima kod Bara. Pominje se i neistraženo nalazište na Čantrića Glavici, u Dabecićima. Dakle, otvoreno je pitanje đe je bio mauzolej u kome je sahranjeno pet naših dukljanskih vladara: Mihailo (1081); Bodin (1104); Dobrosav (poslije 1104); Vladimir (1118); Gradihne (1143).

Žalosno je da se i danas u suverenoj Crnoj Gori sistematski prećutkuje i potiskuje njena dukljanska prošlost. Paradoksalno je da unutrašnji faktori, kao i oni iz susjedstva koji su decenijama negirali dukljansku državu i njene vladare, danas ih priznaju i slave, dajući im svoj nacionalni subjektivitet. Na sve to crnogorska vladajuća politička elita nije dala nikakav odgovor. Ona nije kreirala nacionalnu ideologiju koju treba slijediti, niti je izgradila strategiju čuvanja unutrašnje suverenosti od svakog pokušaja posezanja i narušavanja. Hvale vrijedno je izgradnja veličanstvenog spomenika na Tuđemilu i proglašenje 7. oktobra 1042. godine za dan vojske Crne Gore. Ostali iznude i stidljivi potezi su davanje naziva ulica po dinastiji Vojislavljevića i to na neadekvatnim lokacijama u Podgori-

ci i Nikšiću. Odnedavno, Vojislavljevići imaju i minornu uličicu u Baru, za koju ni neki njeni stanovnici nijesu čuli da postoji. Kralj Bodin, poslije mnogo odlaganja, dobio je malu ulicu u Podgorici. Poređenja radi, ovaj dukljanski kralj i car Bugara, odavno ima veliku ulicu u Beogradu. Iako je 2010. održana proslava 100 godišnjice proglašenja Crne Gore za kraljevinu, ni tada nije adekvatno naglašeno da Nikola I Petrović nije prvi crnogorski kralj. Kao potvrda navedenog neka svjedoči izvod iz njegove krunidbene besjede: „Duboki su temelji ovog obnovljenog Kraljevstva našeg. Oni silaze do nekadašnjih zetskih kraljeva Vojislava, Mihaila i Bodina. Vrijeme je rušilo samo ono što je nad zemljom bilo, ali što je izidano bilo u njoj i što je usađeno bilo u srcima slobodnih gorštaka ovih planina, to nijedan silnik nije mogao porušiti. Na tom dubokom temelju smo počeli zidati i danas evo slavnog kraljevstva našeg da blista na suncu nebeskom. Vaskrsli smo zajedno sa krunom istorijsko pravo naše. Vratili smo zemlji njeno staro kraljevsko dostojanstvo.”

Veliki crnogorski istraživač dukljanske prošlosti akademik P. Mijović, poručuje: „Mi, možda jesmo mali, možda najmanji u Evropi, ali moramo da istaknemo ono po čemu smo značajni, ono što vrijedi i da prestanemo da bježimo od sebe i da istine o sebi sami otkrivamo”. Naša prva država Duklja bila je orijentisana prema društvenim i kulturnim vrijednostima zapadnih zemalja, što poslije vjekova lutanja taj obrazac sprovodi i savremena Crna Gora. Današnji Crnogorci, zato moraju biti dovoljno svjesni Dukljani, kako bi dobijali podsticajna nadahnuća za dobro svoje domovine.

JANA KRIVOKAPIĆ

CRNOGORSKI KULTURNI CENTAR U LOVČENCU U 2022. GODINI

Jana Krivokapić (2000), recitatorka, studentica Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Unuka crnogorskih iseljenika koji su se nakon Drugog svjetskog rata naselili u Lovćenac. Dobitnica godišnje nagrade „Da je vječna Crna Gora – Milorad Mido Vujošević“ koju UCS „Krstas“ dodjeljuje za izuzetan doprinos u očuvanju nacionalnog identiteta crnogorske zajednice u Srbiji.

Crnogorski kulturni centar u Lovčencu je tokom 2022. godine nizom aktivnosti i organizacijom kulturnih događaja nastavio misiju prezentovanja crnogorske savremene i tradicionalne kulture u cilju očuvanja nacionalnog identiteta crnogorske zajednice u Republici Srbiji. U nastavku, hronološki navodimo najvažnije događaje i aktivnosti.

„Lovćenački koloriti“ 6. februar 2022.

Svečanim otvaranjem izložbe u galeriji Crnogorskog kulturnog centra uspješno je završena 2. likovna koloni-

Izložba slika sa Likovne kolonije „Lovćenački koloriti“

ja „Lovćenački koloriti“. Selektor trodnevne likovne kolonije koja je okupila 6 istaknutih umjetnika je bio redovni univerzitetski profesor Zvonko Pavličić. Slikari su stvorili 12 umjetničkih djela koje su poklonili Crnogorskom kulturnom centru u cilju obogaćivanja umjetničke zbirke.

Na likovnoj koloniji su učestvovali: **Ratko Šoć**, rođen na Cetinju, živi i stvara u Vrbasu. Nakon čuvene hercegnovske umjetničke škole diplomirao na Akademiji likovnih umjetnosti u Novom Sadu. Bio je stipendista italijanske vlade; **Pero Nikčević**, Pedagoški akademiju, likovni odsjek završio u Nikšiću, a Likovnu akademiju u Beogradu. Stipendista francuske vlade. Trideset pet godina živi i stvara u Parizu; **Mičo Mitić** iz Dimitrovgrada. Nakon što je akademsko obrazovanje stekao u Beogradu, magistrirao je i završio specijalizaciju na Likovnoj akademiji u So-

fiji; **Snežana Pešić Rančić**, diplomirala je na Fakultetu Primijenjenih umjetnosti u Beogradu. Predsjednica je umjetničkog savjeta Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti i dizajnera Srbije; **Zvonko Pavličić**, diplomirao Istoriju umjetnosti sa arheologijom na Filozofskom fakultetu u Skoplju i slikarstvo na Akademiji umjetnosti u Prištini, đe je i magistrirao; **Miloš Šarić**, diplomirao na Fakultetu umjetnosti u Prištini, a na Fakultetu primijenjene umjetnosti u Beogradu završio master studije i doktorirao.

Na svečanom otvaranju izložbe o umjetnicima i samoj koloniji govorio je umjetnički direktor Nenad Stevović, a u ime učesnika publici se obratio i izložbu otvorio slikar Pero Nikčević iz Pariza. U muzičkom programu nastupili su učenici muzičke škole iz Bačke Topole, Iva Drašković (violina), Barbara Bede (gitara) i profesor violine Andraš Tot.

Međunarodni dan maternjeg jezika 21. februar 2022.

Nizom aktivnosti u Crnogorskoj biblioteci i čitaonici obilježen je Međunarodni

dan maternjeg jezika. Polaznicima dopunske škole „Crna Gora moja postojbina“ predavanje o crnogorskom jeziku održala je Jana Krivokapić studentica Fakulteta za crnogorski jezik i književnost sa Cetinja. Međunarodni dan maternjeg jezika se obilježava 21. februara i proslavljaju ga zemlje članice UNESCO-a kako bi promovisale jezičku i kulturnu raznolikost, te višejezičnost.

Publicisti Milan Maretić i Nenad Stevović uručili su biblioteci donaciju knjiga iz crnogorske književnosti i istoriografije. Na taj način obogaćen je knjižni fond jedinstvene institucije kulture van granica Crne Gore koja ima važnu ulogu u očuvanju nacionalnog i jezičkog identiteta crnogorskih iseljenika i njihovih potomaka u Republici Srbiji.

Škola „Crna Gora moja postojbina“

Svečanom dodjelom diploma i završnom priredbom uspješno je realizovana dopunska škola crnogorskog jezika i kulture „Crna Gora moja postojbina“. Škola se pet mjeseci fakultativno održavala u učionici Crnogorskog kulturnog centra pod stručnim nadzorom

Čas Crnogorskog jezika

strukovnog vaspitača Mirjane Stevović. Polaznici su tokom trajanja nastave izučavali predmete: Crnogorski jezik, Crnogorska književnost, Kulturna baština Crne Gore, Istorija Crne Gore, Muzička kultura Crne Gore i Geografija Crne Gore. Organizator ovog edukativnog projekta, koji se po peti put organizuje u Lovčencu, je Crnogorsko kulturno prosvjetno društvo „Princeza Ksenija” uz podršku Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstas”.

Dan nezavisnosti Crne Gore

Svečanim programom obilježen je Dan nezavisnosti Crne Gore u organizaciji udruženja „Krstas” i Crnogorskog kulturno prosvjetnog društva „Princeza Ksenija”. U galeriji je postavljena izložba slikara Huana Vladimira Martinovića iz Buenos Ajresa čiji radovi

Polaznici škole „Crna Gora moja postojbina”

su inspirisani crnogorskim temama, a nakon himne Crne Gore publika je imala priliku da čuje najuspješnije takmičare sa šeste Pokrajinske smotre recitatora na crnogorskom jeziku učenika osnovnih i srednjih škola sa teritorije AP Vojvodine.

U glavnom dijelu programa premijerno je prikazana dječija pozorišna predstava „Putovanje kroz Crnu Goru”. Po tekstu i u režiji Mirjane Stevović igrali su polaznici dopunske škole crnogorskog jezika i kulture „Crna Gora moja postojbina”. Kroz predstavu je na kreativan,

Autorka predstave Mirjana Stevović i mladi glumci

Izložba fotografija „Epopėja crnogorskih partizana”

zanimljiv i edukativan način predstavljeno šta su đeca tokom 5 mjeseci trajanja škole naučila o crnogorskom jeziku i književnosti, istoriji, geografiji i kulturnoj baštini Crne Gore. Igrali su: kao vozač autobusa Miljan Raičević; Natalija Kaluđerović uvodna recitatorka i kao istraživačica zanimljivosti iz Crne Gore; recitatorka Anastasija Kaluđerović; ljepotica iz Boke Anđela Spičanović; Mila Banović kao istraživačica sakralnih objekata; kao istraživačice nacionalnih parkova Teodora i Marijana Vučković; recitatorke Lenka i Lola Lekić; Natalija Vujović kao nastavnica crnogorskog jezika i književnosti; Iva Ivanović kao nastavnica istorije; kao svadbari Lazar i Petar Đurović; Iva Drašković kao princeza Ksenija.

Iz kulturnog centra koji predstavlja nukleus očuvanja crnogorskog identiteta u Srbiji, crnogorska zajednica je svojoj postojbini poslala snažnu poruku ljubavi i odanosti. Građanima Crne Gore i crnogorskim iseljenicima širom svijeta Dan nezavisnosti je čestitan uz najljepše želje za uspjeh na lič-

nom i profesionalnom planu. Čestitke su upućene i državnim institucijama i rukovodstvu Crne Gore sa nadom da će ne samo retorički već i konkretno uspostaviti saradnju sa patriotskom emigracijom širom svijeta i da će našu Crnu Goru čvrsto držati na kursu euroatlanskih integracija, antifašizma, multikulturalnosti, sekularizma i savremenog građanskog društva.

Dan državnosti Crne Gore

U Crnogorskom kulturnom centru svečano je obilježen 13. jul Dan državnosti Crne Gore, u organizaciji Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstas”. U galeriji centra je otvorena izložba fotografija pod nazivom „Epopėja crnogorskih partizana” koju je priredio publicista i istraživač crnogorske dijaspore Nenad Stevović. Jedan od najvažnijih dana u hiljadugodišnjem crnogorskom trajanju je 13. jul, tog dana 1878. godine na Berlinskom kongresu Crna Gora dobila puno međunarodno priznanje i znatno proširenje svoje teritorije, a istog dana 1941. godine je podignut opštenarodni

ustanak protiv fašističkog okupatora koji je veliki francuski filozof Žan Pol Sartr opisao kao jedan od najveličanstvenijih događaja historije 20. vijeka – istaknuto je na proslavi. U muzičkom dijelu programa nastupio je Andraš Tot na violončelu, kome je uručena plaketa zahvalnosti za dugogodišnju saradnju sa Crnogorskim kulturnim centrom.

**Veče pjesnika Radojice Grbe
29. septembar 2022.**

U prepunoj dvorani Crnogorskog kulturnog centra u Lovčencu održano je autorsko veče Radojice Grbe, crnogorskog pjesnika i aforističara. Biranim riječima o autoru i njegovom stvaralaštvu, publici su se obratili i crnogorski publicisti, kulturolog mr Željko Rutović i novinar Dragan Mitov Đurović. Radojica Grba autor je knjiga poezije: *San nebom šeta zvijezdu, Kovitlac, Otišli da poginu, Strune zavičaja, Poljubac od mjesečine, Prebiranje svijeta.* Za zbirku aforizama *Šta li je iznad popa-*

dije? dobitnik je priznanja ovogodišnjeg dvadeset prvog Festivala humora i satire iz Danilovgrada.

U atmosferi u kojoj se svoj dočekuje srcem, Grba je u Lovčencu prekidan čestim aplauzima posetilaca koji nijesu krili zadovoljstvo što im je došao u goste čovjek istinskog nacionalnog osećaja i borac za očuvanje Crne Gore, njenih tradicionalnih vrijednosti, slobodarske misli i neskrivenog patriotizma. U emotivnom obraćanju Radojica Grba se zahvalio na toplom dočeku i Crnogorskoj biblioteci i čitaonici poklonio značajan broj primjeraka svojih knjiga, a u ime domaćina publicista Nenad Stevović mu je uručio Zahvalnicu za doprinos očuvanju kulturnog, jezičkog i nacionalnog identiteta Crnogoraca u Lovčencu.

Kulturni događaj je održan u organizaciji Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstaš”, moderatorka je bila Jana Kri-vokapić, a u muzičkom dijelu progra-

ma nastupio je na harmonici Lazar Đurović učenik Muzičke škole iz Bačke Topole.

**Fondacija „Sveti Petar Cetinjski”
17. novembar 2022.**

Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” iz Podgorice i Udruženje Crnogoraca Srbije „Krstaš” su u cilju afirmacije i prezentovanja crnogorskog kulturnog, historijskog, jezičkog, duhovnog i moralnog nasljeđa i doprinosa očuvanju nacionalnog i državnog identiteta Crne Gore potpisali Sporazum o saradnji. Potpis na dokument su stavili predsjednici organizacija Srđa Martinović i Nenad Stevović na svečanosti u Crnogorskom kulturnom centru u Lovčencu. Sporazum obuhvata neposrednu saradnju i razmjenu iskustava u svim oblastima crnogorskog savremenog i tradicionalnog stvaralaštva i očuvanja cr-

nogorske kulturne i historijske baštine u Crnoj Gori i crnogorskom iseljeništvu.

Tom prilikom u galeriji centra predsjednik Fondacije „Sveti Petar Cetinjski” Srđa Martinović je otvorio izložbu reprodukcija umjetničkih djela „Crnogorski vladari kroz likovnu vizuru” nastalih tokom konkursa na kojem je učestvovalo više od 40 slikara, dok je u Crnogorskoj biblioteci i čitaonici kapitalni izdavački projekat Fondacije knjigu „Dukljanski knez Sveti Vladimir” predstavio direktor Milorad Mijo Aleksić. Reprezentativan primjerak te monografije uručen je prijatelju crnogorske zajednice Pal Karolju iz Feketića.

Povelja Sveti Petar Cetinjski, koja predstavlja najprestižnije priznanje Fondacije iz Podgorice, uručena je Nenadu Stevoviću publicisti i istraživaču crnogorske dijaspore.

Promocija knjige „Dukljanski knez Sveti Vladimir”

VUKOTA VUKOTIĆ

KONZULARNA PREDSTAVNIŠTVA KNJAŽEVINE/ KRALJEVINE CRNE GORE

Mr Vukota Vukotić (1982), historičar, radi u Državnom arhivu Crne Gore. U svom naučnom opusu bavio se mnogim temama koje se tiču arhivistike, kulturne baštine i istorije Crne Gore. Autor je tri Zbornika dokumenata: *Gubici crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu, Internacija Crne Gore 1916-1918. i Izveštaji Mitra Bakića, crnogorskog poslanika u Carigradu 1885-1887.* Autor je i brojnih članaka i naučnih radova iz istorije Srednjeg vijeka u Crnoj Gori. Takođe, autor je ili saradnik na više izložbi dokumenata u produkciji Državnog arhiva.

Istorija diplomatije i diplomatskih odnosa oduvijek je bila u fokusu naučne historiografije. Spoljna politika jedne zemlje činila je fundament istraživanja i opisivanja njene istorije. Tek u novije doba historijska nauka u svojim proučavanjima stavlja akcent na kulturna i društvena pitanja. To, naravno, ne znači da su izučavanja diplomatske istorije napuštena i da još uvijek ne mogu pobuditi pažnju naučne, a posebno laičke javnosti. Ova važna tema stalno će biti u vrhu interesovanja historičara i drugih proučavalaca prošlosti, međutim istraživanja i dobijene rezultate treba prilagoditi savremenom čitaocu i njegovim poimanjima prošlosti. U svojoj više od jednog milenijuma dugoj istoriji državnosti, Crna Gora je razvijala i održavala veze sa drugim državama, kako u njenom okruženju tako i šire. O tim odno-

sima ostala su brojna svjedočanstva tokom vjekova, koja govore o njihovom intenzitetu i prirodi.

Kao i svim drugim zemljama, istorija diplomatije i spoljna politika Crne Gore bile su u žiži interesovanja nacionalne historiografije. U tom smislu ponekad je nemoguće razdvojiti opštu od diplomatske istorije. Zato su brojni autori i djela koji su se bavili spoljnom politikom Crne Gore. Proučavanja diplomatske istorije, kroz razne periode naše prošlosti, pokazala su da je ovo veoma značajno pitanje ujedno i jako komplikovano. Kroz različite epohe svog postojanja Crna Gora je mijenjala svoje granice, državne okvire i susjedtala se sa mnogim susjedima. Zajedno sa tim mijenjali su se priroda i zadaci njene spoljne politike. Ipak, u svim tim periodima, kao jedinstveni i primarni

cilj crnogorske diplomatije, nametao se zadatak očuvanja državne i narodne samosvojnosti i samobitnosti, kao izraz opšte politike.

Tokom vremena i u zavisnosti od državno-pravnog i međunarodnog položaja Crne Gore mijenjali su se i nosioci i sprovodioci njene spoljne politike. U početku, to su bili vladari Duklje i Zete ili njihovi predstavnici koji su održavali veze sa stranim dvorovima. Značajne diplomatske veze crnogorski kneževi, kraljevi i gospodari, tokom srednjeg vijeka, ostvarivali su putem sklapanja brakova sa vladajućim dinastijama drugih država i porodicama uglednih velikaša. Time je crnogorska država i njena vladajuća kuća podizala svoj ugled i značaj na međunarodnoj sceni. Cilj te diplomatije bio je da se Duklja ili Zeta osnaži i čvrsto pozicionira na mapi Evrope toga doba. Padom naše srednjovjekovne države, crnogorski narod se našao u poziciji da brani svoju slobodu u viševjekovnoj borbi sa Osmanskim carstvom, teritorijalno ograničen na četiri nahije koje sačinjavaju Staru Crnu Goru i okolna Brda. Crnogorski opštenarodni zbor kao jedini organ plemenske vlasti, održavao je kontakte i diplomatske veze sa drugim državama, najviše sa Venecijom, italijanskim državama i Habzburškom monarhijom, kako bi se pozicionirao i predstavio kao nezaobilazan faktor u borbi sa Otomanskom imperijom. Tako u prvoj polovini XVII vijeka bilježimo i slučaj crnogorske delegacije na španskom dvoru sa ciljem ugovaranja savezničkih odnosa.

Dolaskom na vlast u Crnoj Gori dinastije Petrović Njegoš, krajem XVII vijeka, kreću da jačaju institucije i državotvorna svijest u Crnogoraca. Samim tim jačaju i diplomatske veze sa susje-

dima i uspostavljaju se bliski odnosi sa Rusijom, koji će biti okosnica crnogorske spoljne politike u narednom periodu. Sve vladike iz dinastije Petrović, od vladike Danila do Petra II, biće čvrsto vezane za Rusiju, kao zaštitnika crnogorske samostalnosti i pokrovitelja njenih organa vlasti. Pored toga, Crna Gora je, u cilju očuvanja svoje uslovne nezavisnosti, održavala diplomatske veze i sa okolnim turskim feudalcima i sa Mletačkom republikom i Austrijom. Tako uspostavljene diplomatske veze, današnja historijska nauka, označila je kao *ad hoc* diplomatiju, jer u to doba u Crnoj Gori nema zvaničnih organa zaduženih za vođenje spoljne politike. Ta vrsta diplomatije sprovodila se povremenim i namjenski upućivanim delegacijama, koje su imale za cilj da pregovaraju sa evropskim dvorovima o konkretnim zadacima i potrebama.

Takvo stanje ostaće sve do dobijanja punog međunarodnog priznanja i obnove suvereniteta na Berlinskom kongresu 13. jula 1878. godine. Nakon toga, Crna Gora, kao priznata država, uspostavlja svoje Ministarstvo inostranih djela i uspostavlja legalne diplomatske odnose sa drugim državama. Tako, u periodu od 1878. do 1914 godine, na Cetinju svoja diplomatska predstavništva otvaraju Francuska, Velika Britanija, Rusija, Turska, Austro-Ugarska, Belgija, Srbija, Bugarska, Njemačka, Italija, dok na nerezidentnoj osnovi svog predstavnika imaju Sjedinjene Američke Države. Pored toga, Turska, Italija i Austro-Ugarska su imale i svoja konzularna predstavništva u Podgorici, Ulcinju i Baru.

Sa svoje strane Crna Gora je teško razvijala sopstvenu diplomatsku mrežu, zbog nedostatka sredstava za njeno iz-

Pečat i potpis Veljka Ramadanovića Generalnog konzula Crne Gore u Rimu

trgovačkih kompanija ili pomorski kapetani. Njihov zadatak je bio da obavljaju administrativne poslove za potrebe crnogorske vlade, zastupaju crnogorske državljane u tim zemljama i podnose izvještaje od važ-

državanje, ali i odgovarajućih kadrova. Vođena prioritarnim potrebama, Crna Gora otvara svoja poslanstva, najprije u Istanbulu zatim nešto kasnije i u Beogradu, a konzularna predstavništva u Kotoru, Skadru, a u godinama Prvog svjetskog rata crnogorska vlada u Njenu otvara prvo konzulat u Njujorku, a zatim i poslanstva u Vašingtonu i Parizu. Time kreću začeci moderne crnogorske diplomatije. I u ovom periodu crnogorska diplomatija predstavlja izuzetak. Uvažavajući težak položaj Crne Gore i njena ograničenja, velike sile i druge zemlje su otvorile svoje legacije uprkos narušenom principu reciprociteta između zemalja po kom se uređuje diplomatska služba.

Nedostatak pune i razvijene diplomatske mreže Crna Gora nastoji da nadomjesti uspostavljanjem institucije počasnog konzula. Radi učvršćivanja svog položaja u svijetu i zastupanja svojih ekonomskih i trgovačkih interesa sa nekom zemljom Crna Gora postavlja brojne ugledne ljude u tim državama, često i u više gradova, za svoje počasne konzule. Najčešće, to su poslovni ljudi, zastupnici ili članovi

nosti za crnogorsku trgovinu ili druga, naročito politička, pitanja. U tom smislu, Crna Gora ima prilično razgranatu mrežu počasnih konzula i njeni interesi su zastupljeni u skoro svim velikim trgovačkim centrima u svijetu tog doba. Od 1886. godine, kada se imenuju prvi počasni konzuli u Bariju, Napulju i Kataniji, ova mreža će se stalno nadograđivati do 1914. godine osnivanjem novih konzulata. Zato će Crna Gora imati zastupnike svojih interesa na četiri kontinenta, sem Azije i Australije, a ukupno u 42 grada. Najviše počasnih konzula Crna Gora je imenovala u Italiji, ukupno 12 i to u Rimu, Bariju, Milanu, Torinu, Đenovi, Napulju, Kataniji, Veneciji, Brindiziju, Bolonji, Masa Karari, Bordigeri i Palermu. Ovo govori o velikoj trgovinskoj i drugoj povezanosti između dvije zemlje. Koliko je u drugim odnosima Crna Gora bila vezana za Rusiju, u sferi diplomatije bila je do-

Pečat Konzulata Kraljevine Crne Gore u Napulju

Pečat Generalnog konzulata Kraljevine Crne Gore u Njujorku

John Roper Parkington (1845-1924) generalni konzul Crne Gore u Londonu

Gustaf Gollcher (1854-1922) Počasni konzul Crne Gore na Malti

minantno oslonjena na Italiju. Italijanski konzul zastupa crnogorske interese na Madagaskaru, a Italijani su i crnogorski konzuli u Rio de Ženeiru, Baiji i San Sebastijanu. Prema razgranatosti konzularne mreže, poslije Italije, Crna Gora najveću ima u Francuskoj (Pariz, Marsej, Bordo, Avr i Nica), pa u Velikoj Britaniji (London, Bristol, Njukasl, Liverpool). Svoje počasne konzule Crna Gora će postaviti i na Malti, u SAD-u, Belgiji, Norveškoj, Švedskoj, Monaku, Nizozemskoj, Madagaskaru, Južnoafričkoj Republici, Brazilu, Španiji, Rumuniji, Argentini, Grčkoj, Njemačkoj, Kanadi, Egiptu i Libiji. Takođe bilježimo pokušaj osnivanja počasnog konzulata u Kalkuti ali crnogorska vlada nije imala interes za njegovim otvaranjem.

Sa ovako postavljenom mrežom konzularnih predstavništava, Crna Gora je širila svoj uticaj i prestiž u svijetu. Postavljenje u čin počasnog konzula bilo je na obostrani interes, jer Crna Gora je dobijala predstavnika u nekoj zemlji,

Antonio Januci (1854-1949) počasni konzul Crne Gore u Rio de Ženeiru

časnog konzula pomogao da ostvari svoju viziju izgradnje centra Rio de Ženeira. Isto tako, veliko ime u poslovnom svijetu tog doba bio je crnogorski generalni konzul u Parizu, Pol Melon. Vrijedi istaći da su svi ljudi, koji su imenovani u ovo zvanje, izuzetno prilježno radili svoj posao i aktivno zastupali interese Crne Gore u zemljama u kojim su bili postavljeni. O tome svjedoči veliki broj dopisa i drugih dokumenata koje su redovno slali crnogorskom Ministarstvu inostranih djela. Među tim dokumentima mogu se naći razni izvještaji o politici, stavovima tih zemalja, njihovoj ekonomiji, trgovini, ukupnom stanju. Tu su i pres klipinzi članaka o Crnoj Gori, njenom vladaru i drugim važnim temama, dokumenta o konzularnim poslovima i crnogorskim državljanima u tim zemljama. Konzuli su posebno dostavljali izvještaje o pojavi zaraznih bolesti kod ljudi i životinja i otvaranju karantina u lukama. Takođe, veći dio počasnih konzula, je bio angažovan na humanitarnom radu u Crnoj Gori, posebno na izgradnji Dječije bolnice na Cetinju. Jedino je Austro-Ugarska, kao neposredni susjed, uslovia otvaranje počasnog konzulata u Trstu, jako važne luke za crnogorsku trgovinu, sa diplomatskim principom reciprociteta i tražila je otvaranje njenog konzulata u Podgorici. Zbog toga, uspostavljanje konzularnog predstavništva u Trstu trajalo je više od deceniju. Otvaranje pojedinih konzularnih predstavništava nailazilo je na otpor diplomatija drugih zemalja. Tako, uspostavljanje konzulata u Rumuniji, prati protivljenje i negativna kampanja od strane Srbije, protiv postavljanja Maksimilijana Zemana na tu dužnost. Specifične diplomatske odnose Crna Gora je imala sa Sjedinjenim Američkim Državama. Zbog velikog broja iseljenika u tu zemlju, bilo je

od velike važnosti da se otvori konzularno predstavništvo, pa čak je izabrana i podesna ličnost za tu funkciju. Ali, Rusija je svojom intervencijom na dvoru na Cetinju preuzela da njena ambasada u Vašingtonu zastupa interese Crne Gore u SAD-u.

Posebno su interesantni izvještaji o trgovini i pomorskom saobraćaju toga doba u pojedinim zemljama, poput Malte, Španije, ili u pojedinim lukama Italije, Francuske i Velike Britanije. Počasni konzul iz Rio de Ženeira poslaće crnogorskom MID-u kompletnu knjigu o spoljnoj trgovini Brazila i pomorskom saobraćaju te zemlje. Takođe, u svojim izvještajima poslaće statistiku industrije i zapošljenosti Brazila, što su svakako vrijedna dokumenta za dalje proučavanje. Kroz djelatnost počasnih konzula ogledaju se i neki pravci spoljne politike Crne Gore i odnosa drugih država prema njoj. Veliki broj otvorenih konzulata u Italiji i Francuskoj svjedoči o vezanosti Crne Gore za te zemlje i njihova tržišta.

Nepostojanje konzularnog predstavništva u Rusiji, samo je znak specijalnih odnosa sa tom zemljom i njenog pokroviteljstva nad Crnom Gorom. Ruski diplomatski predstavnici zastupace interese Crne Gore u Argentini i Sjedinjenim Američkim Državama.

Pojedini počasni konzulati su otvoreni i bez nekog velikog interesa Crne Gore za predstavništvom u toj zemlji. To se posebno odnosi na konzulate u Kristijaniji (današnji Oslo) i Štokholmu, gdje su određeni ugledni ljudi pisali crnogorskom MID-u i tražili titulu počasnog konzula. Crnogorska vlada udovoljavala je takvim zahtjevima i proizvodila ljude u čin počasnog kon-

zula. Da su crnogorske vlasti imale sluha za postavljanje počasnih konzula, možemo najbolje vidjeti iz primjera konzulata u Švedskoj i Nizozemskoj. Naime, u tim zemljama funkciju konzularnog predstavnika Crne Gore dobili su ljudi iz svijeta umjetnosti. Tako u Štokholmu za počasnog konzula Knjaževine/Kraljevine Crne Gore postavljen je, na lični zahtjev, Aksel Teofron Sandberg, poznati slikar. I dan danas, najveća nacionalna likovna nagrada u Švedskoj nosi njegovo ime i dodjeljuje se svake godine. Isto tako, u Amsterdamu, dužnost čak generalnog konzula, povjerena je Hermanu Mendez da Kosti, vajararu. Ovaj umjetnik, jedan je od najznačajnijih predstavnika modernizma u nizozemskoj umjetnosti na prelazu između dva vijeka. Budući, jevrejskog porijekla, cijela porodica Mendez da Kosta, koja je dala nekoliko značajnih umjetnika, pored Hermana, teško je stradala u nacističkim koncentracionim logorima tokom Drugog svjetskog rata. Ipak, jedan dio porodice uspio je da se spasi i prebjegne iz Amsterdama za Portugal.

Ovo se ispostavilo kao dobar potez jer tokom Balkanskih ratova, značajna pomoć je dolazila preko ovih zastupništava, čak i iz Dominikanske Republike. Ovakvi podaci nam govore da je uspostavljanje počasnih konzulata bilo na obostranu korist. Crna Gora je time granala svoju diplomatsku mrežu, a ljudi koji su je zastupali, kao diplomatski predstavnici jedne zemlje, dobijali su pristup najvišim krugovima u toj zemlji. Zbog toga, veliki broj počasnih konzula Crne Gore dolazio je iz svijeta trgovine i poslovnih krugova. Otvaranje konzulata pratilo je i interese naše dijaspore, pa tako imamo zabilježen zahtjev Crnogoraca iz Kaira

Aksel Teofron Sandberg (1865-1956) počasni konzul Crne Gore u Štokholmu

da se u Egiptu otvori konzulat. Početkom XX vijeka, Crna Gora ima dobre veze sa ovom afričkom zemljom, naročito u trgovini, gdje se izvoze poljoprivredni proizvodi, meso i koža. Čak se cijene sa pijaca Kaira i Aleksandrije objavljuju u Glasu Crnogorca, poluzvaničnom crnogorskom listu, za potrebe naših trgovaca. O pojedinim počasnim konzulatima nemamo mnogo podataka, sem datuma otvaranja i imena vršioca te dužnosti. Takvi su konzulati u Kanadi i Južnoj Africi. No, i ti konzulati su otvoreni za potrebe crnogorskih građana u tim krajevima svijeta. Na žalost, jako malo znamo o doseljavanju i bavljenju Crnogoraca u ove dvije zemlje. Za Kanadu možemo uzeti da se radi o istom trendu kao i doseljavanju u SAD. Što se tiče Južne Afri-

ke, iz dostupnog arhivskog materijala možemo vidjeti da su Crnogorci bili angažovani na radu u rudnicima zlata i dijamanta u toj zemlji, najčešće kao mineri. Pored toga bilježimo i angažovanje Crnogoraca na Madagaskaru, gdje rade na izgradnji željeznica na tom ostrvu. Radi obezbjeđivanja i zaštite njihovih interesa pred tim kompanijama i vlastima tih zemalja Crna Gora je postavila konzularne predstavnike u tim zemljama.

Tema o počasnim konzulima Knjaževine/Kraljevine Crne Gore, ostala je dosta slabo obrađena u našoj historiografiji. Iako u fondovima Državnog arhiva ima znatan broj dokumenata koji se odnose na njihovu djelatnost i ulogu u širenju ugleda Crne Gore u svijetu, još uvijek nemamo studiju koja bi se pozabavila ovom problematikom. S obzirom na razgranatost mreže crnogorskih počasnih konzulata, koja se protezala na četiri kontinenta, kao i značaja ljudi koji su obavljali te dužnosti u svojim zemljama, ovo je tema koja zaslužuje da joj se posveti dostojna pažnja. Vrijednost dokumenata koji se čuvaju u Državnom arhivu Crne Gore, daju velike mogućnosti za istraživanje pitanja počasnih konzula kako bi oni dobili u crnogorskoj historiografiji odgovarajuće mjesto. Rad ovih ljudi na promovisanju Crne Gore i podizanju njenog ugleda u svijetu je velik i zato nam pripada dužnost da im se na najbolji način odužimo i da ih izvučemo iz istorijske anonimnosti. Njihova djelatnost doprinijela je i ekonomskom boljitku Crne Gore kroz podizanje njene trgovine u brojnim prometnim lukama, uređenju i sigurnosti mnogih naših iseljenika pred vlastima tih zemalja, a tu je i humanitarni aspekt njihovog angažmana.

Nikola I Petrović (1841-1921)

Obraćajući pažnju naučne i svake druge javnosti na širinu konzularne mreže Knjaževine/Kraljevine Crne Gore pokušali smo da otrgnemo od zaborava jedan bitan segment crnogorske istorije koji zavrjeđuje posebno mjesto i pažnju. Značaj koji je ta mreža imala za podizanje ugleda Crne Gore, njenog naroda i dinastije u tadašnjem svijetu je nemjerljiv. Dosadašnja naša znanja uglavnom su išla u pravcu da se samoj ličnosti knjaza/kralja Nikole pripisuju zasluge za promovisanje Crne Gore, kao i pobjedama na bojnopolju. Međutim, proučavajući konzularnu mrežu Crne Gore vidimo da je njen međunarodni ugled rastao zajedno sa ovom mrežom. Zapravo, kako se povećavala njena konzularna mreža, tako je rastao i njen ugled i afirmacija u svijetu, što je opet dovodilo do daljeg širenja mreže konzularnih predstavnika.

DUŠAN PEJAKOVIĆ

NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA (P)OSTAJANJA

Dušan Pejaković (1991) je magistrand Fakulteta političkih nauka u Podgorici, volonter, socijalni preduzetnik i književnik. Bavi se i pisanjem esejistike i analitičkih tekstova iz domena struke. Osim na jezicima balkanskog jezičkog područja, stvara i na engleskom, italijanskom i španskom jeziku. Autor je 3 knjige, a radovi su mu objavljeni u zbornicima i antologijama poezije i proze širom svijeta. Dobitnik je više međunarodnih nagrada.

„Ne biti ili biti: to se pita: da li je većma duše dostojno pračke i strijele sudbe bezdušne trpjeti, ili dići oružje protivu mora muka, pa se njima suprotstaviti i okončati ih?“

Da bih sebi blagu dozu slobode predbjeđenja i iskazao kako smatram da ovaj pasaž iz besmrtnog Šekspirovog Hamleta zaista vjerno oslikava unutrašnju borbu duha mnogih pojedinaca u ovim smutnim vremenima. S istim onim žarom kojim je ovaj veliki pisac prije 400 godina ovo sve ovako upečatljivo objekovječio – istom tom jačinom i sada, bezmalo identične boljke, progone pripadnike sadašnjih generacija. Eklatantan primjer kako su neke stvari zaista vječne i neprolazne. Živuci *spiritus movens* mnogih naših omiljenih djela književnosti, a koja imanentno u sebi nose vjernu preslikanost životnih neprilika, te svoj tok grade na onoj čuvenoj enigmati: kako li ćemo se mi sami odnositi prema nepravdi, kako li ćemo

postupiti kada se nađemo licem u lice sa nedaćom koja svim silama nastoji da nas porazi?

Svjedoci smo burnog života na čitavoj planeti, a naročito na Balkanu i neposrednoj okolini. Periodi ratova, periodi tzv. tranzicija, nesuvisle promjene vrijednosnog obrasca, ustanovljavanje i usvajanje novih vrijednosti, a u istom i ne toliko rijetko – nepotvrđivanje i zaboravljanje starih vrijednosti, koje ostaju zatočene kao u nekom tranzicijskom vakuumu. U svemu tome, najviše iskrivljenja i nepravde trpe istorija, tradicija i nadasve kultura i kulturno nasljeđe. U svakoj prilici žustro ističem sami značaj kulture kao osnovnog postamenta za dalju nadgradnju društva. Kultura je jedno vezivno tkivo, najvažniji materijal od kojeg se gradi identitet jedne nacije. Kultura jeste nadasve složen fenomen, ali u principu, ona izražava kompletno duhovno-materijalno stvaralaštvo čovjeka. Kultura kao takva, jeste i onaj najznačajniji element u samom identitetu jednog naroda. Gradivni blok sa-

Univerzitet Crne Gore

mog društva. Ono što mi kao ljudska vrsta u svojoj suštini zaista i jesmo.

Krajnji cilj je održavanje kohezije grupnog identiteta, a koji je po svojoj prirodi refleksivan, gdje su elementi shvaćeni kao takvi upravo jer se odražavaju u svijesti njenih članova. Održanje i neiskrivljenost koncepta kolektivističke memorije, memorije koja se izražava trajno u vremenu jedne kulture i koja je u velikoj mjeri implicitna jer je uključena u njene materijalne i simboličke dimenzije. Jer po svojoj prirodi, društvene uloge jesu identiteti. Ono kako mi vidimo i očitavamo sebe u odnosu prema drugima i u odnosu na druge – jeste i ono kakvim će nas drugi posmatrati i odnositi se prema nama. Ono gdje mi griješimo jeste nepridavanje dovoljno pažnje kulturi, kulturnim obrascima i monumentima prošlosti koji su ostajali u vremenima iza nas i ostavljani nama na čuvanje. Nalazeći se na uvijek burnom Balkanu i baveći se mnogobrojnim krizama u različitim i skoro pa svim sferama društva, kultura nekako kao da uvijek padne u zapećak, kao da je tuđa briga, zadnja

rupa na svirali. Ili mnogo prostije rečeno: fali nam kulture. I to se očitava u svim mogućim arenama bivstva.

Samim tim negativnim i negatorskim djelanjem – unižavamo ne samo sopstvo, već i svoju sredinu. Otuda i pojava nesnosnog broja raznoraznih društvenih devijacija koje nastoje da svakim svojim potezom doprinesu urušavanju jednog sistema održivosti. Narušenost te jedne osjetljive konstrukcije balansa između identiteta pojedinca kao jedinke i grupnog identiteta sviju nas kao jedne nacije - zapravo i jeste to što nas čini ranjivim i otvorenim za različite napade i kvazi-interpretacije. Za posljedicu svega toga imamo i devalvaciju svih mogućih vitalnih vrijednosti.

U samom duhu ovog eseja valja istaći i da je to možda najvidljivije u kategoriji mladih osoba. Sami odnos prema omladini na ovim prostorima je, stiče se utisak, nekako efemeran u samoj svojoj idejnoj koncepciji. Omladinska politika zasniva se na tome kakav stav Vlada ili donosioci odluka imaju prema mla-

dim ljudima. Prema Eurostatu, mladi se definišu kao lica starosti između 15 i 29 godina. Vrijednosni okvir omladinske politike je veoma važan stepen u definisanju daljeg toka postupanja. U nekim slučajevima, ove vrijednosti i principi mogu usmjeravati omladinsku politiku, ali u drugim oni mogu neopravdano izostati. U demokratskom društvu, vrijednosti omladinske politike mogu uključivati: pristup mladih ljudskim i socijalnim pravima, jednakost, inkluziju i socijalnu koheziju, demokratiju, aktivno građanstvo i učešće, razvoj mogućnosti i talenta, sigurnost, zdravlje i dobrobit.

Mnoge zemlje su definisale svoje omladinske politike, ali da li ih sprovede? Da li ove politike podržavaju mlade ljude da ostvare svoja prava? Na koje načine određene omladinske politike i šire politike utiču na interakciju mladih ljudi i kakvi su rezultati? Iako je do sada preduzet niz značajnih i korisnih mjera na unapređenju položaja mladih u Crnoj Gori od strane različitih subjekata: organizacija civilnog društva, institucija na nacionalnom i lokalnom nivou, međunarodnih organizacija, entuzijasta i pojedinaca - postoji značajan prostor

za unapređenje cjelokupnog procesa koordinacije. Strategijom za mlade 2017-2021 nastoji se odgovoriti na ovaj problem i stvoriti adekvatan formalni okvir za sistematsko unapređenje položaja mladih u Crnoj Gori, u kome će svoje mjesto naći svi zainteresovani akteri.

Strategijom je definisano šest ključnih prioriteta – ključnih ishoda – kada su mladi u Crnoj Gori u pitanju, i to: 1) mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanju zapošljenja; 2) mladima je omogućen pristup kvalitetnom obrazovanju; 3) mladi aktivno, motivisano i proaktivno učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice i kreiranja i sprovođenja politika; 4) mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni i imaju obezbijeđen pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju; 5) mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti; 6) uspostavljen je efikasan normativni i institucionalni okvir za sprovođenje omladinske politike.

Iako se radi o dobro osmišljenoj platformi, obeshrabrujuće okolnosti real-

sivne brojke od čak 60 – 70% mladih koji bi željeli da svoj život nastave u inostranstvu. To je nešto što je posebno pogubno za malu zemlju kao što je Crna Gora, gdje bi opet mladi ljudi trebalo da budu prva linija podrške u ekonomskom oporavku i daljem razvoju.

nog stanja stvari predstavljaju upozorenje svima u Crnoj Gori, ali i na cijelom Balkanu - jer je situacija vrlo slična ili identična u okviru regiona po mnogim ključnim aspektima. To se prije svega odnosi na nemogućnost mladih da se zaposle i da željeni nivo kvalifikacija prevedu u ekonomsku sigurnost i samoodrživost. Prema skorašnjim podacima mladi čine 24,87% ukupnog broja nezaposlenih u zemlji. Zajednička ocjena mnogih analitičara je da je to najvećim dijelom posljedica neusklađenosti javnih politika sa stanjem u domenu realnog sektora u Crnoj Gori. Postoji ogroman priliv univerzitetskih diploma nekih krajnje nepoznatih i posve nevažćih institucija iz regiona i one nisu u odgovarajućoj korelaciji sa samim temeljima obrazovnog sistema u Crnoj Gori. Pa ipak, na tržištu rada, one su ekvivalentne diplomama stečenim na visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori. Time se stvara još veći jaz u pogledu normativnog odnosa između obrazovnog sektora i sektora zapošljavanja – što dodatno dovodi do nemogućnosti mladih da ostvare svoj puni potencijal u domicilnoj zemlji, te su stoga prisiljeni da nastave svoj život u inostranstvu. Najglasnije u prilog tome govori poražavajuća statistika iz prethodnih nekoliko godina koja iznova pokazuje ma-

Iz navednog je sasvim jasno da je, poput i mnogo čega drugog u životu, ovo takođe jedan odnos koji se bazira na dvosmjernoj komunikaciji. Na stimulansu i na samoj (re)akciji u odnosu na isti. Ljudi moraju biti svjesni da samo ispravnim, prije svega moralnim i održivim smjernicama i akcijama mogu doći u poziciju da izgrade bolje društvo u svojim domicilnim sredinama; isto tako i same države moraju imati na umu da su upravo one po društvenom ugovoru čuvari interesa sopstvenih građana i da moraju djelovati prije svega u smjeru meritokratski baziranih entiteta koji će adekvatnim stimulansima mobilizirati građanstvo na akciju u društveno poželjnom smjeru, te da će nepogrješivo nagrađivati sve one koji zdušno rade u korist progressa.

Postoji jedna fenomenalna skaska potekla iz islamske tradicije, a koja kazuje sljedeće: „Neki je vitez sreo na drumu jednog vrapca koji je ležao na leđima, sa nožicama ispruženim ka nebu. Začuden, vitez ga upita šta radi, a vrapac mu odgovori: Zar ne znaš da će se danas nebo stropoštatati na zemlju? Vitez se nasmeja i reče: Zar ti misliš da ćeš moći nebo zadržati svojim nožicama i spasiti zemlju? Svako nek čini ono što može – odgovori vrapac.”

Dakle, jedna izuzetna crtica koja na slikovit način doprinosi širenju perspektive. Poenta je, zaista mislim, i više nego jasna. I ovdje bih se vratio na onaj gradivni blok društva, na gore pomenutu kulturu kao jedan inherentni osnov svega. Od kulture sve potiče. Od samog našeg odnosa prema sebi, prema drugima, prema sredini u kojoj obitavamo. Odnositi se prema drugima sa dužnim poštovanjem; zaustaviti bespoštrebne izlive neljudskosti; raditi na sebi i svom napretku; biti korektan u svom poslu; nastojati da se obaveze izvršavaju što cjelishodnije i dostojanstvenije; biti uljudniji u svakodnevnom govoru; čuvati životnu sredinu, baciti otpad na mjesto kojem pripada umjesto gdje nam je najlakše i najbliže u datom momentu, itd. Dovoljni su samo mali korektivni potezi da se ova ustaljena dinamika promijeni; a te promjene su zaista neophodne u cilju izgradnje jednog sveobuhvatnijeg i naprednijeg društva. Jednog društva iz kojeg nam mladi neće bježati glavom bez obzira. Jednog društva gdje se neće panično kupovati karte za egzil u jednom pravcu. Samo treba krenuti od sebe, malim koracima u bolju budućnost. Znam, zvuči kao

neka klišeizirana fraza, poput onih koje se koriste u predizbornim reklamama, ali ovog puta daleko od toga. Jer kao što reče jednom jedan veliki francuski filozof Emanuel Levinas: *Odgovornost za drugog proističe iz odgovornosti za sebe.* Ljepota je upravo u toj jednostavnosti. Odluci da se stvari jednom zasvagda zaista počnu mijenjati nabolje. Ako se to vrati na kolosijek, domino efekat će odraditi svoje, te nesumnjivo učiniti progres jedinim nusproduktom pokrenutog lanca događaja.

Lijepo je jednom rekao Veljko Vlahović: *Nositi neprekidno Crnu Goru u sebi znači i dar i prokletstvo.* Pa hajde da poradimo na tome zajedno, na tome da prevagne ona ljepša od dvije strane iste medalje, te da ovu našu državu zajedničkim snagama pretvorimo u jedan dar; da je pretvorimo u naš DOM!

Sa neskrivenim mješovitim emocijama, sadržanim u jednom amalgamu sačinjenom ponajviše od nezauzdanog ponosa i vječno tinjajuće nade u bolje sutra – mogu vam iskreno reći da sam ja svoju kartu odveć otkazao. Štaviše, bespovratno pečatirao sa velikim štambiljem neodoljivosti. Ostajem tu gdje jesam, gdje su mi korijeni, gdje mi je porodica, gdje mi je dom. Gdje ću, nadam se, u nekom doglednom vremenu i ostaviti neki trag boljitka iza sebe. Neki kamen temeljac za bolju i ljepšu Crnu Goru. A vi dragi sugrađani... da li znate šta vam je učiniti?

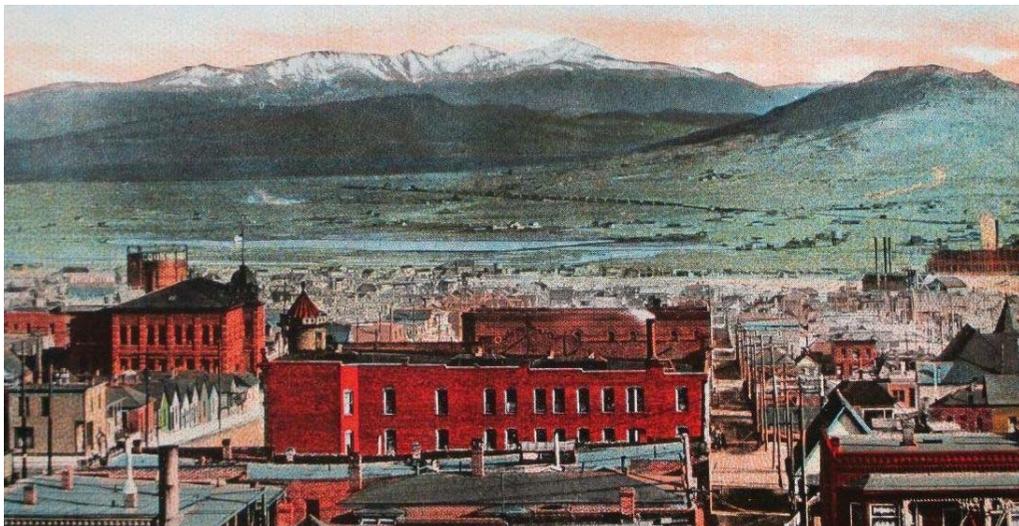

Ministarstvo kulture Crne Gore

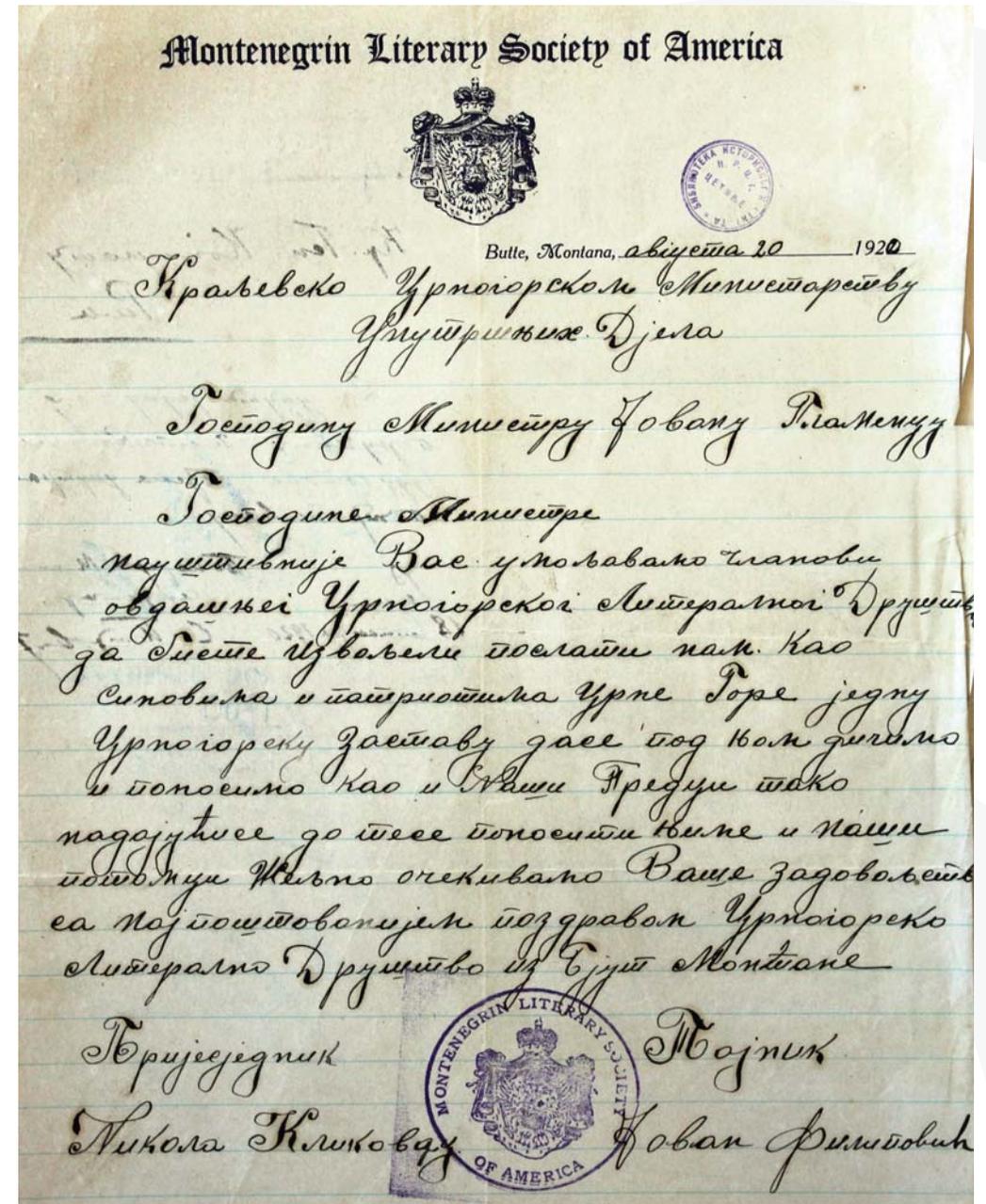
PISMO IZ BJUT MONTANE

Crnogorsko literalno društvo iz Bjuta (Butte), grada u američkoj saveznoj državi Montana, uputilo je 20. avgusta 1920. godine pismo crnogorskoj kraljevskoj vladi u egzilu. Pismo je adresirano na: „Kraljevsko Crnogorskom Ministarstvu Unutrašnjih Djela, Gospodinu Ministru Jovanu Plamencu”. U tom periodu Jovan S. Plamenac je bio premijer, tačnije predsjednik ministarskog savjeta, a u isto vrijeme i ministar vanjskih poslova, kao i vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova. Crnogorci iz Ševerne Amerike su uputili molbu da im se pošalje zastava svoje voljene otadžbine da se pod njom diče i ponose.

U pismu se navodi: „Gospodine Ministre, najučtivnije Vas umoljavamo članovi ovdašnjeg Crnogorskog Literalnog Društva da biste izvoljeli poslati nam kao sinovima i patriotama Crne Gore jednu crnogorsku zastavu da se pod njom dičimo i ponosimo kao i naši pretci tako nadajući se da će se ponositi njome i naši potomci. Željno očekivamo Vaše zadovoljstvo sa najpoštovanijim pozdravom Crnogorsko Literalno Društvo iz Bjut Montane. Predsjednik Nikola Klikovac, Tajnik Jovan Filipović.”

Bjut Montana, 1920.

Pismo iz Bjut Montane

SRĐA MARTINOVIĆ

IZGNANIK

Visoka figura izašla je na glavna vrata italijanske kasarne Cialdini. Zamicala je kroz vijugave uličice dok su se prvi sunčevi zraci odbijali od laka njegovih dubokih crnih čizama. Gazio je oštro. Bijela ešarpa sa zlatnim grbom opasavala je uski struk, a na desnoj strani pridržavala je braon futrolu za revolver. Zelenkasta uniforma bila je besprekorno zategnuta iako je izgnanički život ostavljao posljedice najviše u dušama, onih koji su morali napustiti Crnu Goru. Emigrantski dani nagrizali su dušu Crnogoraca kao crv murovo drvo. Strast za izgubljenom otadžbinom mogla je jedino nadoknaditi još strastvenija borba za njenu obnovu. Vojničkom krutošću sakrivao je šetu koja je navirala sa valovima koji su snažno udarali o tvrđavi Aragoneze sa pučine Tirenskog mora. Pola godine u tuđini trajali su čitavu vječnost. Sustizale su ga misli o ognjištu, kućnom pragu, ali briga za ukućanima prekidalala mu je lijepe slike Crminice. Brzo se prenu, nedade duši da mu nadvlada umom. Dok se otresito kretao prema kasarni Menabrea, poviše crkve San Frančeska, pogledi mladih Italijanki upirali su se da vide lice ispod oficirske šapke na kojoj je sijao zlatni crnogorski grb sa ukrštenim topovima. Gusti debeli brkovi, iako uredni nekako su divlje štrčali odavajajući njegov hajdučki karakter. Nije se više ni sam šećao kada je bio bez njih. Iako njegovom oštrom oku nijesu umakli sakriveni pogledi vatrenih Gaetina, nije se obazirao. Ponosnog držanja, glave malo zabačene u lijevu stranu, čitavim bićem odzvanjale su mu riječi

„da za sveti crnogorski barjak neće žaliti ni život dati” koje je izgovorio još prije više od deset godina pred Vojnim stanom na Cetinju, kada je proizveden u čin artiljerijskog vodnika. Prolazeći pored crkve šćede da uđe, Petrovdan je pomisli, valja se ali nešto mu nedade, kao da mu bješe dosta crkvenog metanisanja. Pružio je korak i za par minuta prošao 400 metara razdaljine od dvije kasarne koje je italijanska vlada ustupila za smještaj crnogorske vojske u egzilu. Straža ga je pozdravila na ulazu, odmahnuo joj je bez većih formalnosti. Skinuo je šapku i rukom prešao preko snažne zift crne kose koja je izbijala sa svih strana. Ispod čela bile su neobično tanke obrve, potkošene sa krajeva prema dolje, otvarajući prodorne oči iz kojih je kao svježa vulkanska lavra kiptala energija i istrajnost crpljena iz vjekovne nepokornosti njegovih predaka. Iza njegovog nepomičnog lica sakrivala se čelična volja, iskonska prodornost i vjera u davno zacrtane ideale za koje bješe gotov i glavu dati. Penjući se uz uske stepenice promišljao je o razlozima zašto ga je ovako rano komandant htio videti. Poznavajući komandanta još od zlog Božića i komitskih dana znao je da se nešto krupno sprema. Stražar pred komandantovim vratima sreće ga riječima da su svi već tu. U omanjoj kancelariji, opremljenoj skromnim inventarom od kojeg najskuplja bješe sablja više komandantove glave, na sredini prostorije, zateče veću grupu oficira, od kojih je sa nekim bio prijatelj od ranije. Pozdravi ih sa: „Dobro jutro Crna Goro”. Otpozdraviše mu veselo: „Dobra ti sre-

ća”. Prvo se uputi prema čovjeku koji je jedini šedio u sredini. Jedva se videlo od dima njegovo blijedo lice, osim brigadirskih epoleta na novom šinjelu, činjelo se da su dugački oštri brkovi zašiljeni prema gore jedino što je ostalo od nekadašnjeg komandanta Spuške brigade. Znaci bolesti bili su očigledni, uzimala ga je pod svoje. Blago poguren, venuo je tiho, neobazirući se na neman koja ga je davila već nekoliko mjeseci. Krenu da ustane opirući se o krajeve masivnog drvenog stola. Ađutant hitro reagova da mu pripomogne ali mu ovaj odmahnu rukom i reče: „Ada kome ću jutros, ako neću ustati Marku Vučerakoviću, komitskom vođi i heroju crnogorskom”. Iako prilično skrhan bolešću komandant snažno stisnu Markove debele prste, htio mu je dati do znanja da u njega ima još dovoljno snage za ovaj podvig zbog kojeg ih je danas okupio u najvećoj tajnosti. Marko salutira i odgovori mu na hvalu: „Vala i Marko biti spreman u po dana i u po noći na zapovijesti komandanta Andrije Raičevića”. Marko počinu kapu sa strane i zauze mjesto za stolom na kojem je bila požućela mapa Kraljevine Crne Gore. Kad je vide, oseti da mu se vid zaputi od tečnosti koja odjenom nadodje i zaustavi se na crnim dugačkim trepavicama. Andrija ne ustajući uze prvi riječ: „Ministar vojni i kraljevska vlada u Parizu povjerila nam je zadatak dizanja novog ustanka. Za taj čin odredio sam najpouzdanije oficire za koje znam da su kadri izvršiti i najteže podvige za vaspostavu nam mile otadžbine. Nijesam vas birao po činovima i zvanjima već po

karakteru i odlučnosti u cilju naše svete borbe”. Slušajući komandantove riječi Marko prođe pogledom svakog za stolom. Kad god je to radio među oči kupila mu se koža brazdajući se u tri uska kanala koja su se spuštala naniže. U njegovim očima gorjela je nekakva neopisiva plam, dok ga čovjek gledaše i sam se sokoljеше. Izvirala je iz tih plamenih očiju bujica snage koja je nekad odlikovala stare crnogorske ratnike dok su se sa Mahmut pašom gotovo goloruki u bojeve hvatali. Naslanjala se Markova istrajnost i nepokolebljivost na vjekovnoj crnogorskoj borbi za slobodu. Gledao ih je kao da sebe vidi, kraljeve oficire čije kraljevine više nije bilo. Preživljavali su uprkos tragici, samo da bi pokušali je ponovo oživjeti. Preko mora daleko od Crne Gore upirali su svoje snage da ponovo zapale plamen. Pitao se da li je u njihovom postupanju imalo išta od realnosti ili su se nadimali na mitu o vječnosti Crne Gore. Prvo mu je pogled stao na izrazito visokog komandira, koji je u desnoj ruci držao štap. Bješe mu ovalno lice i duboko utisnute sitne oči prodorno zelene boje. Krupnih ramena i snažnog vrata, zračio je nekom snagom i tajnovitošću. Nije puno govorio, a kada je i uzimao riječ bilo je to uvijek smisljeno, svečano kao da je svaka riječ posebno kovana u nekom samo njemu znanom procesu. Staloženog karaktera, smirenih nerava, iako niži po činu, svojom energijom da preuzme vođstvo nad ustankom u prelomnom trenutku postao je stvarni vođa čija se riječ slušala i slijedila. Znao ga je još od borbi na Mojkovcu kada su

dva konja poginula pod njim. A znala ga i čitava Crna Gora kao Krsta Zrnova, u njemu je bilo nečeg suptilnog i mit-skog, samom pojavom ulivao je povjerenje i duboki autoritet. Odmah do njeg-a stajao je Dušan Vuković koji je zbog svoje energičnosti i surovosti u borbi nazvan „ljutom zlicom”. Kažu da taj nije mario za međe i granice već je uvijek banio po svome. Jedino je Krsto kod njega imao upliva i niko drugi. Bili su tu i ostali Savo Čelebić, Mato Todorović, Đuro Kapa, barjaktar Savo Perov Martinović, Šunja Vukmanović, Pero Vuković i drugi. Sastanak je kratko trajao, naredba je glasila da se organizuje šest grupa koje bi sačinjavale ekspediciju na čelu sa Krstom Popovićem sa ciljem upada u Crnu Goru i podizanja oružanog ustanka. Marko navuče šapku na glavu i izađe na vazduh, tek je bilo osam izjutra, pođe ispod gradske tvrđave da se prošetala pokraj mora. Priljuci mu se Mato, iako mu ne bi milo, htio je da se osami da pred polazak čuje snagu sopstvenih misli i zov nagona, da oslušne sebe jer ujutro rano polaze za Crnu Goru iz koje su morali otići prije pet mjeseci nakon Božićnog ustanka. Dok su šetali gledajući kupatice u Tirenskom moru, Mato prekide tišinu: „Valovi će nas sutra odnijeti našoj miloj Crnoj Gori. Marko, ne mogu više gledati de nam dom pale, krunu gaze i ime potiru. Idem u smrt ili slobodu”. Sva mu se sila stuštila u lice, ošćala se zla kob u njegovim riječima kao i odlučnost ovog čovjeka da uradi ono što je rekao. Znajući dobro na što Mato cilja, Marko ga prekide: „Ne sluti na zlo, vidiš li da je zlo sa nama. Naši životi više ne vrijede nikome, ali naša djela biće oganj koji će mlađi nalagati stotinama godina nakon nas. Mi barjak moramo ponijeti pa ko prvi ko potonji”. Mato mu još nešto šćede reći, ali Marko se naglo

okrenu i ode. Nikad nije volio slušati o crnim mislima, zato jutros i ne uđe u crkvu da se prekrsti. Misli o nezaštićenoj supruzi Jelenu i pomisao da bi neko njegova politička opredjeljenja kaznio njegovom čašću duboko su se urezivala u svaku poru njegovog bića. Slutio je da bi mogli udariti de je najbolnije. Ali nije htio više mučiti sebe takvim mislima. Znao je dobro da od kuknjave nema ništa, a ponajmanje išta crnogorsko kako je često znao reći.

Došao je Marko u Formio na željezničku stanicu prije zore, gonila ga je neka strašna sila natrag ka domovini. Posebna kompozicija, samo za crnogorsku vojsku, krenula je tačno u šest časova ka Monopoliju. U oficirskom vagonu šedio je pored Krsta koji zapisivaše nešto u svom dnevniku. Dugo su putovali. On i Krsto slabo su što govorili, svaki se zaključao u sebe sa svojim mislima i pitanjima. Tek narednog dana Niko Kaščelan zapjeva: „De je vojska i kralj de je, što je bilo što se čuje kojom stranom top i puška odjekuje”. Neko mu odgovori iz istog vagona: „je li barjak nas visoko...” ali ga prekide pištaljka na stani. Pogledaše bješe tačno četiri sata popodne. Poskakaše oficiri i vojska, počеше iz voza naglo iskakati Crnogorci. Najednom nastala komešanje, Marku se učinje da je Savo Čelebić uhvatio za gušu jednog italijanskog majora. Kad je prišao shvatio je da su Italijani umjesto ratne lađe za njihov prelazak preko Jadranskog mora dognali jednu ozlogrđelu jedrenjaču. Marko se maši levora i ispriječi se između broda i Crnogoraca predlagajući saborcima da se u njega ne ukrcavaju već da čekaju ratni brod. Ali bi prekasno, zov Crne Gore je bio jači od bilo kakvih nedaća. Miris Jadranskog mora mamio ih je rodnoj grudi.

Savijeni po podu potpalublja, teško su podnosili nemirno more koje kao da ih je najtežom olujom iskušavalo pred zadatkom za koji im se činjeo da je sami Svevišnji postavio pred njima. Naviknuti na glogovi vijenac do vaskršnuća otadžbine, brzo su se sabrali pred surovom burom upirući oči još od polovine Jadranskog mora ne bi li ugledali vrhove crnogorskih planina. „Eno moje Crne Gore, eno moje čemernice” počē uzvikivati Petar Labo Lekić. Kao da kroz njega nešto protutnji kad ugleda sivi krš ispod Sutormana.

Nakon gaetanskog finog kamena, krševite gudure i klanci brzo su Marku postali ponovo meki. Činjelo mu se da mu vjetar daje krila dok se sa svojom grupom uputi ka Brčelima. Pomisli da nema ljepšeg mjesta pod cijelom kapom nebeskom. Čovjeku je iz daleka sve ljepše i svoje i tuđe. Lijepo mu je čak i ono što ga muči i cijedi. Vjerovao je Marko, da će Crnogorci nakon što izgube ime, tek shvatiti koliko ono vrijedi. Pouzdao se u sinove sokolova sa Vučjeg Dola da neće dati da se krune krila zlatnom orlu sa grba Crne Gore. Naredne pola godine postao je poludivalj, više gorski i crnogorski negoli čovječiji. Komitske akcije koje je vodio protiv žandarmerije pretvorile su njegovo ime u nedokučivu legendu oko koje su kolale stvarne ali i one izmaštane priče koje narod dodaje kad želi još više da vjeruje.

~ ~ ~

Dok je čekao polazak za Belgiju, ispijao je tursku kafu u Aleksandriji, posmatrajući brodove koji se spremaju da odvedu turiste Sueckim kanalom sve do Nila. Neki od njih odvešće ga u daleki svijet. U Crnu Goru nema mu više

ostanka. Krvavi su tragovi koje je za sobom ostavljao pokušavajući krvlju da spira krv koja mu je nanešena. Komitovanje, godine prezanja kad su ga trenuci dijelili da lovina postane lovac i obratno, pretvorile su ga u zvijer. Ošćao je teret vlastitih odluka na sopstvenoj duši. Zvijersko umorstvo brata ošćenog za kvaku kućnih vrata žestoko je naplatio smrću 12 žandara na Petrovoj ponti. Iako se sa vječnim rastankom sa zavijajem nije mirio, bilo mu je jasno da zauvijek mora otići. U nepoznatoj zemlji u čvorištu morskih puteva sumirao je život. Prenu ga iz misli nepoznat glas: „Monsieur Vutcerakovich s'il-te-plait viens avec moi” Išao je za nepoznatim mladićem uličicama Aleksandrije. Na sebi je imao bež odijelo bez kravate, sa maramom oko grla. Brkove je bio obrijao, od njih je ostalo samo nekoliko dlačica pod nozdrvama, tek da ne bude bez njih. Na glavi je imao plitki šesir ispod koje je virila kao četka gusta zalizana kosa. Sa kubom u ustima više je ličio na nekog arapskog magnata nego na sina surih stijenja. Kamufliiranje je bilo neophodno jer je jugoslovenska tajna policija pokušavala da mu uđe u trag još od kad se u Skadru sastao sa albanskim trgovcem Ramom Muslijem sa namjerom da uđe u Kraljevinu SHS. Još u hotelu Trace u Carigradu pokušali su da mu priđu bliže. Mladić ga dovede do belgijskog poslanstva u kojem mu omanji činovnik izdade pasoš. Po izlasku iz poslanstva sačekao ga je Berzit jedan od vodećih ljudi iz Belgijskom komiteta za nezavisnu Crnu Goru. Potapšao je prijateljski Marka po rame i rekao mu: „Gospodine Vučerakoviću čast je domovini kakvog vojnika ima. Da ste kojim slučajem Belgijanac vaš spomenik bi već odavno bio na glavnom briselskom trgu”. Marko se osmjehnuo i više za sebe prokomenta-

risa: „Crnogorac bez domovine, državljanin je samo svog srca jer u njemu još jedino živi Crna Gora. Ona Crna Gora za koju je živio i zbog koje će umrijeti. Hvala Vam Berzit. Vidimo se u Liježu.”

~ ~ ~

Partija pokera bila je dogovorena mjesec dana unaprijed. Marko je volio da bude tačan, a znao bi da dođe i znatno ranije. Vojska čeka da bi žurila. Ova mu je navika ostala još iz vojničke škole. Karte mu nijesu bila opsesija već više razonoda, razbijanje dokolice višegodišnjeg izgnanstva. Od kad mu je u lokvi pred očima stradao sin Gavro za njega više nije bilo nikakve radosti. Nešto bi mu u oku tek jedino zaiskrilo kad bi čuo da neko spomene riječ Montenegro. Ni tada nije pokazivao emocije, ali ih nije mogao ni sakriti. Kartaški partneri ušli su u hotelsku prostoriju nekoliko minuta ranije. Među njima bio je jedan povisok čovjek u crnom odijelu, grubih pokreta. Krupije je već podijelo karte i partija je mogla da počne. Nakon kupovine, na francuskom špilju u Markovim rukama odlikavala su se tri kralja

i dva asa. Iako je imao ful u rukama nešto ga je šenjalo na borama među oči koje su se kupile samo u trenucima žestoke ljutine ili prijetnje smrću. Bilo mu je jasno da ovo nije obična partija. Znao je da će kad tad doći na naplatu ljubav prema Crnoj Gori. Petrova ponta sustizala ga je gotovo deceniju poslije. Nakon desetak minuta, Marko je pogledao sagovornika preko puta sebe rekavši: „Pucaj ili si gotov!” Ni nakon više decenija mondenskog života instinkti komitskog vođe nijesu bili ni malo otupljeli. Kaljen u surovim obračunima sa žandarmima i dalje je bio zvijer sa specifičnim čulom za neprijatelja. Ošetio je još ranije da mu je tajna policija bila već neko vrijeme za petama. Oštrom oku, koje se vježbalom tokom godina lomatanja po crnogorskim gudurama nije promakla činjenica da je iza ugovorene partije stajala izvjesna Lola koja je godinama bila bliska saradnica jugoslovenske dijaspore u Parizu. Čovjek u crnom odijelu nije mrdnuo s mjesta, ošetio je cijev od revolvera naslonjenu na lijevom koljenu. Gonič je postao divljač, kao toliko puta prije u Markovom slučaju. Marko je dozvolio čovjeku da

se udalji, ne mrdnuvši sa mjesta. Puštio ga je da ode. Zajedničko izdajniku i izgnaniku je samo to što su oba udaljena od otadžbine, prvi emocijama, a drugi kilometrima. Partija života bila je završena, ali ne i Markova ideja o Crnoj Gori.

8. INTERNACIONALNI SAJAM KNJIGA U PODGORICI

Izdavačka produkcija crnogorske dijaspore predstavljena je na 8. Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici koji je u organizaciji Glavnog grada održan u Bemax areni u periodu od 18. do 22. oktobra 2022. godine.

Na zajedničkom štandu Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstaš” i izdavačke

kuće „Crnogorski identitet” sa Cetinja izložene su monografske publikacije iz oblasti esejistike, naučna djela crnogorskih iseljenika i njihovih potomaka, kao i svi brojevi časopisa crnogorske dijaspore IDENTITET, referentnog glasila iz domena očuvanja i promocije kulturne baštine Crne Gore.

Štand crnogorske dijaspore

NENAD STEVOVIĆ

SPORTSKE LEGENDE LOVČENCA

Vojvođanska varoš Lovćenac prepoznatljiv je toponim na bogatoj crnogorskoj iseljeničkoj mapi i predstavlja personifikaciju takozvane nove emigracije, tačnije migracionog procesa koji se odvijao nakon Drugog svjetskog rata tokom Agrarne reforme i kolonizacije. Statistika je zabilježila da se u tom periodu, dakle od 1945. do 1948. godine, u ovo mjesto naselilo 1.065 familija sa 5.919 članova, pretežno iz cetinjskog i barskog sreza,

Tokom proteklih decenija iz te sredine je ponikao i veliki broj javnih ličnosti koje su ostavile značajan trag u društvenom, političkom, kulturnom i sportskom životu, ne samo na jugoslovenskom prostoru već i širom svijeta. Upravo sport i sportski velikani Lovćenca su tema ovog teksta.

Treći reon protiv „crvene furije”

Fudbalska utakmica između reprezentacija Jugoslavije i Španije odigrana 30. novembra 1977. godine u Beogradu po mnogo čemu je zanimljiva i jedna je od onih koja je ostala duboko urezana u pamćenje ljubitelja „najvažnije sporedne stvari na svijetu” u tadašnjoj SFR Jugoslaviji.

Bila je to odlučujuća kvalifikaciona utakmica za odlazak na Svjetsko fudbalsko prvenstvo u Argentini naredne godine. Utakmica

koju su španski novinari nazvali „Bitka za Beograd” se igrala na stadionu Crvene zvezde, popularnoj Marakani, pred nevjerovatnih 100.000 gledalaca. Jedna od mnogih zanimljivosti koje su vezane za tu utakmicu je da su prvi i jedini put u reprezentaciji Jugoslavije zajedno u startnoj postavi nastupili braća Sušić - Sead i Safet. Španija je dobila utakmicu golom centrafora Ruben Kana, ali samo četiri minuta nakon njegovog gola dogodio se momenat koji se daleko više pamti od bilo kog drugog detalja tog kišnog dana. Temperamentni španski napadač Huan Gomes Gonsales Huanito je prilikom izlaska iz igre gestikulirao ka publici sa palcem na dolje, da bi mu neko sa zapadne tribine „odgovorio” staklenom flašicom koka-kole – direktno u glavu.

Autor ovog teksta je imao privilegiju da tog prohladnog novembarskog dana bude na tribinama Marakane sa nekoliko svojih drugova iz podmlatka Fudbalskog kluba Njegoš iz Lovćenca i stotinak starijih sugrađana koji su organizovano došli na utakmicu. A ostali

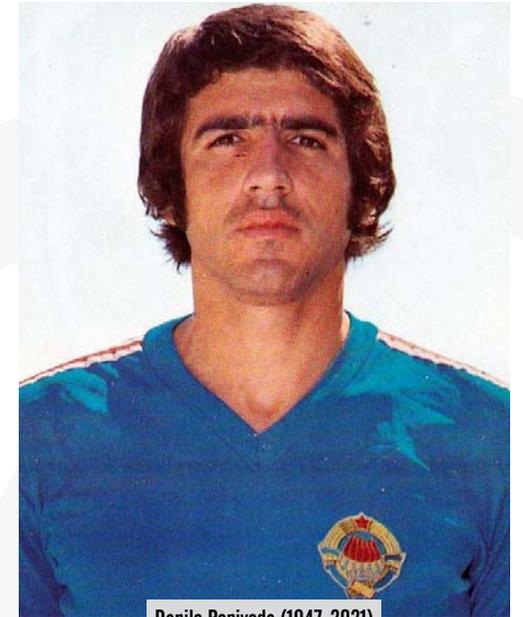

Kustudić u skoku, Popivoda br. 7, Jugoslavija – Španija, 1977.

stanovnici „Crne Gore u ravnici” kako su putopisci i novinari često nazivali Lovćenac, su imali jak razlog da pored televizijskih ekrana isprate svaki sekund te istorijske utakmice.

U startnoj postavi reprezentacije, znači među 11 najboljih fudbalera Jugoslavije, države koja je tada imala 22 miliona stanovnika, bila su i dva rođena Lovćenčanina. A Lovćenac je tada imao manje od 4.000 stanovnika. Legendarni fudbaleri Danilo Popivoda i Miodrag Kustudić su potomci crnogorskih iseljenika iz cetinjskog sreza koji su se nakon Drugog svjetskog rata naselili u vojvođansku varoš Sekić, kome su Crnogorci promijenili ime u Lovćenac da ih podseća na stari kraj. U jednom od svojih komentara u beogradskom listu „Sport” novinar Mato Vučinić, takođe Lovćenčanin, je zapisao: „Treći reon protiv crvene furije”. Iako je tom rečenicom mnoge čitaoce zbunio, novinar je želio ukazati na još jednu zanimljivost. Naime, maleni Lovćenac je urbanistički podijeljen na četiri dijela, kvarta, koji se nazivaju reoni i u kojima živi po 800-900 stanovnika. Danilo Popivoda i Miodrag Kustudić su iz istog, trećeg reona.

Danilo Popivoda je rođen 1. maja 1947. godine u Lovćencu gdje je u lokalnom klubu započeo prve fudbalske korake. Kao profesionalac igrao je samo za dva kluba. Sa 18 godina je potpisao prvi profesionalni ugovor za *Olimpiju* iz Ljubljane i u tom klubu ostao narednih 10 sezona. Kada je napunio 28 godina starosti, i po tadašnjim jugoslovenskim fudbalskim regulama stekao pravo da može karijeru nastaviti u inostranstvu, potpisao je 1975. godine ugovor sa njemačkim prvoligašem *Ajntrahtom* iz Braunšvajga u kojem je igrao do 1981. godine. Za reprezentaciju Jugoslavije je u periodu od

Danilo Popivoda (1947-2021)

1972. do 1977. godine odigrao 20 utakmica i postigao 5 golova. Učesnik je Svjetskog prvenstva 1974. godine u Njemačkoj i Evropskog prvenstva 1976. u Beogradu. Jugoslavija je u polufinalu Evropskog prvenstva protiv moćne Njemačke odigrala prvo poluvrijeme koje se smatra jednim od najboljih u njenoj fudbalskoj istoriji. Povala je u 19. minutu golom za pamćenje prodornog Popivode, koji je protutnjao pored najboljeg odbrambenog igrača svijeta Franca Bekenbauera i matirao legendarnog golmana Sepa Majera. Uslijedio je delirijum navijača na Marakani, slavilo se u domovima širom države, a posebna slavljenička atmosfera je bila u Lovćencu. Ispoljavana je na tradicionalni crnogorski način, pucnjima iz vatrenog oružja. Odjekivala je nezvanična prijestonica crnogorskih iseljenika kao nikada do tada, oglasili su se domaćini iz skoro svake kuće šaljući pozdrave svojim fudbalskim junacima. Danilo Popivoda, jedan od najboljih jugoslovenskih fudbalera svog vremena, preminuo je 2021. godine u u Crnoj Gori.

Miodrag Kustudić u dresu Herkulesa iz Alikantea

Miodrag Kustudić je rođen 1. aprila 1951. godine u Lovćencu, đe je i započeo fudbalsku karijeru u klubu *Njegoš*. Kao profesionalac u Jugoslaviji je igrao za *Spartak* iz Subotice (1967-1971), novosadsku *Vojvodinu* (1970-1974) i *Rijeku* (1974-1978) sa kojom je osvojio Kup Maršala Tita 1978. godine. U Španiji je igrao sa *Herkules* iz Alikantea (1978-1981) i *Real Majorku* (1981-1983). Bio je snažan i borben centrafor, novinari su ga prozvali „nebeski skakač“ zbog visokog odraza i sjajnog udarca glavom. U Alikanteu je brzo postao ljubimac publike. Ljubav navijača prema njemu se rodila nakon prvog meča *Herkulesa* protiv najvećeg rivala *Valensije*, čiju navalu je predvodio čuveni argentinski napadač Mario Kempes. Utakmicu je u svoju korist riješio *Herkules* sa 3:0, sva tri gola dao je

Kustudić, a navijači su dobili novog idola skandirajući mu od milja „Pepe“. Kakav je trag ostavio crnogorski fudbaler u Alikanteu govori i podatak da je 32 godine nakon njegovog posljednjeg meča u tom gradu, na posebno priređenoj svečanosti 21. aprila 2013. godine, ulaz broj 9 na stadionu „Hoze Riko Peres“ dobio ime po njemu.

U fudbalskom smislu Lovćenac se odužio Jugoslaviji, ali nije ostao dužan ni fudbalskoj Crnoj Gori. Na prvoj zvaničnoj utakmici crnogorske reprezentacije protiv nacionalnog tima Mađarske, odigranoj 27. marta 2007. godine, na sjevernoj tribini stadiona u Podgorici uočljiv je bio transparent razapet od strane dvadesetak navijača iz Lovćenca koji su na istorijski meč doputovali u organizaciji Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstas“. Nakon intoniranja himni jedan

Savo Pavićević reprezentativac Crne Gore

fudbaler Crne Gore se izdvojio, dotrčao do sjeverne tribine i pozdravio navijače i transparent iz svog rodnog mjesta. Cijeli stadion je aplauzom pozdravio taj gest. Bio je to **Savo Pavićević** stameni odbrambeni fudbaler koji je narednih 7 godina kao standardni reprezentativac 39 puta oblačio državni dres Crne Gore. Savo Pavićević je rođen 11. decembra 1980. u Lovćencu. U karijeri je pored matičnog kluba *Njegoš* igrao za *Hajduk* iz Kule, *Vojvodinu* iz Novog Sada, za bundesligaša *Enerdži* iz Kotbusa, *Kavalu* iz Grčke, izraelske klubove *Makabi* i *Hapoel* iz Tel Aviva, kiparsku *Omoniju* iz Nikozije, *Crvenu zvezdu* iz Beograda, a karijeru je završio u *Spartaku* iz Subotice. Da ova priča o Lovćencu i njegovom fudbalskom kvartu do kraja bude zanimljiva doprinosi činjenica da je i Savo Pavićević odrastao u trećem reonu.

Fudbalskim žargonom rečeno, ako je za vrijeme Jugoslavije lovćenački treći reon bio protiv „crvene furije“, onda su nakon obnove crnogorske nezavisnosti taj reon i cijeli Lovćenac svim srcem bili za „crvene hrabre sokole“.

Lovćenačka olimpijska medalja

Košarka, zasigurno jedan od najpopularnijih ekipnih sportova na planeti, je prisutna u programu Ljetnih olimpijskih igara od 1936. godine i igara u Berlinu kada je prvi put održano takmičenje u muškoj konkurenciji. Četiri decenije kasnije, 1976. godine u Montrealu, u redovnom programu igara je uključena i ženska košarka. Već na narednoj Olimpijadi koja je održana u Moskvi 1980. godine u ženskoj konkurenciji debituje i reprezentacija SFR Jugoslavije.

Olimpijske igre u Moskvi su bile po mnogo čemu specifične, a najviše po

bojkotu Sjedinjenih Američkih Država zbog intervencije SSSR u Avganistanu i ulaska sovjetskih trupa u Kabul. Njihov potez slijedili su i Savezna Republika Njemačka, Kanada, Izrael, Japan, Norveška, Turska ... Neke zemlje su učestvovala na Igrama, ali su bojkotovale ceremoniju otvaranja, poput Francuske, Italije, Belgije ili Holandije, dok su sportisti Danske, Republike Irske, Španije, Portugalije, Australije ili Novog Zelanda na sportskim borilištima nastupali pod olimpijskom zastavom. Ovo su bile prve Olimpijske igre održane u nekoj socijalističkoj zemlji.

U Lovćencu, malom vojvođanskom mjestu u srcu bačke ravnice, sa posebnom pažnjom se pored televizijskih ekrana i radio prijemnika pratio olimpijski turnir reprezentativnih ekipa u ženskoj košarci. Centar jugoslovenskog tima i članica prve petorke je bila **Sofija Pekić**, rođena Lovćenčanka. Ova sjajna košarkašica sa ogromnom energijom i urođenim pobjedničkim duhom je potomak crnogorskih iseljenika Marka Pekića iz Crmnice i Vukosave, devojački Pešikan, iz Cuca, koji su se nakon Drugog svjetskog rata, u potrazi za boljim životom, zajedno sa nekoliko hiljada drugih Crnogoraca iz cetinjskog i barskog sreza naselili u Lovćenac.

Učešće Jugoslavije na ženskom turniru na moskovskoj Olimpijadi je istorijsko po dva osnova - bilo je premijerno i osvojena je medalja. U do kraja neizvjesnoj utakmici za ulazak u finale izgubile su od Bugarske sa dva koša razlike (81:79). U borbi za treće mjesto srčane jugoslovenske sportske heroine su 30. jula 1980. godine u dramatičnom meču pobijedile selekciju Mađarske rezultatom 68:65 i okitile se bronzanom medaljom. Najbolja i najefikasnija igračica tog meča,

Slavlje nakon osvojene bronzane medalje na OI u Moskvi

koji je upisan zlatnim slovima u anale jugoslovenskog sporta, bila je Sofija Pekić sa postignutih 29 poena. Na cijelom olimpijskom turniru imala je prosek od preko 20 poena (šest mečeva, 121 poen). I ne samo to – sa legendarnim jugoslovenskim košarkašem Draženom Prajom Dalipagićem proglašena je za najbolji košarkaški par na Olimpijskim igrama.

U toj sjajnoj selekciji jugoslovenskih igračica koje su u Moskvi dominirale sportskom elegancijom, šarmom, ali i ratničkim mentalitetom, vještinom i snagom, Sofija Pekić nije bila usamljena ni po mjestu rođenja, ni po postojbini svojih predaka. Sa njom u timu su bile i Zorica Đurković, jedna od najboljih košarkašica Evrope svih vremena koja je nenadmašnim skok šutem, u muškom stilu, rješavala mnoge utakmice i tada mlada Jasmina Perazić koja je kasnije napravila sjajnu karijeru u SAD i ušla u Kuću slavnih američke ženske košarke u Noksvilu, Tenesi. Njihovi očevi su crno-

gorski iseljenici koji su se nakon Drugog svjetskog rata kolonizovali u Lovćenac, a onda dalje nastavili svoju seobu, jedan prema Dubrovniku a drugi Novom Sadu.

Sofija Pekić je rođena 15. februara 1953. godine u Lovćencu i relativno kasno je počela da se bavi košarkom. Izuzetno talentovana, sve propušteno nadoknabila je upornošću, radom i posvijećenošću. Iako nije bila izrazito visoka, sa svojih 184 cm igrala je na poziciji centra dominirajući pod koševima. Borbenošću i vještinom izlazila je kao pobjednica iz duela sa znatno višojim protivnicima. Njen pobjednički mentalitet i energija koja ne posustaje tokom cijele utakmice stimulatивно su djelovali na ostale igračice, pa su često pobjeđivale utakmice koje su drugi već videli kao izgubljene.

Impozantna je kolekcija klupskih trofeja Sofije Pekić osvojenih sa *Crvenom zvezdom* iz Beograda u kojoj je provela najve-

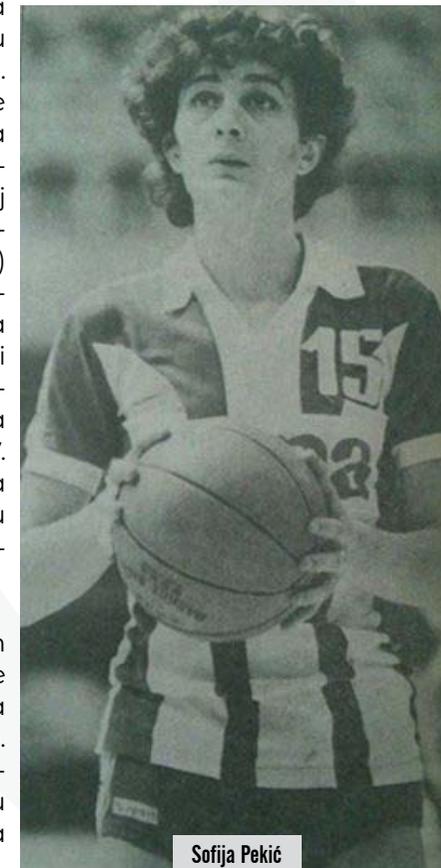
ći dio svoje karijere. Najznačajniji uspjeh je osvajanje Kupa evropskih šampiona 1979. godine, kada su košarkašice jugoslovenskog prvaka u finalnoj utakmici u La Korunji deklarisale mađarski BSE iz Budimpešte rezultatom 97:62 i postale prvi jugoslovenski ženski košarkaški klub koji se okitio evropskim trofejem. Tu su i šest uzastopnih šampionskih titula u prvenstvu Jugoslavije u periodu od 1976. do 1981. godine, kao i osvojena četiri nacionalna Kupa (1974, 1976, 1979. i 1981. godine). Izuzetna generacija *Crvene zvezde*, koju su zvali „kaznena ekspedicija” je u sezoni 1978/79. u roku od samo nekoliko sedmica uspjela da osvoji triplu krunu – Kup šampiona, titulu prvaka Jugoslavije i nacionalni Kup. Jedna od najjačih karijera u crveno bijelom timu bila je sjajni strijelac i skakač Sofija Pekić. Sa njom u timu beogradski klub je 1981. godine uspio da stigne do još jednog finala Kupa evropskih šampiona, ali je u finalnoj utakmici čuvena *Daugava* iz Rige (Letonija) bila prejak rival. U konkurenciji velikog broja vrhunskih sportista i klubova iz svih sportova košarkašica Sofija Pekić je dva puta (1977. i 1984.) izabrana za najbolju sportistkinju Sportskog društva *Crvena zvezda*.

Sa reprezentacijom Jugoslavije Pekićeva je osvojila tri medalje na velikim takmičenjima. Pored bronzane medalje sa Olimpijade u Moskvi, u kolekciji ima

srebrno odličje sa šampionata Evrope održanom u gradu Poznanju u Poljskoj 1978. godine, kada je bila prvi strijelac tima sa 129 poena na osam utakmica, i bronzanu medalju sa Evropskog prvenstva u Jugoslaviji 1980. godine.

Definitivno, Sofija Pekić je obilježila najtrofejnije reprezentativno i klupsko vrijeme, kada je ženska košarka na jugoslovenskim prostorima u pitanju. Pri zalasku karijere igrala je i nekoliko sezona u Italiji za *Vartu* iz Peskare, a nakon završetka aktivnog igranja dugo godina je radila kao pedagog u Sportskom centru „25. maj” u Beogradu, đe je imala i svoju školu košarke. Bavila se i humanitarnim radom zajedno sa svojom dugogodišnjom prijateljicom i sjajnom košarkašicom, pokojnom Vukicom Mitić. Legenda jugoslovenske košarke Sofija Pekić danas svoje penzionerske dane provodi na relaciji Beograd – Lovćenac.

Prošlo je više od 4 decenije od osvajanja olimpijske medalje u Moskvi, vrijeme rađa zaborav i polako blijede sećanja... ali taj istorijski događaj živi i dalje u memoriji zaljubljenika basketa širom bivše Jugoslavije. Živi i u Lovćencu i među crnogorskim iseljenicima širom svijeta, zahvaljujući Sofiji Pekić, jednoj od najboljih jugoslovenskih košarkašica svih vremena.

Sofija Pekić

STOJAN STAMENIĆ

PRVA BORBENA PILOTKINJA SVIJETA BILA IZ CRNE GORE

Prva borbena pilotkinja u istoriji je iz Crne Gore. I to je činjenica, još zavedena u Ginisovoj knjizi rekorda; isto kao što je činjenica da su rijetki Crnogorci koji su uopšte za to čuli. I da bilo ko od naših zvaničnih institucija, bilo kad u prethodnih osam decenija, to nije prepoznao.

Što sve to govori o emancipaciji u Crnoj Gori, manje je bitno. Valja početi odavde: za one putnike na relaciji Podgorica – Istanbul koji slijeću na drugi po veličini aerodrom najvećeg grada Evrope, bi moglo interesantno biti sa se iza naziva „Sabiha Gokčen” krije jedna Bjelopoljka. Da je rođena sa prezimenom Čorović; da joj pripada mjesto u Ginisovoj knjizi rekorda... Prva borbena pilotkinja svijeta. Da je 1996. u zvaničnom izboru Vazdušnih snaga Sjedinjenih Američkih Država (USAF) izabrana u 20 najvećih pilota istorije. I da je, recimo, u ono prezime Gokčen („Gökçen”), koje joj je pripalo od samog Ataturka, stala sudbina: sa značenjem „nebeska”, ili „neбом vezana”.

Dijete pred Ataturkom

Pilot je postala sa 23 godine. Bilo je to 1935. i veoma simbolično: kao odraz težnji velikog turskog lidera, oca moderne nacije Kemala Ataturka, da jedno sekularno društvo teži jednakim šansama žena i muškaraca. Jer Sabiha je

Sabiha Gokčen (1913-2001), fotografija iz 1930.

bila Kemalova usvojena kćerka. Bila je siročić bjelopoljskih izbjeglica – a sam Ataturk nije imao djece...

Lozna je veliko selo, sa više od 500 stanovnika, na granici bjelopoljske i petnjičke opštine. I tamo i danas žive Čorovići. Sabihini, otac Izet-beg (po nekim izvorima Mustafa Izet) i majka Hajrija su izbjegli za Tursku u vrijeme Balkanskih ratova. Sabiha je rođena već u martu 1913, i odrastala u Bursi i u izbjegličkoj nemaštini rano ostala bez oba roditelja. Jedan susret, 1925. godi-

ne, sve je promijenio: prilikom zvanične posjete strašnog Kemala Ataturka gradu, dvanaestogodišnja djevojčica smjelo je i bez bilo čijeg znanja pred njega stupila. I zamolila za šansu da uči u internatu. Karakter djeteta se Kemal u dopao; uskoro postaje jedno od njegovih osmoro usvojeno djece.

U godinama koje su uslijedile djevojka je dobila priliku da se obrazuje u američkoj školi u Ankari. A 1935. Ataturk joj ispunjava novu želju: da bude polaznica tek otvorene letačke škole pilota u zemlji „Turska ptica”. Prvo u školi za padobrance; a san o pilotiranju ubrzo će stići...

Vatreno krštenje

Naravno, možete zamisliti kako je to bio i sjajan propagandni potez za Ataturka: spremnost da nešto tako opasno i novotarski, poput pilotiranja, povjeri i namijeni nikom drugom nego svojoj miljenici. U sklopu jedne važne diplomatske misije, u Sovjetskom Savezu, Sabihe je boravila u školi pilotiranja motornim avionima. Ratnu pilotsku školu završila je za 11 mjeseci – i o tome je turska štampa izvještavala... Konačno: u „vatrenom krštenju”, gušenju kurdske pobune 1937. godine, u regiji Dersim, bila je više nego uspješna. Nije tada ni znala da je postala prva pilotkinja u borbenoj akciji u istoriji.

Potpuno je jasno da je priča o Sabihi neraskidiva od priče

o Ataturku. A kako je samo začudila i nasmijala pilote i zvaničnike kad je 1938. u zvaničnoj posjeti Beogradu progovorila na tečnom našem jeziku! U ratnom vazduhoplovstvu pilotirala je u 22 različite vrste aviona; pilotska karijera trajala je 28 godina, a već od 1954. bila je predavačica i glavni rukovodilac u školi letača. Prije četiri decenije njena knjiga „Život na Ataturkovom putu” – bila je bestseller u Turskoj.

Preminula je prije dvije decenije, 2001. godine – u 88. godini i ispraćena kao nacionalna heroína. I naravno da je to, tada, ostalo potpuno ispod radara crnogorske javnosti. Kao i to da onaj stariji međunarodni aerodrom u Istanbulu sada nosi njeno ime.

Ali ovo je priča kojoj je samo potreban početak. Ne samo o emancipaciji, već i o dijaspori. A za državu i dalje šansa za jednu lijepu i simboličnu kopču: recimo, od skorašnje i najavljene posjete turskog predsjednika Erdogana Crnoj Gori.

www.pobjeda.me, 08.08.2021.

Dr Ivo Jovičević (1883-1965) iz Češljara, Ceklin, Riječka nahija, crnogorski političar, diplomata, emigrant i federalista. Školovao se u Carigradu, Beogradu, Ženevi i Gentu (Belgija) đe je doktorirao pravne nauke. Pjesmu „Na grobu jedanaest osvetnika“ je napisao povodom izdaje i ubistva Sava Raspopovića, Petra Žvicera i još devet komita u Šćepan Dolu u selu Rubež kod Nikšića. Cijelu pjesmu, opširnu i epskog karatera, objavio je „Amerikanski Glas Crnogorca“ iz Čikaga 29. marta 1924. godine.

NA GROBU JEDANAEST OSVETNIKA
(završni dio pjesme)

... Počivajte o junaci,
počivajte osvetnici,
počivajte gori lavi,
u zagrljaj vječnoj slavi,
i u carstvo besmrtnosti.
A vaše će slavne kosti,
Crnogorci pokupiti
i u čivot postaviti,
pred oltarom od slobode,
kad planine naše gorde,
otrgnu se ispod jarma,
i današnjeg crnog srama.
A vi ćete nas učiti,
kako treba krvcu liti,
i voditi borbu svetu,
za slobodu i osvetu.

Carigrad, 26. februar 1924.

Parastos svim upokojenim Crnogorcima u SAD

15. oktobar 2022.

Episkop Ostroško-nikšićki, vladika Crnogorske pravoslavne crkve Boris, obavio je bogoslužjenje u crkvi Uspenja Presvete Bogorodice u San Francisku, služeći parastos svim upokojenim Crnogorcima u Sjedinjenim Američkim Državama.

Za pokoj duše Nikole Petanovića, intelektualca, publiciste, istaknutog emigranta i borca za crnogorsku nezavisnost, služen je parastos na njegovom grobu.

SAN MARINO
Nenad Stevović

SRBIJA
Milan Gašović
Jana Krivokapić

CRNA GORA
Srđa Martinović
Vukota Vukotić
Dušan Pejaković

BELGIJA
Boris Lazarević

BRAZIL
Gordan Stojović

ITALIJA
Danijela Đurđević
Ksenija Vujović Catapano

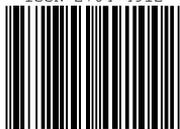

KOSOVO
Zvonko Pavličić

JAPAN
Dijana Bošković

ISSN 2704-4912

9 772704 491002 >